

fenno-ugristica

fenno-ugristica

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893.a. VIHK 690 ВЫПУСК ОСНОВАН В 1893.г.

PAUL ARISTE JA TEMA TEGEVUS
ПАУЛЬ АРИСТЭ И ЕГО
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

FENNO - UGRISTICA

ТРУДЫ
ПО ФИННО-УГРОВЕДЕНИЮ

12

TARTU 1985

Toimetuskolleegium:

P. Alvre (esimees), T. Kukk, A. Künnap (vastutav
toimetaja), P. Palmes, H. Rajando,
T. Seilenthal, E. Vaari.

Kunstiliselt kujundanud K. Põllu.

Ученые записки Тартуского государственного университета.
Выпуск 690.

ПАУЛЬ АРИСТС И ЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ.

Труды по филоло-утождению 12.

На разных языках.

Рецензия на разные языках.

Тартуский государственный университет.

СССР, 202400, г. Тарту, ул. Пилсонская, 18.

Vastutav toimetaja A. Künnap.

Paljundamiseks antud 23.II. 1984.

MB 10552.

Formaat 60x90/16.

Kirjutuspaber.

Masinakiri. Rotaprint.

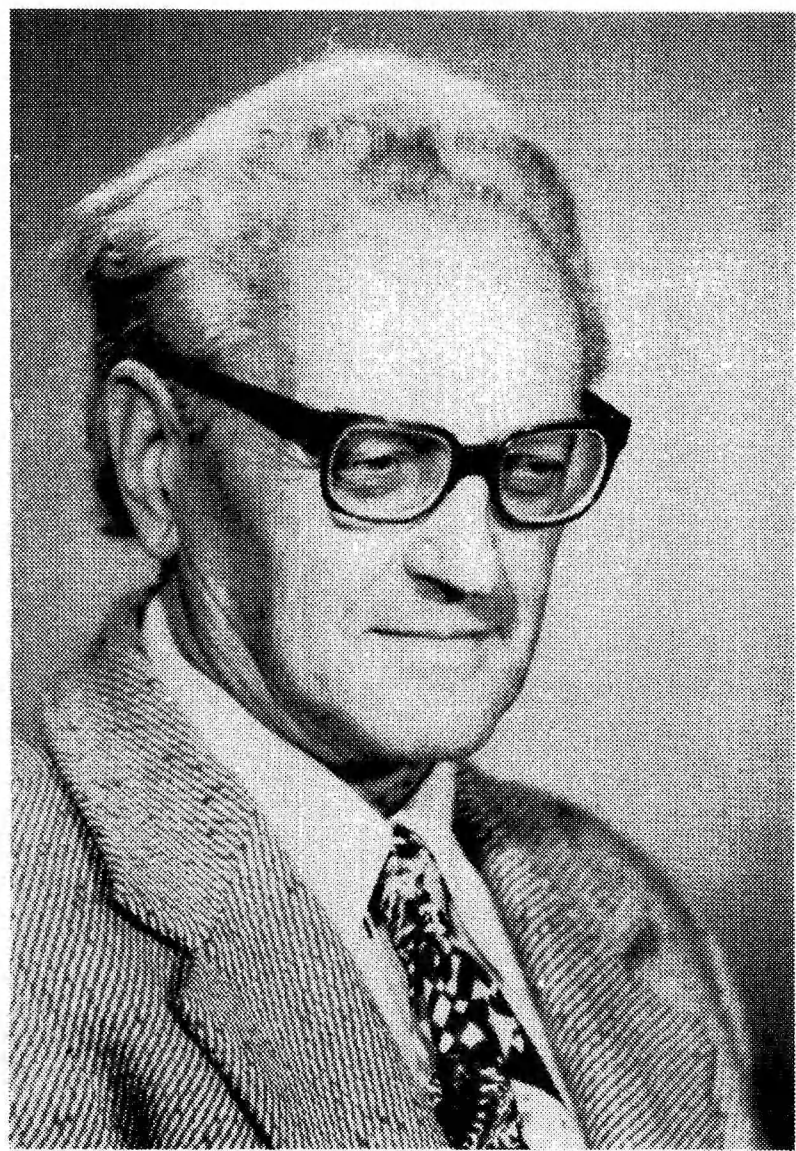
Arvestuspoognaid 10,12. Trükipoognaid 11,5 + 1 kleebis.

Trükiarv 600.

Tell. nr. 1006.

Hind 1 rubl. 50 kop.

TRÜ trükikoda. ENSV, 202400 Tartu, Põlsoni t. 14.

*Pühendame "Fenno-ugristica" käesoleva numbri
akadeemik professor*

PAUL ARISTELE

tema 80. sünnipäeva puhul 3. veebruaril 1985

TRÜ soome-ugri keelte kateeder

SAATEKS

Eesti NSV teeneline teadlane Eesti NSV Teaduste Akadeemia akadeemik Tartu Riikliku Ülikooli professor filoloogia-doktor Paul Ariste on maailma juhtivaid fennougriste, Tartu fennougristikakoolkonna rajaja, soome-ugri keelte uurimise, õpetamise ja teadlaskaadri ettevalmistamise keskseid organisaatoreid Nõukogude Liidus, rahvusvahelise uurimistegevuse koordinaatoreid fennougristika alal.

Käesoleva juubelikogumiku alguses meenutab lugupeetud juubilar oma õpinguid ja uurimistööd noorusajal Helsingis.

Kogumiku teise osa moodustavad kirjutised Paul Ariste tegevuse ja isiksuse eri tahkudest. Nende autoriteks on Leningradi RÜ soome-ugri filoloogia kateedri juhataja professor Z. Dubrovina, NSV Liidu TA Karjala Filiaali uurimisinsituudi sektorijuhataja professor G. Kert, Mordva RÜ mordva keelte kateedri juhataja professor D. Tsõgankin, Mari RÜ mari keele kateedri professor I. Galkin, Budapesti ülikooli soome-ugri keeleteaduse kateedri õppejõud doktor P. Domo-kos, Helsingi ülikooli läänemeresoome keelte instituudi ja eesti instituudi direktor professor S. Suhonen ning mitmeid teisi lingviste Tartust, Tallinnast ja kaugemalt.

Kolmanda osa moodustavad juubilari õpilaste ning oma-korda nende õpilaste teaduslikud artiklid. Autoriteks on TRÜ soome-ugri keelte kateedri praegused õppejõud ja aspirandid.

Ja kõik Paul Ariste õpilased, sõbrad, kolleegid ja austajad soovivad armastatud vanameistrile pikka iga, tugevat tervist ja uusi loomingulisi saavutusi meie rahva ja soome-ugri keeleteaduse hüvanguks.

P. A r i s t e
(Tartu)

1932. AASTA KEVADSEMESTRIL HELSINGIS

Oma foneetikahariduse sain Helsingis professor Frans Äimä ja Hamburgis professor Giulio Panconcelli-Calzia laboratooriumis. Hamburgi laboritööst ja sealseist meetoditest olen lühidalt kirjutanud kümme aastat tagasi (Estonian Papers in Phonetics 1974 : 12-17). Frans Äimä olen mälestanud tema surma puhul (Eesti Keel 1936 : 33-35). Temast tahaks aga veelgi kirjutada.

1931. aasta aprillist olin Tartu ülikooli teaduslik stipendiaat. Pidin tegelema foneetikaga. Tartus käisin peatult ringi ega osanud midagi üritada. Polnud kedagi, kes oleks mind juhendanud. Professor Andrus Saareste kaudu esitasin ülikooli valitsusele palve, et mind saadetaks välismaale. Oldi nõus saatma ja kästi esitada tegevusplaan. Teadsin, et Helsingis ja Hamburgis töötavad kuulsad foneetikud. Kirjutasin neile, kas nad on nõus mind vastu võtma. Oldi nõus. Teggin siis tegevuskava, kuhu paigutasin ka lühemaajalise peatuse Uppsalas võimaks Rootsi Murdearhiivis tutvuda eestirootsi ainekuga. Kava kinnitati.

1932. aasta jaanuari alguses sõitsin laevaga Helsingisse. Sadamast läksin hotelli. Polkloristide Martti Haavio ja Elsa Enäjärvi-Haavio abiga sain juba järgmisel päeval toa samasse majja, kus asusid Haaviod. Olles enese korteris sisse seadnud, läksin professor Frans Äimä poole ennast esitama. Telefonis leppisime kokku, millal tohin minna. Kui jõudsin professori korterisse, kutsuti esikust otsekohe kohvilauda. Kohvilauas istudes koostasime tööplaani. Pidin käima professori üldfoneetika loenguil ja sooritama individuaalse katselisfoneetika praktikumi. Foneetikalaboratoorium asus siis Hallituskatu 13 olnud kahekorruselises vanas majas, mida enam pole. Laboratooriumis oli oma aja kohta moodne aparatuur ja suur foneetikaalane raamatukogu. Enne minu kohalejõudmist oli laboratooriumi tulnud keelejuhiks lapi taat Inarist, kel-

lel ei seisnud meeles sõna laboratorio. Et asutuse juhataja oli professor Äimä, hakkas lapi taat asutust kutsuma äimä-torio. See uus termin oli sisuliseltki õige. Me kõik nõustusime sellega, sest just Frans Äimä oli arendanud laboratooriumi oma aja kohta kõrgtasemeliseks. Lapi taat oli kõva kirjaoskaja ja protestis, kui nägi, kuidas tema keelt pandi kirja teistviisi, kui ta oli harjunud. Talle seletati, et see kirjaviis on teaduslik transkriptio. See oli raske sõna ja taat nõustus franskriptioga, sest professor Äimä eesnimi oli Frans. Nõnda siis tegelesime äimätorios igasugu franskriptioga, muide just soome-ugri omaga.

Laboratooriumil oli oma auditoorium. See oli aina täis üliõpilasi, magistreid ja nooremaid õppejõudegi, kes tahtsid täiendada oma foneetikateadmisi. Professor oli tark vaikse iseloomuga vanahärra, ütleksin - gentleman. Tal oli olnud kerge halvatus. Seetõttu kõneles ta pikaldaselt. Loengud olid hästi valmistatud ning selgesõnalised. Neid ilmes-tas ta jooniste, tabelite ja diade näitamisega (assistendi abil). Et Äimä oli äsja esitanud soome-ugri foneetikatranskriptsiooni uued alused, siis tutvustas ta neid kuulajalegi ning käsitles lähemalt praktikumis. Neist on ta kirjutanud "Virittäjäs" (1932 : 377-385). Näiteid esitas ta soome kirjakeelest ja murdeist, aga ka teistest soome-ugri keeltest, eriti lapi keelest, millest ta on kirjutanud mitu teost. Postuumselt ilmus tema "Yleisen fonetiikan oppikirja" (Helsinki 1938). Sellest võib saada ülevaate, mida Äimä õpetas, ent peab mainima, et raamatu sõna on ikka kuivem kui elavas esituses kuulajale pakutud töik.

Katseline laboritöö oli siiski peamine, mida harrastas Äimä juhendusel. Tal oli kaks praktikumirühma. Üks oli üliõpilaste ja teine uurijate oma. Üliõpilaste praktikumi kutsuti keelejuhte. Üks neist oli vadjalane Kigoria Kuzmin, kellega sain heaks sõbraks. Minuga ühel ajal õppisid foneetikat Antti Sovijärvi ja Paavo Siro, kellest hiljem said tunnustatud professorid, ning Jouko Paavola, pärastine näitejuht ja teatridirektor. Nendega koos püüdsin lahendada keerulisi probleeme, mis saime Äimält. Kuna olin juba magister ning ülikooli stipendiaat, korraldas Äimä minule isikliku praktikumi. Pidin tegema katseid häälikute kvaliteedist, intonatsioonist ja kvantiteedist. Õnneks oli parajasti Helsingis Reigi hiidlane Alma Espenberg, kelle eesti

ühiskeele häälduski oli hiipärane. Teda sain kasutada keelejuhina. Tegin kumogramme ja palatogramme, mida olen kasutanud hiiru murde alastes uurimustes. Alma Espenberg-Haavamäe oli mul keelejuhiks ka hiljem Tartus katsetusi jätkates. Kui ülesanne oli valmis, võttis Äimä selle enese kätte kontrolliks. Tema istus tugitoolis, mina seisin kõrval. Professor luges kirjutatut omaette ja vaatles palatogramme või kumogramme. Kui tekkis arusaamatusi või küsimusi, esitati need. Kui aga kõik oli korras, ütles Äimä: "Nüüd lähme kohvi jooma!" Otse üle tänava oli kohvik. Äimä telefonis sinna, mida tuua ja mitmele isikule tuua. Kohvile kutsuti teisigi, kes olid parajasti laboris. Varsti tuli ettekandja kandikuga. Istusime ja kuulasime põnevaid lugusid soome keeleteadlastest ja nende tööst. Äimä hoiatas Setäläle oma kavatsesavatest töödest rääkida. Ta olevat nooremana olnud ettevaatamatu ja öelnud, et tahab seda või teist kirjutada. Setälä oli öelnud: "Ma juba kirjutan sellest." Teiselt mehelt võeti teema ära, millele Setälä ei kavatsenudki niipea midagi kirjutada!

Foneetikalaboratooriumis käis mitmeid uurijaid, kellel oli käsil mingi töö, sest laboriga seoses oli ka Murdeuurimisjaam (Murreutkimusasema). Minu seal olles tegeleti innuga lapi, jakuudi ja vadja keelega. Noore Inari laplase Juhani Nuorgami murret uuris Paavo Ravila. Professor Äimä abistas teda vahel keerulisemate foneetikaseikade lahendamisel. Istusin ka laua taga, kui oli aega, ja panin midagi paberile. Need kirjapanekud on mul alles, aga ma pole neid veel kasutanud. Professor Gustav John Ramstedt tõi laborisse kolm jakuuti. Ta tahtis Äimä juhendusel saada täpse ülevaate nende jakuudi murrakute foneetikasüsteemist, mida mehed rääkisid. Neilt pandi siis kirja kõike võimalikku. Istusin minagi uuri jate hulka ja tegin kirjapanekuid. Enamasti kopeerisin oma vihikusse seda, mida professor Äimä oli kirjutanud. Jakuudi keeleandmed lamavad mul mustandvihikus juba üle viiekümne aasta. Ega ma neid avaldagi, sest ma ei oska neid viia süsteemi.

Kui katselisfoneetikaga tegelemine väsis, võtsin kätte vadja keele. Lauri Posti oli Narva jõe mail tutvunud hea vadja keele oskaja Kigoria Kuzminiga, kes oli pärit Pummala külast. Sõjakeerises oli ta sattunud Kallivere külla ja abiellunud seal soomlannaga. Professor Lauri Kettunen tõi Kuzmini Helsingisse ja tegi temaga keelejuhikauba mitmeks kuuks.

Iga päev pidi ta olema mitu tundi Foneetikalaboratooriumis, kus teda küsitleti. Peamine küsitleja oli Lauri Kettunen. Keelejuhilt kirjutas ta üht-teist paberile ja laskis teda kõnelda fonograafirullile. Vahel ajas niisama juttu, et keelejuht ei väsi. Paari nädala pärast oli Kuzmin kõik selle ära jutustanud, mida professor vajas. Peamisteks küsitlejateks jäime nüüd Lauri Posti, Laina Syrjänen (hiljem Kaukoraanta) ja mina. Lauri Postigi lakkas Kuzminit küsitlemast. Laina Syrjänen käis vahetevahel. (Tema kirjapanekud on peaaegu kõik avaldamata. Nende kserokoopia on ta saatnud TRÜ soome-ugri keelte kateedrilile.) Kuzmin istus vahel lausa iga vustundega ja ootas, et keegi temaga vestleks. Küsitlesin siis hoolega. Meie vahetõde muutus lähedasekski. Mõned üliõpilased ja uurijad, kes käisid laboratooriumis, suhtusid Kuzminisse ülesolevalt. Soome kirjakeelest ei saanud ta iga kord aru ja vastates kasutas vene sõnu, kui kõnet oli keerulisematest asjadest. See ei meeldinud "ehtsoomlastele". Kuzmin ja mina, kui olime kahekesi, kõnelasime salaja isegi vene keelt, kui ei piisanud eesti keelest, mida Kuzmin oskas siiski paremini kui soome keelt. Panin Kuzminilt kirja vädja sõnavara ja tekste. Kirjutasin need tekstid puhtaks ja Hamburgis olles tõlkisin saksa keelde. Minu "Wotische Sprachproben" ilmus 1935. aastal. Sõnasedelid olen loovutanud Keele ja Kirjanduse Instituudi vädja sõnaraamatu kartoteeki. Vahel tuli professor kontrollima, kuidas ma vädja keelt paberile panen. Tal oli erakordselt hea foneetiline kuulmine. Mõnigi kord pööras ta mu tähelepanu foneetilistele seikadele, mida ma polnud märganud. On alles algseid kirjapanekuid. Neis on mõne sõna puhul lisatud märged Äimä. Sellega olin tähistanud Äimä ja enese kuulmise erinevust.

Olin ka professor Yrjö Toivose soome-ugri keelte loenguil ja professor Kai Donneri juures kuulasin samojeedi keelte omapära. Toivose loengud erinesid Tartu professori Julius Margi omadest. Need olid faktirikkamad. Toivonen ja Donner kutsusid mind enese poole kojugi. Imetlesin nende suuri raamatukogusid, eriti Kai Donneri oma. Soome-Ugri Seltsi, Enakeele Seltsi (Kotikielen Seura) ja Soome Kirjanduse Seltsi koosolekuil puutusin kokku peaaegu kõikide vanemate ja nooremate fennougristidega. Eriti huvitavad ning sõbralikud olid Ugria Klubi (Ugrian Kerho) kohvikoosolekud, kuhu tuli erialaseid fennougriste. Joodi kohvi ning sõõdi kõrvast. Peamine

põhjus kokkutulekuks oli teaduslik vestlus. Iga koosoleku jaoks oli üks osavõtja valmistanud algussõna. Teati, et professor Ramstedt valmistab trükkimiseks oma uurimisretkede mälestusi. Sellepärast paluti teda kahel koosviibimisel jutustada Mongooliast. Ramstedt kõneles imehuvitavalt ning elavalt. Ugria Klubi koosolekuil oli professor Äimägi. Kui kohvilauast lahkusime ja jätsime üksteisega jumalaga, kutsus ta vahel mu restorani peenele lõunale, mis meie mõiste järgi võis olla juba õhtusöök. Istusime tunnikese või kauemgi ja rääkisime filoloogiasekadest, mida ei saanud rääkida laboris laiemas ringkonnas. Professor kõneles rahvusvahelistest foneetikute vaidlustest. Temale pidin jutustama sellest, mida teevad eestlased keeleteaduse alal.

Helsingis tulusalt veedetud kuud mõjusid viljastavalt mu vaimule ja teaduslikule arenemisele. Kui viimasel maikuu päeval sõitsin rongiga Turku ja sealt laevaga Stockholmi, ei võinud arvata, et ma professor Frans Äimät enam ei kohta. Ta lahkus varsti fennougristide ringist. Tema mõju elab aga edasi. Temalt sain julguse ning kindla aluse hakata foneetikuks. Olen veel nüüdki foneetikaharrastaja.

П. А р и с т э
(Тарту)

В ВЕСЕННЕМ СЕМЕСТРЕ 1932 ГОДА В ХЕЛЬСИНКИ

Р е з ю м е

Обиляр рассказывает, как он в весеннем семестре 1932 года, будучи стипендиатом Тартуского университета, работал в лаборатории экспериментальной фонетики в Хельсинки под руководством известного финского ученого профессора Ф. Яймя. Там он начал записывать и водскую речь (у информанта Г. Кузьмина).

II O S A
II Ч А С Т Ь

P. A i v r e
(Tartu)

PAUL ARISTE LÄÄNEMERESOOKE KEELTE UURIJANA

ENSV teenelise teadlase ENSV TA akadeemiku TRÜ soome-ugri keelte kateedri professori filoloogiadoktor Paul Ariste elu ja töö on 60 aasta jooksul olnud lahutamatult seotud Tartu ülikooliga. Tema teaduslik ja pedagoogiline talent puhkes õitsele just siin, kus ta on kandnud ka oma kauneimad viljad. Akadeemik Paul Ariste teaduslik tegevus on olnud väga viljakas ja mitmekülgne. Üle tuhande ilmunud artikli ja umbes 50 teose hulgas on suurel määral põhjanevaid töid, millel on kauakestev väärtus. Publikatsioonide kogumaht on ületanud juba 8500 lehekülge. Vähegi detailsema läbilõike andmine nii laisaulatuslikust loometööst ei mahu aga enam ühe ülevaatekirjutise raamidesse. Seepärast püüdkem järgnevalt luua koondpilti Paul Aristest kui läänemeresooke keelte uurijast, jättes kõrvale tema teadusliku tegevuse muud tahud, sealhulgas ka tema põhjaneva osa eesti keeleteaduse rajajana ning arendajana. Vaatlusest jääb samuti välja ülevaade Paul Ariste uurimisreisidest, mahukatest käsikirjalistest kogudest, noorte teadlaste ettevalmistamisest ning üldse organisatoorsest tegevusest nii soome-ugri keelte alase uurimistöö suunamisel Nõukogude Liidus kui ka tema juhtivast osast rahvusvaheliste keelekongresside korraldamisel. Paul Ariste elust ning viljakast ja mitmekülgsest tegevusest on varasemate juubelite puhul ilmunud rohkesti kirjutisi, kuid kõige terviklikuma ülevaate võib asjast huvitatu leida Huno Rätsepa koostatud monograafiast "Akadeemik Paul Ariste" (1980, 56 lk.).

Paul Ariste eluloost on teada, et 16-aastase koolipõlvis avaldas ta esperantokeelse kirjutise liivlaste kohta "La Livoj" (Esperanto Triumfonta 57, 1921 : 1). Tagantjärele võib seda võtta kui oraakelliku märguannet edaspidise äärmiselt tulemusrohke uurimistegevuse kohta soome-ugri keelte alal. Ennustuslikku on selleski, et esimesed kirjanevad keele kohta (11 mõistatust) on samuti tehtud koolipõlvis, Jõgõperäst pärinevalt Darja Lehtilt 1923. aastal seoses Tallinnas korraldatud muuseumipeoga. Juba kindlamalt

viitab tuleviku uurimuste temaatikale asjaolu, et kui Paul Ariste end 1932. aastal noore magistrina Helsingis eksperimentaalfoneetika liinis täiendas, võttis ta osa ka vadja keele seminarist. Kokkupuude oivalise keelejuhi Kigoria Kuzminiga andis 150 lehekülge vadjakeelset teksti, millest mõni aasta hiljem kasvas koos Tartus tehtud täiendustega välja Paul Ariste esimene vadja raamat "Wotische Sprachproben" (Eesti Keele Arhiivi Toimetised 4, 1935, 85 lk.; ka: ÕESA 1933, 1935 : 1-85). Mõne aasta vahega järgnes uus tekstikogu "Vadja keelenäiteid" (ACUT B 49 6, 1941, 92 lk.).

V a d j a keelest ja vadja rahvaloomingust on saanud ki Paul Ariste suur armastus kogu eluajaks. Ise on ta öelnud: "Ilus ja vanamoeline on vadja keel. Vanaaegsed on vadjalaste uskumused, kombed, laulud ja itkud. [...] Noorusnustuses tahtsin vadja minevikust säilitada kõike, mida ehk veel võis säilitada. [...] Olen kõikunud keele ja rahvaluule vahel, ilma et oleksin suutnud lõplikult otsustada, kummale poole peatuma jääda". (Vadja rahvaluule võlus. - Saaremaast Sajaanideni ja kaugemalegi, 1970 : 89). Kiiresti hääbuva vadja keele seisukohast ongi selline lahendus osutunud kõige paremaks. Paul Aristest on samas saanud nii vadja keele kui ka vadja folkloori suurkoguja ning -uurija. "Vadja etnoloogia" mapist on jätkunud ja jätkub üha ainetikku publikatsioonideks nii ühes kui teises liinis.

Vadja keelt puudutavate uurimuste pika seeria juhatab sisse "Происхождение водского языка" (TRÜT 1947, Filoloogilised teadused 4 : 35-47), kus veenvalt osutatakse, et mitmete ajalooliste tegurite toimel on vadja keel kujunenud iseseisvaks keeleks eesti rannamurde idaosast. Vanade ühiste foneetiliste ja morfoloogiliste joonte kõrval tuuakse ka näiteid tüüpilise eesti-vadja leksika kohta (guna - õun, voti - võti, kusuttä - kustutada jt.). Samad probleemid on muide vaatluse all ka Budapesti kongressi ettekandes "Die Beziehungen des Wotischen zu den estnischen Mundarten" (Congressus internationalis ..., Budapest 1963 : 212-215; tõlge: Vadja keele ja eesti murrete suhetest. - Sõna sõna kõrvale, 1965 : 106-110). Sageli kasutatavaks käsiraamatuks on kujunenud "Vadja keele grammatika" (1948, 132 lk.). Ingliskeelses väljaandesse "A grammar of the Votic language" (The Hague 1968, 121 lk.) on autor teinud mitmeid olulisi täiendusi (vt. ligemalt P. Alvre, CÖV 1969 : 221-223). A. Ahlqvisti "Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning"

(1856) pole aga tänapäeval bibliofiilse haruldusena enam kergesti kättesaadav.

Kogenud foneetikuna on Paul Ariste tähelepanu köitnud mitmed vadja keele hääldamisnähtused, mida ta käsitleb kirjutistes "Üksikküsimusi vadja häälduse alalt" (EK 1935 : 143-153), "Velaarpalataalse sulghääliku k afrikaadistumine" (TRÜT 162, 1964 : 3-20) jm. Muutus k > č, g on eesvokaali ees omane paljudele maailma keeltele ja eeldada vadja č puhul vene keele mõju, nagu tehti varem, pole vajadust. Artiklis "Ületaotlusest (eriti vadja keeles)" (ESA 7, 1961 : 3-10) näidatakse, kuidas laensõnad toovad sageli kaasa ületaotluse ehk hüperismi. Vadja keeles ilmneb see põhiliselt liialdamises sõnaalgulise helilise klusiili või h-ga, näit. bässi 'oinas' < sm pässi, hukko 'taat' < sm ukko. Epitees (poiž² 'ära' = poiž jt.) pole omane mitte ainult vadja kõnekeelele, vaid ka rahvalauludele, vt. "Über die Epithesis des Wotischen" (NyK 78, 1976 : 246-249), "Die Epithesis in wotischen Volksliedern" (CŲV 1978 : 15-19).

Vadja hilistekkelise kā-komitatiivi funktsioonidele heidab valgust kirjutis "Vadja komitatiiv" (FU 10, 1983 : 16-24). Kasutuselt on tugevasti taandunud arhailisem nā-, nā-lõpuline kaasaütlev. Haruldaseks muutunud possessiivsuffixseist annab hea ülevaate artikkel "Possessiivsuffixsid tänapäeva vadja keeles" (FU 4, 1977 : 3-16). Verbivormistiku eripära selgitamisele on pühendatud kirjutised "Das Partizipium Perfekti des Aktivs im Wotischen" (CŲV 1976 : 1-20), "Zur dritten Person Plural und zum Impersonal im Wotischen" (CŲV 1981 : 1-9), "Spuren des personalen Passivs im Wotischen" (CŲV 1983 : 165-166). Murrakuti on nud-kesksõna küllaltki varieeruv. Ida-vadja nuč-esinemus on andnud põhjust rekonstruktsioonika *-nuk (: mitm. *-nučet). Isikuline passiiv on aga nähe, mida on registreeritud ka soome vanaast kirjakeelest ning Lõuna-Eesti murdealalt. Postpositiivide tagā ja takana venepärane kasutamine on neile liisanud uusi tähendusi, näit. mehē tagā 'mehele' (vrd. vn. самыя) ja mehē takana (vrd. vn. самырем), vt. "Wotisch tagā und takana" (FU 4, 1977 : 17-21; ka: Studies in Finno-Ugric Linguistics ..., Bloomington 1977 : 25-27). Uusi funktsioonide on vene keele mõjul saanud endale ka mō 'mööda' ja pālē, pällä, pältä, vt. "Das russische Modelle für die Funktionen wotischer Postpositionen" (CŲV 1975 : 4-20). Enkliitiline de-, de-sufiks (näit. annan kotī munnā-de 'annan isegi koti

kartuleid') on arenenud vene на mõjul, vt. "Ein enklitisches Suffix des Wotischen" (CQV 1979 : 153-154). Laenulisest sufixist вѣ ~ вѣ on juttu kirjutises "Vene laensufiks vадja keeles" (EK 1936 : 170-171).

Eesti keele puhul on teatavasti Paul Aristet paelunud eriti sõnalaenude väljaselgitamine ja muudki etümoloogiad, millises uurimislõigus tal pole võistlejaid. Täiesti ootuspäraselt näeme seda ka vадja keele puhul, kus vaatlussfääri on sageli tõmmatud ka rahvaluulealane sõnavara. Vадja sõnaseletustega tegi Paul Ariste algust juba 1943. aastal, mil ilmusid "Mõningaid vадja sõnaseletusi" [ihmata, kreevini, ikkũmpa, haine, primozla ~ primuzla, rehu, sũra] (Vir. 1943 : 310-314), "Vадja lemmũz" (Vir. 1943 : 302-310). Tugev folkloristlik kallak on sellistel uurimustel, nagu "Wotisch kap-pojain" (SUST 125, 1962 : 5-9), "Vatjalaisten čivirõukko" (Kotiseutu 1965 : 155-157), "Vatjalaisten vesiõmmä" (Vir. 1965 : 430-432; ka: Juhlakirja ..., Helsinki 1965 : 82-84), "Vадja kalmolain, kalmolliin" (Centum, 1974: 255-257), "Vадja järvehaldjas vezikko" (ESA 21, 1975 : 95-98) jt. Haiguse nakatumist maast osutab verb kehtä: "Vatjalainen mä kehtäb" (Vir. 1967 : 312-314). Kalendritermin čũrũ, čũri on saadud laenuna vene keelest (Горни) juba enne muutust k > č, nagu selgub käsitlusest "Wotisch čũrũ" (CQV 1968 : 165-168). Kalendripõhja peitub ka sõna maalaspäivä 'suur neljapäev' taga, vt. "Eine wotische Benennung des Gründonnerstags" (ALH 24 1-4, 1975 : 69-71). Vадja sõnadele agvata, vanattaja < *vanat-ta-, säčia leiduvad vasted teisteski läänemeresoome keeltes, vt. "Paarist vадja sõnast" (SUST 150, 1973: 30-35). Eraldi märgitagu, et vanade vадja sõnaloendite leksikaalfoneetilisele analüüsile on pühendatud uurimus "Two old vocabularies of the Votic language" (Wissenschaftsgeschichtliche Beiträge zur Erforschung indogermanischer, finnischugrischer und kaukasischer Sprachen bei Pallas : 145-190), mis, tõsi küll, ilmub esmakordselt "Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatus 1935" (1937 : 1-40). Oma vадja sõnavarakogu (45000 sõnasedelit) on Paul Ariste andnud ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi käsutusse, kus ta sai põhjaks nüüd juba valmimisjärku jõudnud suurele "Vадja keele sõnaraamatule".

Vадja kohanimed on käsitlusobjektiks uurimuses "Über wotische Ortsnamen" (CQV 1967 : 77-84). Selgub, et ainult vähestel küladel on vene nimed, mikrotoponüümika aga üldiselt läänemeresoomepärase (kärnä mäči, jegeranta jt.). Kohanimi

Jarvigoistšülä on algselt tähendanud 'näikiküla' ja vene Baabin osutub selle tõlkeks mõiste jarvi-emä vahendusel: "Baabin ehk Jarvigoistšülä" (EKA 10, 1964 : 167-172). Samas käsitluses rõhutab autor, et "eestlaste ja vadjalaste kohanime-de võrdlev uurimine peaks saama üheks aktuaalseks keeleteaduse probleemiks. ... osa vanadest nimedest kõnelevad kindlasti üsna ürgsetest kolonisatsioonidest läänest itta ja idast läände" (lk. 171). See Paul Ariste soov, nagu ka ühise "ajaloolise topograafilise atlase" koostamine pole tänasekski oma tähtsust kaotanud. Kuivõrd vadja-tüvega identsed kohanimed on Eestiski laialt kasutusel (Vaiga, Vaiatu, Vaeküla, Vaijala, Vadi, Vadiküla jt.), näitab usutavalt Paul Ariste detailne uurimus "Vadja kohanimesed" (Slaavi-läänemeresoome suhete ajaloo, 1965 : 91-106). Vadja isikunimede analüüs osutab, et enamik neist on vene lähtega, sufiks o, u aga vadja-pärane (mafo < vn Мария, kõnek. Марья, ot'u < vn Авдотья): "Einige Ausführungen zu wotischen Personennamen" (CŖV 1980 : 81-82).

Vadja keele kontaktide jälgimine teiste keeltega on aidanud välja selgitada laensõnade eri kihistusi. Seda probleemistikku käsitlevad Paul Ariste kirjutised "Germanische Lehnwörter in der wotischen Seemannsprache" (CŖV 1979 : 219-215), "Deutsche Lehnwörter im Wotischen" (FU 6 : 1980, 27-38), "Saksa laensõnadest vadja keeles" (Lakó-émlekkönyv ..., Budapest 1981 : 7-19), "Etwas über den Kontakt zwischen dem Wotischen und dem Schwedischen" (CŖV 1969 : 1-2). Neile järgnes Turu kongressil kokkuvõttev ülevaade "Die Veränderungen im Wortschatz des Wotischen" (Congressus quintus ... 3, Turku 1980 : 207-212), milles on arvestatud ka vanavene, vene, eesti, isuri ning soome keelest saadud laene.

Teedrajavaks on sageli osutunud ka Paul Ariste teised vadjaalased uurimused, millest omaette suure rühma moodustavad rahvaluule eri žanre analüüsivad tööd. Vadja folkloori sihipärase talletamise algaastail (1942 -), kui vadjalaste arvu võis hinnata 300-400-le, elas veel kuulsaid kaasitajaid. 1947. a. sai Paul Ariste Kukkusel küla elanikult matjo Gerasimovalt ühtejärke 36 laulu 1046 vārsiga, lüüriliste laulude kõrval ka eepilisi, nagu laul maailma loomisest, uppunud vennast, vene vestmisest jm., mis esinevad ka "Kalevalas", eestlastel ning teistelgi läänemeresoomlastel. Laulmiskohaks olid peamiselt pulmad või istjatsed. Viimaste sisulist ja keelelist seost (vadja issutajo, isuta-tajo ja eesti istjad-

zõ, istõ on tõlkelaenu vene посиделки'st) vадja, isuri, ida- eesti ning vene rahvatraditsioonis rõhutab Paul Ariste kirjutises "Vadjalaste istjatsed" (TRÜT 162, 1964 : 161-170).

Monograafia "Vadjalaste laule" (EST 3, 1960, 86 lk.) on nagu muudki folkloorialased uurimused varustatud ka lingvistiliste kommentaaridega. Samast ainevallast on kirjutised "Vadjalaste rahvalauludest" (TRÜT 77, 1959 : 56-67; ka: Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II, 1980 : 181-188), "Ühest vадja rahvalaulu tüübist" (Vir. 1959 : 69-74), "Ühest Vainpoo vадja laulust" (ESA 16, 1970 : 207-210). Kirjutises "Ühest vадja rahvalaulust" (TRÜT 43, 1956 : 89-99) on ära toodud esimene tekstikujuline vадja keelenäide "Awita minnu arma toita" 18. saj. teisest poolest. Vadjalastele, isuritele ja osalt soomlastele ühistest, kuid eri keeles lauldavast, samuti ka puhtvадja lauludest on juttu artiklis "Lisaandmeid Jõgõperä vadjalaste laulude keele kohta" (ESA 12, 1966 : 227-236), kust selgub ühtlasi, et viimaseks vадja laulude oskajaks oli Oudekki Figurowa Rajo külast. Sellele vадja viimasele laulikule ja äsamaanile, kes oli täätäjä heas mõttes, on Paul Ariste pühendanud sooja mälestuskirjutise "Oudekki Figurowa" (KK 1978 : 348-350). Vадja folkloori või vадja keele suurepäraseid tundjaid Kigoria Kuzmini ja Dimitri Tsvetkovi tutvustavad varem ilmunud kirjutised "Vatjalainen tietoneikka" (Kansan kuvalehti, 1. VII 1932 : 12), "Dimitri Tsvetkov. Ühest vадja haritlasest (EKirj. 1936 : 370-373).

Vадja muinasjutud ja muistendid on koondatud põhiliselt raamatuisse "Vадja muinasjutte" (EST 4, 1962, 119 lk.), "Vадja muistendid" (EST 12, 1977, 188 lk.), kuid mõningaid neist on tutvustatud ka üksikkirjutisis: "Vадja rahvajutte Mati külast" (KKIU 2, 1958 : 148-166), "Vадja muinasjutte ja muistendeid" (TRÜT 323, 1974 : 3-34), "Aarne-Thompson MT 161 A* ja MT 163 B* vatjalaisena satuna" (KV 47, 1967 : 49-53), "Aarne-Thompson 752 A vадja teisend" (FU 8, 1981 : 21-26). Kuigi vadjalastele on vähemalt viimase saja aasta jooksul olnud peaaegu täiesti võõrad igasugused kangelasmuistendid, on Paul Ariste arvates usutav, et rahvalauludes leiduvad karevi ja kalervo viitavad läänemeresoome ühistaditsioonile. Erinevalt varasemaist uurijaist ei pea ta artiklis "Kas vadjalased on tundnud Kalevipoeega?" (KK 1967 : 549-554) nimekuju Kalervo tekkinuks mitte Kullervo eeskujul, vaid eeldab siin iseseisvat sufiksit -rvo (< *-rvai) nagu ka "Kalevalas"

leiduvais isikunimedes Antervo, Pellervo jt.

Lokaalse värvinguga rahvajutud on sageli väljendusrikkamad kui muinasjutud või muistendid. Vadjalastel on see rahvajutužanr üha veel elujõuline, nagu osutab eri raamatuna ilmunud "Vadja pajatusi" (EST 18, 1982, 122 lk.). Reaalse tegelase puudumine on olulisi jooni, mis eristab pajatusest naljandit. Õppevahendiks mõeldud "Vadja keele lugemik" (1980, 36 lk. pakub naljandeid ka isuripäraselt Kukkusi murdealalt.

Vadja mõistatused ei leia tänapäeval enam elavat kasutamist, kuid neistki on Paul Ariste saanud mitmete allikatele tuginedes kokku kena kogu "Vadja mõistatusi" (EST 13, 1979, 71 lk.). Osa neist on autor publitseerinud juba varem kirjutises "Muutamia vatjalaisia arvoituksia" (KV 44, 1964 : 284-288). Teisedki rahvaluule väikevormid pole jäänud tähelepanuta. Vadja vanasõnu on Paul Ariste avaldanud kolmes järgus: "Lisiä vatjalaisiin sananlaskukokoelmiin" (KV 39, 1959 : 72-76), "Vatjalaisia sananlaskuja" (KV 43, 1963 : 194-199), "Vatjalaisia sananlaskuja" (KV 50, 1970 : 221-243). Nõidussõnadele on pühendatud ülevaatlik kirjutis "Vatjalaisten loitsuista" (KV 54, 1974 : 46-59).

Vadjalaste uskumustele ning tule-, tuule-, maa-, metsa-, soo-, vee-, järve-, jõe-, rehe- ja saunahaldjate maailma aitavad pilku heita kirjutised "Vadja rahvausundist" (Vir. 1932 : 127-145), "Emä ja isä vatjan kansanuskossa" (KV 38, 1958 : 29-38), "Viimeisten vatjalaisten etnologinen anti" (Kotiseutu 7-8, 1968 : 172-175), "Vadjalaste puu- ja metsakultusest" (EMA 30, 1977 : 147-156).

Kalendriliste tähtpäevadega seotud uskumustes, tavades ja kommetes võib näha iidsete traditsioonide jätkumist, kuid ka seda, mida kirik on peale surunud. Formaalselt ongi vadja rahvakalender seotud kiriklike terminitega. Monograafia "Vadja rahvakalender" (EST 8, 1969, 158 lk.) pakub hästi liigendatud aineklikku 55 tähtpäeva kohta, millele on lisatud veel ülevaade arvamustest ja uskumustest seoses noore ning vana kuuga ja eri nädalapäevadega. Rahvakalendriteemaline on ka kirjutis "Omaa ja vierasta vatjalaisten kalenterissa" (KV 46, 1966 : 196-205). Kogumikku "Vadjalane kätkist kalmuni" (EST 10, 1974, 187 lk.) on koondatud hulk folkloristliku ja etnograafilise väärtusega tekste, mis käsitlevad uskumusi, kombestikku ja tavaid seoses vanade vadjalaste olmega hällist hauani.

Et selle hääbuva läänemeresoome rahva mineviku, keele ja kultuuri uurimine on pikkade aastakümnete jooksul saanud Paul Aristele väga südamelähedaseks, osutavad ka kirjutised "Vadjalastest Narvas 1549. aastal" (KK 1961 : 543), "Vatjalaisten nykyisyydestä" (Vir. 1957 : 119-124), "Tänapäeva vadjalastest" (EMA 17, 1960 : 203-224), "Vadjalastest" (Nõukogude Õpetaja 1973, nr. 1).

Vadja keele kõrval on Paul Ariste tegelnud edukalt ka teiste läänemeresoome keelte uurimisega.

L i i v i keele häälduse üks iseärasusi on vaatluse all artiklis "Liivi keele palatalisatsiooni olemusest" (ESA 4, 1958 : 256-262). Palatogrammide abil näidatakse, et liivi keele palatalisatsioon (koos läti keele omaga) on. nn. normaalne palatalisatsioon, kuna eesti keele palatalisatsioon on normaalsest nõrgem. Liivi keeles palataliseerub kogu geminaat, eesti keeles ainult selle algusosa: lv tull⁷i 'tuline' (vrd. näit. e pa⁷lli). Artiklis "Etümoloogilisi märkmeid liivi keelest" (Vir. 1943 : 97-98) esitatakse etümoloogiad sõnadele ka'f⁷k, košt (kohanimi), jo'ùg, kä'raž. Liivi keeles on rida alamsaksa laene. Fonoloogiliste ja foneetiliste kriteeriumide najal liigitab Paul Ariste kirjutistes "Нижненемецкие заимствования в ливском языке" (СЭУ 1973 : 175-178) neist osa keskalamsaksa, osa uusalamaksa laenudeks. Viimastest on enamik tulnud liivi keelde läti keele vahendusel. Üldisema suunitlusega on kirjutised "К вопросу о развитии ливского языка" (Труды Института языкознания АН СССР 4, 1954 : 254-307), "Ливы и ливский язык" (ENSV TAT 1, 1958 : 36-46; ka: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis 11, 1958 : 31-40). Esperantokeelne "Liva poezio en Esperanto" (Interlinguistica Tartuensis 2, 1983 : 83-88) tutvustab K. Stalte luuletusi "Jema" ja "Rändalist loul" H. Dreseni tõlkes esperanto keelde. Liivi (ja ka vadja) keele hääbumisteed on vaatluse all kirjutistes "Пути отмирания двух прибалтийско-финских языков" (Проблемы языкознания, Букарест 1967 : 115-119), "Die Wege des Aussterbens zweier finnisch-ugrischen Sprachen" (La monda lingvo-problemo 2, London-Rotterdam 1970 : 77-82).

Paul Ariste **i s u r i** keele uurimused algasid sentsatsioonilise publikatsiooniga "Isuri keelest" (ESA 2, 1956 : 32-52), kus tollaseid tõekspidamisi eirates tõestati leksikaalsete, foneetiliste ja morfoloogiliste argumentidega, et tegemist polegi soome keele murdega, vaid hoopis ise-

seisva, seitsmenda läänemeresoome keelega, mis on hargnenud I aastatuhande teisel poolel m.a.j. muinaskarjala keelest. Tänapäevaks on enamik uurijaid need veenvalt esitatud seiskohad omaks võtnud. Kirjutise "Etwas über das Ižorische" (OÜV 1965 : 183-186) on põhjustanud asjaolu, et Gy. Décsy oma raamatus "Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft" (1965) pole sammu pidanud uurimistulemustega ja opereerib endiselt kuue läänemeresoome keelega. Üldkeelteadusliku tähtsusega on isuri ainestikul põhinev kirjutis "Redaktion der Stimmhaftigkeit als morphologischer Faktor" (Omăgiu Lui Alexandru Rosetti..., Bucuresti 1965 : 15-17). Isuri keele omapäraseid possessiivsufiksid on vaatlusobjektiks uurimuses "A mai izar nyelw birtokos személyragjai" (NyK 60, 1958 : 5-9). Isuri eri murrakuid tutvustavad keelenäited "Vanaküla isuri murrakust" (ESA 14-15, 1969 : 173-180) ja "Isuri keelenäiteid" (KKIU 5, 1960 : 7-68). Viimane sisaldab ka rahvalaule ning on detailselt kommenteeritud. Populaarse suunilusega on "Isurid ja isuri keel" (Nõuk. Ühetaja 1973, nr. 10).

V e p s a j a s o o m e keele alalt on Paul Aristete publitseerinud "Vepsa muinasjutte. (Äänis- ja keskvepsa keelenäiteid)" (Tõid läänemeresoome ja volga keelte alalt, 1964 : 5-23) ja "О некоторых грамматических вопросах финского языка" (Труды Карело-Финского Филиала Академии Наук СССР I, Петрозаводск 1954 : 26-34).

Läänemeresoome keeltest on karjala keel ainuke, mille kohta pole Paul Aristelt ühtki erikäsitlelust ilmunud, kuigi ta on teatavasti paaril suvel viibinud uurimisreisil Valdai karjalaste juures. Kogutud materjal ootab alles läbitöötamist ja avaldamist.

Isiklik kontakt kõigi läänemeresoome keeli kõnelevate rahvastega on tulnud aga kahtlemata kasuks läänemeresoome keeleala üldprobleemide käsitlemisele. Sellest valdkonnast on Paul Aristelt ilmunud hulk kõrgetasemelisi ja põhjanevaid uurimusi. Tema tööd läänemeresoome keelte kujunemise ja võrdlev-ajaloolise grammatika kohta on saanud nurgakiviks edaspidisele uurimistööle. Eriti tuleb esile tõsta läänemeresoome hõimukeelte tekkeprobleemi õnnestunud lahendamist. Nimetagem siinkohal selliseid töid, nagu "Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk" (Eesti rahva etnilisest ajaloost, 1956 : 5-29; ka: Sõna sõna kõrvale, 1965 : 80-105), sama vene keeles: "Формирование

прибалтийско-финских языков и древнейший период их развития" (1956 : 5-26), "Die Entstehung der ostseefinnischen Sprachen und ihre früheste Entwicklungsstufe" (Proceedings ..., Oslo 1958 : 825-829), "Über die früheste Entwicklungsstufe der ostseefinnischen Sprachen" (ENSV TAT 3, 1961 : 260-268). "Muinaisista itämerensuomalaisista heimokielistä" (Kotiseutu 1966 : 41-47). Tuginedes arheoloogide uurimustele, näitab Paul Ariste veenvalt, et läänemeresoome aluskeelt kõnelev rahvas elas siinmail juba III aastatuhandel e.m.a., seega paar tuhat aastat varem, kui arvati seni. Lingvistilised andmed osutavad, et lõunaeeesti hõimurühmituse keel on läänemeresoome keeletehvikust irdunud ilmselt varem kui teised keeled. Üsna hilja, alles I aastatuhandel m.a.j. eraldusid põhjaeestlastest vadjalased ja karjalastest isurid ning kujunesid vadja ja isuri keel. Teadusemaailm on need seisukohad üsna üksmeelselt omaks võtnud.

Uusi ideid ja uudseid lahendusi on Paul Ariste pakkunud reas töodes ka mitmetele läänemeresoome foneetika- ja morfoloogiaprobleemidele, näit. "Läänemerekeelte sõnasises- te üksiksulghäälikute olemusest" (ENSV TAT 4, 1959 : 425-431), "Sisekohakäänete kujunemisest läänemere keeltes" (ENSV TAT 1, 1954 : 41-50), "S-овый иллатив в прибалтийско-финских языках" (Доклады и сообщения 7, Москва 1955 : 22-31), "Ekstsessiivist läänemere keeltes" (ESA 6, 1960 : 145-161).

Pikemas uurimuses "Adverbide arenemisest läänemere keeltes" (Teaduslikud tööd ..., Tln. 1952 : 99-124) näitas Paul Ariste muuhulgas kätte ka nominatiivis esineda võivate vormide õige koha meie mitmetahulises määrsõnade süsteemis. Töös "Indoeuropäische Präfixe in den ostseefinnischen Sprachen" (Studii și cercetări lingvistice 3, București 1960 : 337-340) on vaatluse all laenulised eesliited do-, pere-, hi-, at-, bez-, iz-, no-, pa-, pie-, aiz-, sp- jne.; vöör-. Nende arv on suurim liivi keeles, märksa väiksem vepsa keeles ja ühest sõnast koosnevana (vöör-) eesti keeles.

Leksika valdkonda kuulub metskitse nimetuse käsitlus "Kas kabrist ei võiks velmata?" (Eesti Loodus 1970 : 459-460). Iidsest laensõnast helm on juttu töös "Läänemereelaste vanast merevaigu nimetusest" (EMA 16, 1959 : 211-218). Et noomenite laenamine ühest keelest teise ei kulge alati nominatiivi vahendusel, selgub kirjutisest "Rootsi väista 'nuga'" (ESA 16, 1970 : 115-120). Vene бером on aga soome mur-

deis võtnud kuju hüpätä pikommia 'paku joosta'. Genuinse ja laenulise leksika baasil tehtud analüüs artiklis "Vanimaast läänemerelaste põllundusest keeleliste andmete põhjal" (TRÜT 38, 1955 : 193-203) lubab jõuda usutava järelduseni, et põllunduse algeid volga perioodist kaugemale viia pole alust; kontakt baltlastega andis aga läänemerelaste põllunduse edasiarendamiseks tugeva tõuke (laensõnad hernes, uba, rukis, seeme, vagu jmt.). Vanad iraani, balti ja slaavi keelekontaktid on kriitiliseks käsitusobjektiks mitmeski uurimuses, nagu "Прибалтийско-финские и иранские контакты" (FU 5, 1978 : 3-10), "Вопросы о балтийских заимствованиях в финно-угорских языках" (Вопросы марийского языкознания 3, Йошкар-Ола 1973 : 3-7), "Slaavlaste ja läänemerelaste vanimaist kokkupuuteist" (Looming 1952 : 698-706). Iraani laenude hulgas on Paul Ariste arvates selliseidki, mis läänemerelased on indo-euroopa keelte satem-rühmast substraatsõnadena muinasiraani hõimudelt üle võtnud (tarvas, kauris, varsa, taivas, marras jm.). 1960-ndail aastail näivad üldse Paul Ariste meelisteemaks saavat substraadiprobleemid. Ta arendab välja protoeuroopa laenude hüpoteesi. Töös "Die ältesten Substrate in den ostseefinnischen Sprachen" (CÖV 1971 : 251-258) arvab ta tundmatu protoeuroopa keele päritoluga olevat mitmed kehaosade nimetused, nagu huul, koib, kube, külg, liha, ning; geograafiasõnad, nagu neem, nõmm, oja, org, saar, sammal, soc; kalanimetused ahven, haug, siig; kohanimed Peipsi, Ruhnu. Siin varem elanud protoeurooplaste omanimetuskski olevat jälje jätnud eesti keelde. Selleks on võnd (vrd. võnnuvõõras ja Võnnu). Paul Ariste substraaditeooria on äratanud suurt tähelepanu. Arvatavasti jätkub sellesuunaline uurimistöö edaspidi mitmegi teadlase osavõtul, kusjuures ka alternatiivsed lahendused pole ilmselt välistatud.

Süvenemine üldkeeleteaduse ajakohastesse probleemidesse on Paul Ariste uurimistemaatikas tõstnud esiritta keelekontaktid ning kaks- ja kolmkeelsuse küsimused. Sellelt alalt on üks esimesi uurimusi "Teiste läänemere keelte elemente Valvara murrakus" (ESA 8, 1962 : 11-18). Läänemeresoome keelte sisekontakte käsitleb Paul Ariste ka sellistes töedes, nagu "Über die inneren Kontakte zwischen den ostseefinnischen Sprachen" (Congressus tertius ..., Tln. 1970 : 41; 1975 : 196-199), "Karjalaisten ja eestiläisten (inkeri-läisten) välist kielelliset yhteydet" (Karjalan synty,

Joensuu 1977 : 56-62). Kakskeelsuse kõrval pole siinkandis olnud kolmkeelsuski tundmatu, mille kohta pakuvad ennekoike andmeid uurimused "Welche Sprache spricht die ostseefinnische Bevölkerung in Vaipooli?" (SUST 145, 1968 : 12-19), "Über die Dreisprachigkeit unter einigen finnisch-ugrischen Völkern" (CQV 1969 : 245-254), "A case of language contact in the East Baltic area" (CQV 1965 : 21-25); vrd. ka "Georg Mülleri mitnekeelsusest" (KK 1966 : 351-355). Keelekontaktideta pole mõeldavad mis tahes sõnalaenuki, näit. läti võrdleva sidesõna neka tungimine liivi keelde ja lõunaesti keele saarte alale või läänemeresoome kalanimetuse kampala 'lest' üllatav esinemine rumeenia keeles (cambulă), vt. "Die Expansion einer lettischen Konjunktion in den ostseefinnischen Sprachen" (CQV 1969 : 167-169), "Ein ostseefinnisches Wort im Rumänischen" (CQV 1965 : 69-70). Nimetatud küsimusest on mitmed vaatluse all ka raamatus "Keelekontaktid" (Tln. 1981, 168 lk.), milles, nagu osutab teose alapealkiri "Eesti keele kontakte teiste keeltega", on esikohal eesti keele ainestik.

Läänemeresoome keelte üldprobleemide uurijal tuleb aga paratamatult arvestada ka eesti keelt ja ega kitsalt eesti keelegi nähtude põhjalikumal analüüsimisel saa läbi sugulaskelte tundmiseta. Nii põimub omavahel nende probleemide käsitlus ka Paul Ariste uurimustes. Tööde ühtlaselt kõrge taseme on taganud suuri vaimuandeid toetav visa töö. Juubilar on ise tabavalt maininud, et teadlase produktsioon ja selle kvaliteet pole pöördvõrdelised nähtused: nad kas kasvavad või kahanevad koos. Suured saavutused pole ilma pideva teeninguta mõeldavad ei spordis ega teaduseski.

Paul Ariste väga ulatuslikus teaduslikus loomingus, millest kuhjaga jätkuks mitmegi mehe elutööks, on kesksel kohal läänemeresoome keelte uurimine. Just sellelt alalt on tema töid hinnatud mitmel korral vabariikliku preemiaga. Imetlust ja austust äratav on nii Paul Ariste teaduslike tööde tohutu arv kui ka neis leiduv uute ideede ning lahenduste rohkus. Kuigi juubilar on saanud 80-aastaseks, pole tema nobe sulg väsinud. Akadeemik Paul Ariste on säilitanud kõrge eani oma vaimujõu nooruslikkuse, mis lubab oodata armastatud vana-meistrilt veel mitmeid sisukaid uurimusi fennougristika vallas.

L ü h e n d i d

ACUT = Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis;
ALH = Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae; EK =
Eesti Keel; EKirj. = Eesti Kirjandus; EMA = Etnograafia Muu-
seumi Aastaraamat; ENSV TAT = Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Toimetised; ESA = Emakeele Seltsi Aastaraamat; EST = Emakee-
le Seltsi Toimetised; FU = Fennougristica; KK = Keel ja Kir-
jandus; KKIU = Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimused; KV =
Kalevalaseuran vuosikirja; NyK = Nyelvtudományi Közlemények;
СФУ = Советское финно-угроведение; SUST = Suomalais-ugri-
laisen Seuran Toimituksia; TRUT = Tartu Riikliku Ülikooli
Toimetised; Vir. = Virittaja; OESA = Opetatud Eesti Seltsi
Aastaraamat.

П. А л в р е
(Тарту)

ПАУЛЬ АРИСТЭ -
ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ПРИБАЛТИЙСКО-ФИНСКИХ ЯЗЫКОВ

Р е з ю м е

В статье дается обзор деятельности академика Пауля Аристэ в области сбора, исследования и издания водского, ливского, ижорского, вепсского и финского языкового материала, а также решения общеприбалтийско-финской проблематики.

PAUL ARISTE ÉS MAGYARORSZÁG

1960-ban Budapesten rendezték meg az első Nemzetközi Finnugor Kongresszust. Évek óta esedékes volt már a gyorsan terebélyesedő tudomány, a finnugrisztika művelőinek egybehívása, a kutatók a háború befejezése óta várták a szakágukat "keleti" és "nyugati" művelőinek találkozóját, eszmecseréjét. Az ismert történelmi körülmények, az ún. hidegháború baljós-latú eszkalációja hosszú évekre elodázta a régenvárt találkozást, amelyre csak az enyhülés - olvadás - ma már oly messzinek tetsző - reményteli esztendejében, 1960-ban végre mégis sor került.

Felfokozott kíváncsisággal készülődött mindenki az eseményre. Az idősebbek azért, mert évtizedek óta először reménykedtek személyes találkozásban kollégáikkal, a fiatalabbak pedig azért, mert módjuk nyílt "élőben" is látni, hallani a csupán szakirodalomból ismert neves tudósokat. A várakozás izgalmát az is növelte, hogy a finnek és a magyarok - egykor hagyományos - találkozásain túl a szovjet delegációban a kis rokonnépek képviselőinek részvételére és a velük való megismerkedésre is számítani lehetett. Ma, túl immár az ötödik hasonló kongresszuson, elmondhatjuk, hogy a sokkal népesebb, mutatósebb, későbbi rendezvényekkel szemben a budapesti volt a legelebbebb légkörű, legcsaládiasabb hangulatú összejövetel.

A szovjet küldöttség tagjai közül hamarosan a figyelem középpontjába került egy jó megjelenésű, szőke, sportos öltözkéiben is elegáns, fürge mozgású, aki kedves, derűs, előzékeny viselkedése mellett főként azzal keltett feltűnést, hogy szükség esetén tuatnyi nyelven váltott szót, ill. társalgott a kongresszus különböző nemzetiségű résztvevőivel. A kíváncsiskodók hamar megtudták, hogy az energikus, mindenre figyelő, mosolygós fiatalember éppen 55 esztendő, aki a tartui egyetem finnugor tanszékének vezető professzora és az eszt tudományos akadémia tagja. Paul Ariste nevét a "szakma"

természetesen már a harmincas évek eleje óta számontartotta, munkásságának régóta tekintélyes rangja volt a finnugrisztika műhelyeiben szerte a világon.

Elsősorban az észt és a finnségi nyelvek (különösképp a vót) kutatásában ért el kiemelkedő eredményeket, legalább is mint finnségi specialistát emlegették a tartui egyetem egykori magyar oktatói, hallgatói (Csekey István, Virányi Elemér, Lakó György, Kálmán Béla, Lavotha Ödön, Sz. Kispál Magda és A. Kövesi Magda). A háború után Ariste vált az észt (s voltaképpen az egész szovjet) finnugrisztika meghatározó egyéniségévé, aki ekkorra már a finnugrisztika teljes területén otthonosan mozgott, pontosan látta időszzerű gondjait, megoldandó feladatait. Jutott ideje a finnugrisztikán túli területek művelésére is, egyebek mellett fontos tanulmányok sorát írta a fonetika, az indoeuropaisztika és az általános nyelvészet különféle szakkérdéseiről.

Soha sem volt szobatudós. Ifjú korától túl hetedik évtizedén (a "hajlott kor" kifejezés nem illik egyéniségéhez) szüntelenül járta a terepet gyalog, kerékpárral vagy szekéren is. Kényelemre, díszkíséretre, fogadóbizottságra soha nem tartott igényt. A vót öregasszonyokkal (állítólag 50 év óta minden vótot személyesen ismert, ismer) anyanyelvükön szólítva meg őket pillanatok alatt jó hangulatot teremtett a komoly munkához. Éppúgy mint pl. a vándorcigányokkal, akikhez szintén nem kellett "leereszkednie" (bőséges szókincsében bizonyosan ismeretlennek is számít e kifejezés), s akikkel szintén szót értett. Az anyaggűjtés, a folklórszöveg feljegyzése számára sohasem volt gond, társaságában a legzárkózottabb, legszófukarabb adatközlők is megnyíltak, megnyilatkoztak.

Paul Aristét 1960-ban ismertem meg Budapesten, ahol akkor egyébként maga is eloszór fordult meg. Kedvessége rögtön megfogott, s társaságában egy pillanatig sem éreztem azt a feszélyezettséget, amelytől oly gyakran szenved a "kezdő fiatal" joggal híres, de kimért professzorok és akadémikusok társaságában. Észre sem vettem, hogy rövid percek alatt "le-káderezett", tájékozódott érdeklődésemről, családomról, s — húsz év után is pontosan tudta adataimat. (S hány száz ilyen "személyi kartotékot" őriz legendás emlékezete!) Első bátor-talan leveleimre azonnal válaszolt, kéréseimet (könyveket kértem) rögtön teljesítette. Ma is így tesz. — Később többször is találkoztunk, s az első benyomások az évek során va-

lódi, tartós élménnyé, igaz tiszteletté nemesedtek bennem. Számomra ő testesíti meg az "ember - tudós - tanár" hármasságát a legharmonikusabban, a legmagasabb szinten.

Kapcsolataiban, mint említettem, a rang és a tekintély semmiféle szerepet nem játszik, tetteiben és szavaiban is a valódi demokrata nyilatkozik meg. Mikor eljutottam Tartuba, személyesen várt az állomáson, megszervezte programomat, megmutatta a várost, az egyetemet, végigkálauzolt Dél-Észtország megragadó tájain (fiát kérve meg sofőrünknek), elvitt otthonába, ahol megcsodálhattam az egyik legteljesebb, leggazdagabb finnugrisztikai magánkönyvtárat. Bármerre jártam vele Tartu utcáit, mindenféle érzékelttem az iránta megnyilvánuló tisztelettel elegy szeretetet. Lehetetlen volt megelőzni őt a köszönésben, s ha diákjával találkoztunk, mindegyikhez volt lényeges, személyre szóló szava, kérdése. Ekkor éreztem meg valamit abból, hogy milyen is egy igazi diákváros, pontosabban: milyen egy emberszabású, léptékű, hangulatú egyetemi város. Sajnos, egyetlen egyetemi előadását sem hallhattam, pedig óráiról legendák járták. Mindenféle jegyzet, cédula nélkül tartotta lebilincselő nyelvészeti kurzusait, s példák százait írta föl a táblára több tucatnyi nyelvből, nyelvjárásból.

Joggal állítható, hogy valamilyen formában minden szovjet finnugrista (különösképp a nyelvrokonnépek fiai) tanítványának számít, igen sokan szerezték meg irányításával a kandidátusi fokozatot. De a tanítványok soraiban magyarok is vannak: Bereczki Gábor, Mokány Sándor, Mokány Katalin és Szabó László. (A névsor, persze, nem teljes!)

Az 1970-es (Tallinnban megrendezett) Nemzetközi Finnugor Kongresszus elnökeként és házigazdájaként ismét bebizonyította, hogy figyelme mindenre kiterjed. Kevés olyan résztvevője lehetett e nagyszerűen összefogott seregszemlének, akihez ne lett volna legalább néhány jó szava Aristének. Mindenütt ott volt, ahol kellett, fáradhatatlanul intézkedett, név szerint ismerte a kongresszus valamennyi vendégét.

1960. óta többször is megfordult hazánkban. 1967-ben tiszteleti tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia, 1970-ben résztvett és előadást tartott a Sajnovics-Emlékülésen, 1971-ben pedig díszdoktorává fogadta a szegedi József Attila Tudományegyetem.

A nuolcvanadik évéhez közeledő professzornak, aki már

"nemzeti intézménye" az ésszt népnek, minden őt ismerő magyar nevében csak egyet kívánhatok, jó egészséget. Ennek birtokában ő ma is a "régi", azaz ifjú, energikus, tevékeny, nélkülözhetetlen személyiség. Olyan, amilyenként megismerték őt magyar barátai, tanítványai, tisztelői 50-25 estendeje — vagy akár napjainkban is.

P. D o m o k o s
(Budapest)

PAUL ARISTE JA UNGARI

T ö l g e

1960. aastal korraldati Budapestis I rahvusvaheline fennougristikakongress. Juba aastaid oodati kiiresti avarduva fennougristikateaduse viljelejate kokkukutsumist, sõja lõpust peale ootasid uurijad selle teaduse "ida" ja "lääne" haru viljelejate kohtumist ja mõttevahetust. Ajaloos tuntud olukord, nn. külma sõja halvaendeline eskalatsioon lükkas pikkadeks aastateks edasi kauaoodatud kohtumise, milleks alles pingelõdvenduse, sulamise täna juba nii kaugena tunduval lootusrikkal 1960. aastal avanes lõpuks siiski võimalus.

Pingsa huviga valmistus igaüks selleks sündmuseks. Varem nad sellepärast, et nad lootsid kohtuda aastakümnete järel esimest korda isiklikult kolleegidega, nooremad aga sellepärast, et neil avanes võimalus ka "elusalt" näha ja kuulda vaid erialakirjandusest tuntud kuulsaid teadlasi. Ootusärevust tõstis seegi, et lisaks soomlaste ja ungarlaste kunagi traditsioonilistele kohtumistele võis arvestada väikeste sugulasrahvaste esindajate osavõttu nõukogude delegatsioonist ja tutvumist nendega. Täna, juba pärast viiendat samalaadset kongressi, võime öelda, et võrreldes järgmise, palju rahvarohkemate ja atraktiivsemate üritustega oli Budapesti kongress kõige soojema atmosfääriga, kõige perekondlikuma meeleoluga kokkutulek.

Nõukogude delegatsiooni liikmete hulgast sai kiiresti kõigi huviobjektiks üks hea väljanägemisega blond sportlikus ülikonnaski elegantne kiirete liigutustega meesterahvas, kes lisaks meeldivale, rõõmsatu julisele ja huvitunud käitumisele

äratas tähelepanu sellega, et ta vajaduse korral vahetas repliike, vestles tosinkonnas keeles kongressi erinevaist rahvustest osavõtjatega. Uudishimulikud said peagi teada, et energiline kõike jälgiv naerataav noormees oli sellal 55-aastane, Tartu ülikooli soome-ugri keelte kateedri juhataja, professor ja Besti Teaduste Akadeemia liige. Paul Ariste nime tundis "eriala" juba kolmekümnendate aastate algusest, tema töödel oli juba pikka aega arvestatav väärtus fennougristika keskustes üle kogu maailma.

Beskätt eesti ja teiste läänemeresoome keelte (eriti vadja keele) uurimisel on ta saavutanud silmapaistvaid tulemusi, vähemalt Tartu ülikooli kunagised ungari õppejõud ja kuulajad (István Csekey, Elemér Virányi, György Lakó, Béla Kálmán, Ödön Lavotha, Magda Sz. Kispál, Magda A. Kövesi) on meenutanud teda kui läänemeresoome keelte spetsialisti. Pärast sõda muutus Ariste Besti (ja tegelikult kogu nõukogude) fennougristikas määravaks isiksuseks, kes tollal liikus koduselt juba kogu fennougristika alal, nägi täpselt aktuaalseid probleeme, lahendust ootavaid ülesandeid. Tal jätkus aega ka fennougristikaväliste alade viljelemiseks, muuhulgas on ta kirjutanud terve rea tähtsaid uurimusi foneetika, indoeuropeistika ja üldkeeleteaduse mitmesugustest erialaküsimustest.

Ta pole kunagi olnud kabinetiteadlane. Noorest east peale kuni kaugelt üle seitsmekümnenda eluaasta (väljend "kõrge vanus" ei sobi kokku tema isiksusega) on ta vahetpidamata käinud välitöödel jala, jalgrattal või vankril. Ta ei ole kunagi vajanud mugavust, aueskorte, vastuvõtukomisjone. Vadjas eitesid (teiste inimeste kinnitust mööda on ta 50 aastat tundnud ja tunneb igat vadjalast isiklikult) emakeeli kõnetades on ta loonud hetke jooksul hea tõsise töö meeleolu. Samamoodi kui näiteks rändmustlastega, kelle juurde tal ka pole olnud vaja "alla laskuda" (ta rikkalikus sõnavaras on see väljend kindlasti tundmatu) ja kellega ta samuti on leidnud ühise keele. Materjali kogumine, folklooriteksti ülesmärkimine ei ole talle kunagi olnud probleemiks, tema seltsis on avanenud ja ennast avaldanud ka kõige suletum, kõige sõnaahtram informant.

Paul Aristet õppisin tundma 1960. aastal Budapestis, kus ta oli tollal muide esimest korda. Ta sarm haaras otsekohe kaasa ja tema seltskonnas ei tundnud ma hetkegi seda pinguldatust, mille all nii sageli õigusega kannatab "algaja noor"

kuulsate, aga reserveeritud professorite ja akadeemikute seltsis. Ma ei märganudki, et mõne lühikese minuti jooksul "täitis ta mu ankeedi", küsis mu huvide, mu perekonna kohta ja - kakskümmend aastat hiljemgi teadis ta täpselt mu andmeid. (Ja kui palju sadasid "isikukartoteeke" säilitab ta le-gendaarne mälu!) Mu esimestele arglevaile kirjadele vastas ta viivitamatult, mu palved (palusin raamatuid) täitis ta kohe. Ka täna teeb ta nii. Hiljem oleme mitmeid kordi kohtu-nud, ja esimesed muljed on aastate vältel õilistunud minus tõeliseks, kestvaks elamuseks, tõsiseks austuseks. Minu jaoks kehastab ta "inimese-teadlase-õpetaja" kolmainust kõige har-moonilisemal ja kõige kõrgemal tasemel.

Tema suhetes, nagu mainisin, ei mängi tiitlid ja auto-riteet mingit osa, ta tegudest ja sõnadest paistab välja tõe-line demokraat. Kui ma jõudsin Tartusse, ootas ta mind isik-likult raudteejaamas, koostas mulle programmi, näitas linna, ülikooli, saatis mind lõpuni mööda Lõuna-Eesti haaravaid maastikke (oma poega meile autojuhiks paludes), viis oma ko-ju, kus ma võisin imetleda üht kõige täielikumat ja rikkali-kumat fennougristikaalast eraraamatukogu. Kõikjal, kus ma temaga mööda Tartu tänavaid liikusin, tundsin, kuidas tema suhtes avaldati austusega täidetud armastust. Võimatu oli te-da ennetada tervitamisel, ja kui kohtusime ta üliõpilastega, oli tal igaühe jaoks oluline, personaalne sõna või küsimus. Siis hakkasin nagu tunnetama, milline on tõeline õpilinn, täpselt: missugune on inimöötmeline, -sammuline, -meele-oluline ülikoolilinn. Kahjuks ei ole ma saanud kuulata ühte-gi ta ülikooliloengut, aga ta tundidest käisid ringi legen-did. Ilma igasuguste märkmeteta, sedeliteta on ta lugenud kütkestavaid lingvistilisi kursusi ja kirjutanud tahvlile sa-du näiteid tosinkonnast keelest ja murdest.

On kindlasti õige, et teatud mõttes võib pidada kõiki nõukogude fennougriste (eriti sugulasrahvaste poegi) tema õpilasteks, väga paljud on tema juhendamisel jõudnud kandi-daadikraadini. Ta õpilaste hulgas on ka ungarlasi: Gábor Be-reczki, Sándor Mokány, Katalin Mokány ja László Szabó. (Ni-mekiri ei ole loomulikult täielik!)

1970. aastal (Tallinnas korraldatud) rahvusvahelise fen-nougristikakongressi presidendina ja peremehena tõestas ta taas, et ta tähelepanu jätkub kõikjale. Vähe võis olla sel suurepäraselt korraldatud vägede ülevaatusel neid osavõtjaid, kellele Aristel ei oleks olnud öelda vähemalt paar head sõna.

Ta oli kõikjal kus vaja, korraldas väsimatult, tundis nimepidi kõiki külalisi.

1960. aastast peale on ta korduvalt käinud meie kodumaal. 1967. aastal valis Ungari Teaduste Akadeemia ta oma auliikmeks, 1970. aastal võttis ta osa Sajnovicsi mälestuskoosolekust ja pidas seal ettekande, 1971. aastal valiti ta Szegedi Attila Józsefi nimelise Ülikooli audoktoriks.

Kaheksakümnele lähenevale professorile, kes on eesti rahvale juba "rahvuslik institutsioon", võime soovida kõiki teda tundvate ungarlaste nimel ainult üht - head tervist. Seda evides on ta "vana", see tähendab noor, energiline, toimekas, asendamatu isiksus. Selline, millisena on teda tundma õppinud ta ungari sõbrad, õpilased, austajad 50, 25 aastat tagasi - või ka meie päevil.

(Ungari keelest tõlkinud T. Seilenthal.)

П. Д о м о к о ш
(Будапешт)

ПАУЛЬ АРИСТЭ И ВЕНГРИЯ

Р е з ю м е

В статье освещаются научные и личные связи юбиляра с финно-угроведами Венгерской Народной Республики, перечисляются его ученики, работающие в этой стране.

З.М. Д у б р о в и н а
(Ленинград)

К ЮБИЛЕЮ АКАДЕМИКА П.А. АРИСТЭ

В число многих вузов и научных центров, где работают ученики и единомышленники академика П.А. Аристе, входит и Ленинградский государственный университет.

Приятное и важное для меня знакомство с проф. П.А. Аристе началось 35 лет тому назад, когда в 1950 г. группа аспирантов, специализировавшихся по финно-угорским языкам, в том числе Г.М. Керт (ныне доктор филологических наук, заслуженный деятель науки РСФСР, заведующий сектором языка Карельского филиала АН СССР), М.Э. Куусинен (ныне доцент Петрозаводского государственного университета и старший научный сотрудник Карельского филиала АН СССР), Л.П. Васикова (ныне доцент Марийского государственного университета) и автор настоящих строк, впервые съехались в Тартуском государственном университете, чтобы слушать лекции и участвовать в семинарах, учиться и консультироваться у проф. П.А. Аристе. Вместе с нами лекции посещали и эстонские аспиранты Х.К. Рятсеп (ныне доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой эстонского языка Тартуского государственного университета) и Э.Э. Вяари (ныне доктор филологических наук, профессор Тартуского государственного университета). Кроме университетских занятий (проф. П.А. Аристе читал нам курсы лекций по введению в финно-угроведение и истории финского литературного языка), навсегда запомнились непринужденные дружеские беседы на кафедре, в уютных тартуских кафе и в домашней библиотеке проф. П.А. Аристе. Всех покорило сочетание у Пауля Александровича огромной эрудиции с неизменной человеческой добротой и благожелательным отношением к молодым начинающим специалистам. Его лекции и беседы вводили нас в увлекательный мир науки, знакомили с уже решенными и еще ожидающими своего решения проблемами финно-угроведения, с выдающимися отечественными и зарубежными финно-угроведами. П.А. Аристе постоянно подчеркивал важность сбора новых языковых материалов в полевых условиях. Сам он каждое лето выезжал со студентами в экспедиции в эстонские, водские, лив-

ские и ижорские деревни.

Названные здесь черты проф. П.А. Аристе как ученого и человека сделали Тартуский государственный университет на многие годы и десятилетия центром притяжения для молодых финно-угроведов нашей страны. Многие десятки кандидатов и докторов наук, представителей почти всех финно-угорских народов, по праву называют себя учениками проф. П.А. Аристе.

После окончания аспирантуры, в период нашей самостоятельной работы, мы еще лучше узнали проф. П.А. Аристе как неутомимого труженика науки, крупнейшего знатока и исследователя водского языка, автора сотен оригинальных статей и книг по финно-угорским языкам, строгого, но справедливого оппонента, главного редактора журнала "Советское финно-угроведение", президента III Международного конгресса финно-угроведов (Таллин 1970), организатора международных научных связей, ученого с мировым именем и простого, доступного для всех человека, живущего интересами своей страны и своего народа.

В год славного юбилея академика П.А. Аристе его ученики и коллеги искренне желают ему много счастья и бодрости, новых больших успехов в науке.

Z. M. Dubrovina
(Leningrad)

ZUM JUBILÄUM DES AKADEMIKERS P. A. ARISTE

Z u s a m m e n f a s s u n g

In dem Artikel wird Überblick über das Zusammenwirken von Prof. Ariste mit seinen aus Leningrad stammenden Studenten in Tartu und ihre späteren engen Kontakte miteinander gegeben.

И.С. Г а л к и н
(Йошкар-Ола)

АКАДЕМИК ПАУЛЬ АРИСТЭ И МАРИЙСКОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Трудно представить современное марийское языкознание без имени академика Пауля Аристэ как трудно представить и советское финно-угроведение в целом без него. Все, что достигнуто в последние десятилетия марийской языковедческой наукой, в какой-то степени связано с именем этого выдающегося ученого современности. Коснись любого раздела марийского языкознания, будь то фонетика, морфология, синтаксис или лексика, везде мы видим следы стараний академика Аристэ. Следы эти не в его специальных научно-исследовательских работах, посвященных проблемам марийского языкознания. Интересы ученого весьма обширны и тематика его публикаций очень широка: от фонетики эстонского языка до латышских и белорусских заимствований в лутсиском говоре родного языка, от ливского до коми и мордовского языков, но марийскому языку он специальных исследований не посвятил. Материалы марийского языка им используются главным образом в его общезинно-угроведческих исследованиях и работах, посвященных проблемам контактирования языков, теории субстрата и этногенеза.

Исходя из своей гипотезы о протоевропейских и древних индоевропейских заимствованиях в прибалтийско-финских и волжских языках, он в статье "Вопросы о балтийских заимствованиях в финно-угорских языках" (Вопросы марийского языкознания 3, Йошкар-Ола 1973) отвергает до сих пор существующее мнение о наличии в марийском языке древних балтийских заимствований. По его мнению, такие слова, как мар. пóрт 'дом', тўжем 'тысяча', водар 'вымя', шўжар 'мл. сестра', ўдыр 'девушка' заимствованы из какого-то индоевропейского языка задолго до вступления балтийцев и финно-угров во взаимные контакты. Население, оставившее эти слова в отдельных финно-угорских языках, слилось с финно-уграми, слова же остались в их языках как субстратные элементы. Эта гипотеза еще не всеми учеными принята, но она дает повод для глубоких размышлений, больших дискуссий, тщательной перепроверки име-

щихся данных и кропотливого сбора и классификации новых. Гипотеза смелая и убедительная. Но это все-таки гипотеза. Основная же и главная заслуга академика Аристе перед марийским языкознанием — это его ученики, это целая плеяда самых высококвалифицированных лингвистов современности, создавших новое направление в марийском языкознании, направление тартуской школы финно-угроведения.

Более 30 лет академик Аристе готовит языковедческие кадры для Марийской республики. В 1951 году в Тартуском государственном университете по инициативе профессора Аристе приступили к подготовке научных кадров по финно-угорским языкам для исследовательских центров автономных республик и областей РСФСР и других союзных республик. Первыми аспирантами, прибывшими к профессору Аристе из-за пределов Эстонии, были представители марийского народа. Уже в 1951 году приезжает из Йошкар-Олы в Тарту и начинает свою учебу в аспирантуре при кафедре финно-угорских языков, которой в то время заведовал профессор Аристе, Лидия Петровна Васинова, ныне доцент Марийского государственного педагогического института. Темой ее исследования было "Прошедшее время глагола в марийском языке" (Тарту 1955). Поставив перед собой задачу выяснить вопрос о формах, значении и употреблении прошедших времен в марийском языке, Л. Васинова под руководством профессора Аристе успешно разрешила малоисследованный и достаточно запутанный вопрос. Она четко определила значения всех форм прошедшего времени в марийском языке и устранила путаницу в терминологии названий этих времен. Работа Л. Васиновой имеет для марийского языкознания не только теоретическое, но и чисто прикладное значение: ее классификация форм прошедшего времени в современном марийском литературном языке и терминология стали нормой как в вузовских, так и школьных учебниках и учебных пособиях.

Затем приехали в Тарту и стали аспирантами академика Аристе опять-таки мариец, ныне заслуженный деятель науки РСФСР и МАССР, профессор Иван Степанович Галкин, удмурт Иван Васильевич Тараканов, ныне заведующий кафедрой удмуртской филологии Удмуртского государственного университета и венгр Шандор Мокань, ныне доцент кафедры венгерского языкознания Сегедского университета (ВНР).

И. Галкин уже в студенческие годы интересовался вопросами истории языка. Интерес к этому ему привил читавший тогда в Петрозаводском университете курс "Введение в финно-угрове-

дение" известный советский финно-угровед профессор Д. Бубрих. Профессор Аристе, будучи чутким воспитателем и незаурядным педагогом, приняв во внимание почти полную неизученность истории марийского языка и интересы И. Галкина, в качестве темы для исследования предложил ему "Суффиксальное образование глаголов в современном марийском языке" (Тарту 1956). В своей работе И. Галкин осветил современные марийские глаголообразовательные суффиксы в их истории на основе метода сравнительно-исторического анализа и показал пути их возникновения, фонетического и семантического развития. Он пришел к заключению, что обилию глаголообразовательных суффиксов в современном марийском языке противостоит их крайняя малопродуктивность.

Тщательный анализ глаголообразовательных суффиксов под руководством профессора Аристе в дальнейшем дал возможность И. Галкину в принципе решить вопрос о залогах в марийском языке (см. И. Галкин, Залоги в марийском языке, Йошкар-Ола 1958). Вывод относительно качества первоначальных начинательных и конечных гласных глагольных суффиксов явился по сути дела выводом о качестве гласных непервых слогов древнемарийского слова. Работа И. Галкина явилась хорошим подспорьем при разработке вопросов исторической фонетики и исторической грамматики, а также словообразования глаголов современного марийского языка.

Начало, положенное по разработке вопросов исторической грамматики марийского языка под руководством профессора Аристе, дало свои плоды, и довольно скоро: в 1964 году появляется в свет "Историческая грамматика марийского языка. Морфология I" И. Галкина, а вторая часть этой работы — в 1966 году. Таким образом, морфология марийского языка в историческом плане в целом получила свое освещение в духе тартуской школы финно-угорского языкознания.

Долгое время в марийском языкознании шел спор о делении марийского языка на диалекты. Не было ясности о диалектной принадлежности языка так называемых северо-западных мари, т.е. мари, проживающих в Яранском, Тухинском, Кикнурском районах Кировской области, Тоншаевском, Шахунском и Шарангском районах Горьковской области и Килемарском районе Марийской АССР. Одни лингвисты этот диалект относили к говорам горного наречия, другие выделяли его в особое наречие. Решению этого вопроса были посвящены две кандидатские диссертации, написанные под внимательным руководством академика Аристе

Диссертация Ивана Григорьевича Иванова, ныне заслуженного деятеля науки МАССР, заведующего кафедрой марийской филологии, профессора "Фонетика тоншаевского говора марийского языка" (Тарту 1965) тщательно анализирует фонетический строй диалекта, устанавливает состав и систему гласных и согласных фонем. И. Иванов пришел к заключению, что фонетика речи северо-западных мари достаточно отличается как от фонетики горного, так и от фонетики лугового наречий.

Диссертация Геннадия Матвеевича Тужарова, ныне доцента Марийского государственного педагогического института "Яранский говор марийского языка" (Тарту 1966) дает подробную характеристику морфологической структуры диалекта. Г. Тужаров установил, что в исследуемом диалекте достаточно морфологических особенностей, отделяющих его как от лугового, так и от горного наречий. На основе сопоставления морфологических особенностей яранского, тоншаевского и шаранского говоров он приходит к выводу, что в области морфологии эти говоры имеют совокупность специфических черт, характерных только им, и составляют они особое наречие – северо-западное наречие марийского языка, как его называли И. Галкин и Л. Грузов.

Работы И. Иванова и Г. Тужарова внесли полную ясность в вопрос о диалектной принадлежности языка северо-западных мари. Начатую под руководством академика Аристея работу по изучению речи северо-западных мари они завершили изданием двух фундаментальных работ по этому диалекту – это "Северо-западное наречие марийского языка" (Йошкар-Ола 1970), где дана полная фонетико-морфологическая характеристика наречия, и "Словарь северо-западного наречия марийского языка" (Йошкар-Ола 1971), который является первым словарем такого типа.

Слабая изученность марийских диалектов являлась серьезным препятствием на пути решения вопросов истории языка, совершенствования норм современного литературного языка и ряда теоретических проблем функционирования языка в целом. Поэтому в 60-е годы было обращено особое внимание на фронтальное изучение современных марийских диалектов, как в синхронном, так и диахронном планах. Подобными работами, кроме работ Г. Тужарова и И. Иванова, явились диссертации Г. Лаврентьева, Д. Казанцева и З. Учаева, выполненные под руководством профессора Н. Пенгитова. Но белых пятен в марийской диалектологии достаточно много до сих пор. Тщательного изучения требует еще восточное наречие марийского языка. Не для всех диалектов установлены границы их распространения, по многим

диалектам нет подробного описания их фонетического и грамматического строя. Нет диалектологических словарей, кроме словарей северо-западного и горного наречий (да и то только небольших).

Эти проблемы не выходят из поля зрения академика Аристе, решение которых он видит прежде всего в наличии высококвалифицированных специалистов-диалектологов. Под его руководством проводится изучение фонетики одного из неисследованных говоров восточного наречия марийского языка – краснотуфимского. В кандидатской диссертации "Фонетика краснотуфимского говора марийского языка" (Тарту 1983), выполненной Анатолием Николаевичем Куклиным, ныне старшим научным сотрудником Марийского научно-исследовательского института, с использованием методов экспериментальной фонетики уточнены фонетические определения и на основе глубокого анализа диалектного материала определен инвентарь гласных и согласных фонем, установлен их фонематический статус. Впервые в практике изучения марийских диалектов определены ареалы распространения исследуемого говора.

Ряд работ, написанных под руководством академика Аристе, посвящен сложнейшим вопросам марийской лексикологии: синонимике, фразеологии и словосложению. Все эти вопросы в современном марийском языкознании глубоко проблемны, решение которых, естественно, невозможно без специальных исследований. Необходимость изучения их диктовалась не только теоретической значимостью, но и чисто практической необходимостью для работы над составлением различного типа словарей марийского языка.

Очень спорным и запутанным является вопрос о сложных словах в марийском языке. Решению его посвящена диссертация Юрия Владимировича Андуганова, ныне доцента Марийского государственного университета "Сложные слова в марийском языке" (Тарту 1977). Ю. Андуганов исследовал наиболее сложный раздел этой темы – определительные имена существительные – и пришел к заключению, что определительные сложные существительные марийского языка обладают следующими признаками: фонетическим, морфологическим, лексико-семантическим, синтаксическим и орфографическим. Определительные сложные существительные имеют одно основное ударение, на стыке их компонентов происходят звуковые изменения; склоняется только определяемая часть сложного существительного. На семантическом уровне сложные образования отличаются от словосочетаний тем,

что в результате сложения слов получается семантический сдвиг от суммы значений компонентов. В предложении определительные сложные существительные выступают в качестве одного члена предложения, как и простые слова. В реализации литературного языка слитное написание определительных сложных существительных является наиболее важным, т.к. в основе представления лексикографических единиц лежит форма написания языковых единиц. По данным Ю. Андуганова существенное влияние на сложение слов способны оказать также такие факторы, как длина компонентов, частота употребления языковых единиц, наличие условий для фонетических модификаций на стыке составляющих частей и т.д. В диссертации устанавливается, что марийский язык имеет большие возможности для пополнения лексического состава сложными словами. Нет сомнения, что критерии, данные Ю. Андугановым для разграничения сложных слов от словосочетаний, будут использованы при составлении толкового и орфографического словаря марийского языка.

В диссертации Елизара Николаевича Мустаева "Вопросы синонимии марийского языка" (Тарту 1975) подробно рассматривается все синонимическое богатство марийского литературного языка, выявляются особенности лексической синонимии и пути ее обогащения. Е. Мустаев установил, что синонимика современного марийского языка по происхождению делится на четыре пласта: исконно марийские или финно-угорские, чувашские, татарские и русские, показал, что богатая синонимика современного марийского литературного языка является одним из показателей его глубины.

Марийский язык весьма самобытен своими фразеологическими единицами. Исходя из того, что соматические фразеологизмы наиболее продуктивны в марийском языке и выделяются специфическими особенностями, для исследования Эмме Семеновне Якимовой была предложена тема "Соматическая фразеология в марийском языке" (Тарту 1975). На основе тщательного анализа Э. Якимова установила четыре основных признака соматических фразеологизмов, которые несомненно характерны и другим видам фразеологизмов в марийском языке: 1) многочленность, 2) раздельнооформленность, 3) устойчивость, 4) переносно-образность значений. Эти признаки представляют собой по сути дела критерии при разграничении фразеологических единиц от свободных словосочетаний.

Наиболее слабым местом в марийском языкознании до сих пор являлось изучение вопросов синтаксиса, что, естественно,

отрицательно сказывалось в подготовке учебников и учебных пособий для вузов и школ и в самом преподавании марийского языка. Нужны были специалисты-синтаксисты. Академик Аристэ и на этот раз не обошел вниманием марийское языкознание, под его руководством подготовлено три высококвалифицированных специалиста по синтаксису марийского языка – это Георгий Николаевич Валитов, ныне старший преподаватель Марийского государственного университета, Зоя Константиновна Иванова, ныне доцент Марийского государственного педагогического института, и Лидия Андреевна Петухова, ныне старший научный сотрудник Марийского научно-исследовательского института.

К исследованию марийского синтаксиса приступили с главного – с членов предложения. Так диссертационной темой Г. Валитова стало "Подлежащее в марийском языке" (Тарту 1978). Автор поставил перед собой задачу выявить сущность, роль и способы выражения подлежащего в марийском языке. Ему впервые удалось выявить семантические особенности подлежащего в зависимости от синтаксических условий, доказать, что производитель действия в субъектных деепричастных конструкциях не является подлежащим, дать критерии определения семантически неделимых словосочетаний. Диссертационная работа З. Ивановой "Однородные члены предложения в марийском языке" (Тарту 1978) представляет собой первое монографическое исследование однородных членов предложения в марийском языке. В ней дано понятие о синтаксической однородности членов предложения, установлены ее релевантные признаки, рассмотрены средства связи и смысловые отношения между компонентами однородного ряда, упорядочена пунктуация в предложениях с однородными членами. Диссертация Л. Петуховой "Глагольно-именные словосочетания в марийском языке" (Тарту 1980) посвящена детальному изучению глагольно-именных словосочетаний, выявлению смысловых отношений между их компонентами, выяснению вопроса о глагольном падежном и послеложном управлении. Все три работы являются своеобразной теоретической и практической базой для написания синтаксиса простого предложения марийского языка, появления которого на свет научная общественность ждет уже давно.

Ученики академика Аристэ всегда восхищаются и удивляются его работоспособности. Его энергии хватает на все. Несмотря на свой преклонный возраст он и сейчас выглядит молодо, полон энергии, сил и с таким же энтузиазмом воспитывает молодых ученых, как и тридцать лет назад. В настоящее время у

него в аспирантуре учатся три молодых специалиста из Марийского научно-исследовательского института — это А. Ефремов, С. Сибатрова и В. Вершинин. Тематика их исследований разнообразна и актуальна. Темы А. Ефремова и В. Вершинина посвящены изучению истории развития марийской лексики, тема же С. Сибатровой — малоизученным вопросам морфологии марийского литературного языка. Разработка этих тем несомненно послужит определенным вкладом в марийское языкознание.

Немало сил и времени тратит академик Аристэ на оппонирование кандидатских и докторских диссертаций, на рецензирование научных работ своих учеников и коллег. По марийскому языку он оппонировал 2 докторских и 6 кандидатских диссертаций, такие как докторские диссертации И. Галкина "Историческая морфология марийского языка" (Таллин 1967) и И. Иванова "Возникновение и развитие марийского литературного языка" (Тарту 1975), кандидатские диссертации Г. Патрушева "Основные пути обогащения словарного состава марийского языка" (Ленинград 1955), Ф. Гордеева "Косвенные наклонения и формы субъективной оценки глагола в марийском языке" (Тарту 1961), Д. Казанцева "Фонетические особенности Йошкар-Олинского говора марийского языка" (Тарту 1965), Г. Лаврентьева "Волжский говор марийского языка" (Тарту 1967), З. Учаева "Малмыжский диалект марийского языка" (Тарту 1969), Ф. Грачевой "Фразеология марийского языка" (Тарту 1977).

Практически нет почти ни одного современного марийского лингвиста, который в той или иной степени не был бы связан с тартуской школой финно-угорского языкознания, созданной и выпестованной академиком Аристэ. Марийское сравнительно-историческое языкознание получило свое широкое развитие прежде всего благодаря школе финно-угроведения академика Аристэ, воспитавшей специалистов высокого класса, которые вывели марийское языкознание на мировую арену. Теперь голос марийских лингвистов слышен на всех международных форумах финно-угроведов, их работы вызывают глубокий интерес всех финно-угроведов мира. Один из его учеников из мари И. Галкин является зарубежным членом Финно-угорского общества в Хельсинки. Благородная деятельность академика Пауля Аристэ по воспитанию молодых кадров для финно-угорского языкознания, в том числе марийского, дала благодатные плоды.

I. G a l k i n
(Joschkar-Ola)

AKADEMIEMITGLIED PAUL ARISTE UND MARISCHE
SPRACHWISSENSCHAFT

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Hauptverdienst des Akademiemitgliedes P. Ariste um die marische Sprachwissenschaft ist die Ausbildung und Erziehung hochqualifizierter Sprachwissenschaftler. Unter seiner Leitung haben mehrere marische Linguisten ihre Kandidaten- und Doktordissertationen verteidigt. Es sind 13 Kandidaten der marischen Sprachwissenschaft, und zwei von seinen Schülern sind Professoren geworden.

Zur Zeit sind drei junge marische Sprachforscher seine Aspiranten.

Jede unter der Leitung von Professor P. Ariste geschriebene Arbeit leistete und leistet einen bestimmten Beitrag nicht nur zur marischen, sondern auch zur gesamten finnisch-ugrischen Sprachwissenschaft.

Г. К е р т
(Петрозаводск)

ВСТРЕЧИ С ПРОФЕССОРОМ П. АРИСТЭ

Познакомился я с профессором П. Аристе в январе 1947 года. Я учился тогда на финно-угорском отделении Восточного факультета Ленинградского университета. Заведующим кафедрой финно-угорской филологии был член-корреспондент АН СССР профессор Дмитрий Владимирович Бубрих. По его инициативе и под его руководством в это время была организована первая в Советском Союзе (в послевоенное время) всесоюзная научная конференция по вопросам финно-угорской филологии (в связи с вопросами истории и этнографии финно-угорских народов).

Кафедра была небольшая. Хорошо помню преподавательницу финского языка Эльзу Петровну Нюстрем, преподавателя финского языка И. Норанца и преподавательницу венгерского языка В. Люблинскую. Историю финно-угорских народов читал нам Александр Иванович Попов. Поскольку кафедра была малочисленной, заботы по организации конференции были вынуждены нести и студенты. Однажды на лекции Дмитрий Владимирович предложил нам на следующий день поехать на вокзал для встречи эстонской делегации, приезжающей на конференцию. В числе прочих студентов вызвался встречать и я. И вот мы студенты с Дмитрием Владимировичем в ожидании поезда на перроне вокзала. Поезд остановился, и из вагона вышла делегация Тартуского университета во главе с профессором П. Аристе. В составе делегации были доценты Паула Пальмеос, Арнольд Касък, Эдуард Лаугасте и научный сотрудник Айли Универе. Предполагалось еще участие академика Й.В. Вески, но в связи с болезнью он не мог приехать. Говорят, что самые первые впечатления являются и самыми сильными. Вновь приходится убеждаться, что так оно и есть в действительности. Наибольшее впечатление на всех нас произвел П. Аристе. Из вагона вышел стройный молодой спортивного сложения человек с открытой улыбкой и бросился к профессору Бубриху. Они были уже знакомы до войны. После добровольного вхождения Эстонии в состав Советского Союза перед самой Отечественной войной Д. Бубрих приезжал в Эстонию и делал доклад в эстонском научном обществе. Быстро прошла суета первого знакомства, и мы сопровождаем наших эс-

эстонских гостей в гостиницу (на Невском проспекте). В Ленинграде еще чувствуются следы тяжелого 900-дневного блокадного противостояния фашистским полчищам. Тут и там разрушенные бомбежкой и обстрелами дома. Главным транспортом является трамвай. Кстати, трамваи ходили и по Невскому проспекту. Не помню кто, Д. Бубрих или П. Аристе пригласил нас в ресторан на кофе.

Конференция открылась 23-го января утром в актовом зале университета. Зал был заполнен до отказа. Открыл конференцию ректор Ленинградского университета профессор А. Вознесенский. Первым на пленарном заседании выступил академик И. Мещанинов с докладом "Новое учение о языке на современном этапе развития". Следующим был доклад профессора Д. Бубриха "Советское финно-угорское языкознание". Здесь же на пленарном заседании с докладом "Происхождение водского языка" выступил проф. П. Аристе. Он доказал, что водский язык является самостоятельным языком в прибалтийско-финской группе языков и по своему происхождению близок диалектам эстонского языка. В 1948 году вышла "Грамматика водского языка" П. Аристе, экземпляр которой с его дарственной надписью хранится у меня в библиотеке. Кроме того, на секционном заседании проф. П. Аристе выступил с докладом "Произошел ли в южно-эстонских диалектах переход t в конце слова в гортанный взрывной". В работе конференции участвовали не только финно-угроведы, но и ведущие ученые других специальностей, например известные этнографы и историки Д. Зеленин, В. Мавродин, А. Брюсов и др. Всего на конференции было заслушано 54 доклада. В истории советского финно-угроведения это была первая как по представительству ученых, так и по глубине исследуемых проблем конференция. Значение ее состоит не только в позитивном решении научных проблем, но и в организационной оформленности финно-угроведов.

На конференции был решен и ряд организационных вопросов. Избрана Комиссия по работе в области финно-угроведения при Ленинградском государственном университете и Институте языка и мышления АН СССР в составе акад. проф. И. Мещанинова, чл.-корр. АН СССР проф. Д. Бубриха, проф. П. Аристе и других. Избрана была также и Редакционно-издательская коллегия (при указанной комиссии) в составе акад. проф. И. Мещанинова, чл.-корр. АН СССР проф. Д. Бубриха и проф. П. Аристе. Были намечены к изданию неперIODическая серия "Советское финно-угроведение", ряд грамматик и словарей по различным

финно-угорским языкам. Однако эти большие начинания остались не полностью осуществленными в связи с безвременной кончиной Д. Бубриха в ноябре 1949 года.

В 1950 году я закончил Ленинградский университет и поступил в аспирантуру Карельского филиала АН СССР с прикомандированием к Институту языкознания АН СССР в Ленинграде. Руководство моей аспирантской подготовкой взял академик И. Мещанинов. В этом же году в советском языкознании произошло событие, благодаря которому я некоторое время учился у проф. П. Аристэ в Тартуском университете. В июне 1950 года статьей И. Сталина "Относительно марксизма в языкознании" завершилась проходившая на страницах газеты "Правда" дискуссия по вопросам языкознания. До этого, как известно, сравнительно-исторический метод в языкознании не находил всеобщего признания и подвергался критике со стороны приверженцев так называемого нового учения о языке, основателем которого был известный советский ученый Н. Марр. После дискуссии сравнительно-исторический метод обрел права гражданства. Одним из ведущих представителей этого метода в советском финно-угорском языкознании после кончины Д. Бубриха стал П. Аристэ. Решением Президиума АН СССР наряду с руководителем научным консультантом мне был назначен П. Аристэ.

После оживленного Ленинграда Тарту показался совсем тихим городком. Особенно заметно в нем присутствие студентов, как правило, всегда в форменных студенческих фуражках с синим околышем. Поселили нас с М. Куусиненом (он был аспирантом у П. Аристэ и писал диссертацию на тему "Причастия в финском языке") в студенческом общежитии на ул. Няйтусе. Тема диссертации у меня была "М-овые инфинитные формы в финском литературном языке (т.н. III инфинитив)". Мы были у П. Аристэ в то время не единственными аспирантами. По марийскому языку писала диссертацию Л. Васикова, аспирантами были и Э. Вяари и Х. Рятсеп. Для нас с М. Куусиненом П. Аристэ читал курсы истории финского литературного языка и сравнительной грамматики прибалтийско-финских языков. Особенно педантичен был он в отношении консультаций. Каждую неделю мы должны были докладывать о проделанной работе, и упаси бог, если кто приходил, не выполнив задания. Нет, он не распекал и не корил бедного аспиранта, но не выполнить задание мы не могли. Все консультации аккуратно записывались в тетрадь с его обязательной росписью. У меня и сейчас хранится эта тетрадь. Его требовательность и благожелательность, увлечен-

ность своим делом создавали тот настрой, который позволял преодолевать все трудности.

Запомнились встречи с ним в нерабочей обстановке. Как правило, всех приезжающих в Тарту, П. Аристэ водил в кафе напротив университета. Здесь за чашкой кофе он подробно расспрашивал о его занятиях, домашних делах и о многом другом. Сам он — великолепный рассказчик. За это время мы услышали от него столько забавных историй об известных финно-угроведах, сколько не приходилось слышать за все остальное время.

И, конечно же, мы бывали у него дома. С благоговением знакомились с его прекрасной библиотекой, рассматривали редкие книги, которые отнюдь не редко стоят на полках его библиотеки. Книги из этой уникальной библиотеки может получить каждый, входящий в этот дом, необходимо только оставить карточку с библиографическими данными. По достоинству оценили кулинарные способности его супруги Эрны.

Как-то П. Аристэ предложил нам с М. Куусиненом съездить к его знакомой, живущей в лесной избушке (уже не помню, где это было). Машину вели с приличной скоростью, как говорят спортсмены, "на грани фола", но все окончилось благополучно. Приехали мы в царство Берендея. На территории дома из различных подручных материалов были сооружены фигурки лесных, домовых и других сказочных чудовищ. Помнится, я долго сидел над книгой гостей, пытаюсь как то изобразить впечатления от этого сказочного царства.

С тех пор мы встречались и встречаемся довольно часто. Это происходит и во время всесоюзных финно-угорских конференций, которые проходят в наших финно-угорских центрах, и во время моих приездов в Тарту. Помню его собранность и сосредоточенность, можно даже сказать строгость, во всем, когда он, будучи Президентом III Международного конгресса финно-угроведов в г. Таллине в 1970 г., открывал конгресс. В числе прочих задач финно-угроведения он особенно ратовал за налаживание более тесных связей между разными научными сферами и учеными из разных стран. В последнее время мы часто встречаемся на заседаниях специализированного совета по защите докторских диссертаций в Тартуском университете. Можно только удивляться, как он в прямом смысле пестует молодежь, входящую в финно-угроведение, сколько доброжелательности в его выступлениях в качестве официального оппонента.

Несомненно его влияние на развитие финно-угроведения во

всех национальных республиках с финно-угорским населением. Это влияние сказывается как в непосредственной подготовке кадров для республик, так и в тех мыслях и идеях, которые он выдвигает. Для Карелии он подготовил аспирантов по финскому языку — А. Морозову и М. Куусинена, вепсскому — М. Зайцеву и карельскому — А. Баранцева. Для нас — ученых Карельской АССР чрезвычайно плодотворными представляются идеи, выдвинутые профессором П. Аристе в его исключительно интересной статье "Формирование прибалтийско-финских языков в древнейший период их развития". Здесь его мысли об субстратных пластах в прибалтийско-финских языках, заимствованиях и многое другое. Не устаешь поражаться интуиции исследователя. Но это не какая то мифическая интуиция, а основанная на широком материале и огромной эрудиции ученого.

Заканчивая свое небольшое повествование, хотелось бы подчеркнуть еще одно неотъемлимое качество профессора П. Аристе — это простота. Простота без напыщенности и позы — естественное состояние здорового морально и физически человека. Ученый, академик, кавалер орденов Ленина, Трудового красного знамени, Дружбы народов, член многочисленных научных зарубежных обществ, он всегда приветлив и доступен каждому. К сожалению, в ученых кругах нет-нет да и встретишь такого, стоящего на пьедестале, недостижимого для других. Говорят: учитель не тот, кто учит, а тот, у кого учатся. Для нас проф. П. Аристе, сын рабочего и внук крестьянина всегда остается Учителем с большой буквы.

G. K e r t
(Petrozawodsk)

BEGEGNUNGEN MIT PROF. PAUL ARISTE

Z u s a m m e n f a s s u n g

In dem vorliegenden Artikel erinnert sich der Verfasser an die erste Reise von Prof. P. Ariste nach Leningrad im Jahre 1947 sowie an seine Begegnung mit Prof. D. Bubrich und an die darauffolgende Konferenz für Fennougristik. Ferner ist die Rede von der Ausbildung des Verfassers bei Prof. P. Ariste in Tartu auf dem Gebiet des historisch-vergleichenden Fennougristik. Zum Schluß gibt man einen Überblick über die bis heute anhaltenden Kontakte der Petrozawodsker Fennougristen mit dem verehrten Professor.

P. K o k l a
(Tallinn)

AKADEMIK PAUL ARISTE JA CÕV

Ajakiri "Советское финно-угроведение. Soviet Finno-Ugric Studies. Sowjetische Finnisch-Ugrische Sprachwissenschaft. La Linguistique Finno-Ougrienne Soviétique" hakkas ilmuma 1965. aastal. Asjaajamine algas eelmise aasta suvel, mil Eesti NSV Teaduste Akadeemia juhtkond tegi Keele ja Kirjanduse Instituudile ülesandeks leida oma ridadest sobivad inimesed üleliidulise fennougristikaajakirja teaduslikuks toimetamiseks. Ajakirja mõtte algatajate hulgas oli loomulikult akadeemik professor Paul Ariste. Endastmõistetav oli seegi, et akadeemik Aristest sai ajakirja peatoimetaja ja toimetuskolleegiumi esimees. Lubatagu tähendada, et kui see nii poleks olnud, oleks nende ridade kirjutaja alustanud võimalikult visa vastupanu, kui asepeatoimetaja ametit hakati instituudi direktsiiooni poolt temale veeretama. Kuna aga ettevõtte eesotsas oli Paul Ariste, siis tundus, et argumentid kõrvalpeõikleamiseks langevad üksteise järel ära.

Uue väljaande esimese numbriga saatesõnast ilmnevad peatoimetaja juhtmõtted. Ajakirjast pidi saama kõigi Nõukogude Liidu fennougristide ühine tribüün. Ühtlasi avaldatakse seal lootust, et ka kolleegid raja tagant astuvad toimetusega koostöösse. Nagu nüüd, paarkümmend aastat hiljem, teame, on need lootused täide läinud. Oluliseks põhimõtteks, mida ta algusest peale rõhutas, on P. Aristel see, et ajakiri olgu puhtalt keeleteaduslik. Oma väikese mahu tõttu on täiesti mõistetav, et on tulnud loobuda teistesse fennougristika harudesse kuuluvate materjalide publitseerimisest. Sellega ongi CÕV kujunenud kogu maailmas ainulaadseks perioodiliseks väljaandeks, kuna ta käsitleb esiteks ainult keeleteaduslikke ja teiseks ainult uurali keeli puudutavaid probleeme.

See, et toimetusse on pidevalt saabunud käsikirju nõukogude silmapaistvalt fennougristidelt, tuleb kindlasti panna peatoimetaja autoriteedi arvele. Kui jutt on autoreist, ei saa mainimata jätta veel üht asjaolu, nimelt P. Aristet suhtumist noorte uurijate töösse. Need on leidnud temalt

alati mõistvat ja abivalmis tähelepanu. Mõnigi kord on aspirant toimetanud oma kirjutise otse peatoimetajale Tartusse, kust see siis jõuab koos tema arvamusega toimetusse. See ei tähenda, et P. Ariste laseks kellelegi latti madalamale, teeks hinnaalandust. Sageli võib tema retsensioonides lugeda: vaevugu kirjutaja kõigepealt tutvuma CÕV tehniliste nõuetega ja tsiteerimistavaga, alles korralikult vormistatud käsikirjast tulevad täielikult ilmsiks selle sisulised väärtused ja vääratused. P. Ariste ei andesta ühelegi autorile, kes kirjutab, nagu tema ümber oleks vaid tühi maa, s.t. jätab arvestamata senised tööd asjaomase probleemi kohta. Tulgem veel hetkeks tagasi välismaa fennougristide juurde. Ajakirja rajamise aegu ei olnud sugugi endastmõistetav, et järgnevatel aastail tõuseb välisautorite arv kümneisse. Kuid juba esimeses aastakäigus trükiti ära Stockholmist saabunud kaastöö. Ning me teame, et asjade selline käik on seotud P. Ariste isikuga - kõik välisautorid tunnevad tematööd, suur osa tunneb teda isiklikult.

Paar sõna tahaksin öelda sellest, kui võrd ja mil kombel peatoimetaja on juhtinud toimetuse tööd. Peab mõnna, et kamentamine ei kuulu tema maneeris, küll aga on ta suunanud ja mõjustanud. Post on agaralt kulgenud Tallinna Sakala, hiljem Lauristini tänava ja Tartu Jakobsoni tänava vahel. Ümberikud sisaldavad käsikirju, siseretsensioone, korrektuure jne. Lisanduvad muidugi suusõnalised nõupidamised nelja silma all või suuremas koosseisus nii Tallinnas kui Tartus. Peatoimetaja on kõigi möödunud aastate jooksul läbi vaadanud kõik toimetusele saabunud käsikirjad, ja neid on üle tuhande. Ning korrektuurid ei peaks ju kuuluma otseselt peatoimetaja ülesannete hulka. Kummatigi, neis leiduvate märkuste puhul toimetajad kas murravad pead või siis lausa rõõmustavad.

Temaatilise suunamise kohta peab märkima, et P. Ariste ei ole ei keeliti, ei keele eri tasandite ega eri uurimismeetodite suhtes mingit lõiku eelistanud. Kõige puhul on olnud määravaks kompetentne ainekäsitus ning teaduslik tase. Belõelduga liitub veel üks probleem, mis kerkib nähtavasti kõigi teaduslike ajakirjade toimetustes: see on autori vastutus. Peatoimetaja on alati rõhutanud seisukohta, ja see on kehtivaks saanud SFU-s, et autor kannab tahes-tahtmata vastutust oma teaduslike tulemuste eest, kui need on argumenteeritud tänapäeva keeleteaduse meetodite tasemel. Aru-

saadavalt võivad autori vaated sel juhul lahku minna toimetuse ja toimetuskolleeegiumi arusaamadest.

Palju on räägitud ja kirjutatud P. Ariste haruldasest keelteoskusest. Tahaksin rõhutada, et tema juures on tegemist millegi enamaga kui lihtsalt paljude keelte valdamisega. Keelteoskus on temas kasvanud eriliseks mõtteviisiks, mingiks eripäraseks jooneks, mida on raske määratledagi, kuid mis kuulub lahutamatult tema isiksusse. See omadus väljendub näiteks väljapaistvalt avarasüdamelises suhtumises kõige erinevatesse rahvustesse ja suures huvis nende kultuuride vastu. P. Ariste ei ole tõepoolest nende killast, kes teevad suuri sõnu internatsionalismist, pole aga ise võimalised lõpule viima lausetki muus kui oma emakeeles. P. Ariste keeletunnetus avaldub tegelikkuses CõV lehekülgedel. Peatoimetaja hoolitseb pidevalt selle eest, et ajakirja materjalid oleksid lugejaille kättesaadavad mitmetes keeltes. Pidades silmas seda juhtmotet on publitseeritud uurimusi ja tutvustatud nõukogude keeleteadlaste teoseid nii vene kui ka saksa, inglise ja vahetevahel prantsuse keeles. Tänu sellele näib ajakiri olevat saavutanud rahvusvahelise kõlapinna: välismaistes väljaannetes torkab üha sagedamini silma viiteid lühendiga CõV.

Käesolevas ühenduses ei ole põhjust esitada CõV lõiku P. Ariste bibliograafiast, küll aga tahaks paari sõnaga puudutada tema kaastööd. 19 aasta jooksul on kirjutisi kogunenud üle 70. Temaatilistest rühmadest on suurim keelekontakte ja laensõnu käsitlev. Arvukalt on ka etümoloogiad, sealhulgas kohanimesid käsitlevaid. Üksikeeltest on ta sagedamini tegelnud vädja keele küsimustega. P. Ariste ei ole väsinud kordamast, et ka eesti keel kuulub soome-ugri keelte hulka, pidades silmas, et CõV peaks avaldama rohkem eesti keelt käsitlevaid töid. Ise on ta ajakirja veergudel korduvalt pöördunud eesti keele probleemide juurde. Personaaliasse kuulub temalt ligi 20 kirjutist. Arvustusi ilmunud raamatute ja väitekirjade kohta koguneb veelgi rohkem. Tihti on peatoimetaja mõne tülika teose retsenseerimisega toimetuse hädast välja aidanud.

Kui lugupeetud juubilarilt tema eelmise juubeli puhul küsiti, mida ta eriliseult sooviks, siis kostis ta vastuseks: soovin, et võiksin veel palju kirjutada (EBA 26/27 : 118). See soov on täide läinud. Edaspidiseks soovib käesolevate riidade kirjutaja sedasama ning jätkuvat ülimalt meeldivat koostööd.

P. K o k l a
(Tallinn)

AKADEMIEMITGLIED PAUL ARISTE UND CÖV

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Zeitschrift "Советское финно-угроведение. Sowjetische Finnisch-Ugrische Sprachwissenschaft" erscheint seit 1965. Entscheidenden Anteil daran, daß im Laufe von fast 20 Jahren Arbeiten sowohl von sowjetischen Finnougriken als auch Kollegen aus dem Ausland publiziert werden konnten, hat zweifellos die persönliche Autorität des Chefredakteurs Paul Ariste. Er hat fortlaufend dafür Sorge getragen, daß die Forschungen, Rezensionen und Materialien mit informativem Inhalt in verschiedenen Sprachen zur Veröffentlichung kamen. Dank dieser Tatsache hat die Zeitschrift ein bemerkenswertes internationales Echo gefunden. Entsprechend dem Grundprinzip von Paul Ariste liegt die Hauptverantwortung für die im Artikel vertretenen Standpunkte beim Autor; die Hauptsache ist, daß diese korrekt argumentiert sind. Bei der Lenkung der Redaktionstätigkeit hat der Chefredakteur weder der Behandlung eines speziellen Themenkreises noch der Anwendung bestimmter Forschungsmethoden den Vorzug gegeben. Entscheidend ist einzig und allein die kompetente Bearbeitung des Sprachmaterials. Während dieser Zeit hat Paul Ariste auch viele eigene Beiträge in den Spalten der Zeitschrift publiziert.

A. K ü n n a p, H. R a j a n d o
(Tartu)

**PAUL ARISTE TEADUS- JA TEADUSKORRALDUSTÖÖ
NIMESID JA ARVE**

Paul Ariste suure juubeliga seostub nii suur hulk nimesid ja nii suured arvud, et pole lootustki neid kõiki ammendavalt esitada. Järgnevas vaid väike valik neist teadus- ja teaduskorraldustöö alalt (seisuga 01.04.1984).

Juubilar on teinud tohutu töö edukalt kaitsnud fennougristikaalaste kandidaadiväitekirjade juhendajana (sulgudes kaitsmisaasta):

Esti NSV-st - E. Vääri (1953), A. Vinkel (1954), H. Rätsap (1954), V. Pall (1955), A. Pikamäe (1956), V. Hallap (1956), E. Pajusalu (Adler) (1957), A. Laanest (1958), R. Karelson (1959), S. Smirnov (1959), K. Kont (1959), G. Liiv (1962), P. Kokla (1964), H. Neetar (1965), T.-R. Viitso (1966), I. Batarina (1968), A. Künnap (1969), H. Heiter (1970), V. Mürkhein (1971), K. Uustalu (1972), T. Seilenthal (1977), L. Vaba (1978), H. Piir (1984);

Läti NSV-st - J. Kärklipš (1952), M. Rudsīte (1954), A. Laua (1954), V. Juriks (1955), A. Ahero (1956), V.-R. Beitāne (1959), A. Grīnblats (1960), D. Barbare (1962);

Mari ANSV-st - L. Vassikova (1955), I. Galkin (1956), I. Ivanov (1965), G. Tužarov (1966), J. Mustajev (1975), E. Jakimova (1975), J. Anduganov (1977), G. Valitov (1978), Z. Ivanova (1979), L. Petuhhova (1981), A. Kuklin (1983), V. Vassiljev (1984);

Karjala ANSV-st - A. Morozova (1952), M. Kuusinen (1954), M. Zaitseva (1966), A. Barantsev (1971);

Mordva ANSV-st - M. Mosin (1971), K. Ananjina (1975), G. Batkov (1975), A. Jegorova (1977), N. Agafonova (1983);

Udmurdi ANSV-st - I. Tarakanov (1959), M. Atamanov (1978);

Ukraina NSV-st - I. Zékány (1964), S. Mokány (1966), K. Vávra (1970), K. Mokány (1972).

Kokku on neid kandidaadiväitekirju 58: Eesti NSV-st - 23, Mari ANSV-st - 12, Läti NSV-st - 8, Mordva ANSV-st - 5,

Karjala ANSV-st - 4, Udmurdi ANSV-st - 2, Ukraina NSV-st - 4. Olgu mainitud, et enamikus on need tööd kaitsnud Tartu Riiklikus Ülikoolis.

Aukartustäratav on ka Paul Ariste poolt oponeeritud väitekirjade hulk. Tartu Riiklikus Ülikoolis kaitsnud kandidaativäitekirju on nende hulgas 63:

Eesti NSV-st - K. Aben (1947), V. Pino (1953), A. Vilup (1953), E. Kurve (Ahven) (1953), M. Must (1954), J. Peegel (1954), A. Kiindok (1954), Ü. Tedre (1955), A. Viires (1955), I. Kont (1955), A. Veski (1956), A. Valmet (1956), S. Nigol (1958), E. Koit (1959), H. Tampere (1962), I. Sarv (1964), U. Lehtsalu (1964), T. Habicht (1965), O. Kõiva (1965), E. Uuspõld (1967), L. Randma (1968), H. Liin (1969), V. Maan-so (1970), A. Jõgi (1971), A.-R. Hausenberg (1973);

Läti NSV-st - S. Cisers (1961); Karjala ANSV-st - A. Hurmevaara (1955), M. Mullonen (1966), P. Zaikov (1980); Leningradist - L. Rongonen (1954), A. Kukkonen (1967); Ko-mi ANSV-st - J. Guljajev (1962), Z. Kuznetsova (1968), J. Igušev (1973); Udmurdi ANSV-st - R. Jašina (1965), D. Jašin (1967), S. Bušmakina (1972), R. Nasibullina (1973); Mari ANSV-st - F. Gordejev (1961), D. Kazantsev (1965), G. Lavrantjev (1967), Z. Utšajev (1968), I. Ivanov (1970), A. Kitikov (1971), N. Kuturov (1972); Mordva ANSV-st - M. Bibin (1966), M. Bi-uškin (1968), M. Kolin (1968), M. Imaikina (1968), P. Kuda-jev (1969), R. Širmankina (1970), N. Aduškina (1971), V. Imaikina (1971), S. Lipatov (1971), L. Turajeva (1973), P. Matjuškin (1973), R. Aljoškina (1974), T. Iomakina (1975), L. Ruzajeva (1975), V. Ledjaikina (1981), I. Vedjaškin (1981); mujalt Vene NFSV-st - L. Verte (1982), G. Kurkina (1982).

Siinsamas kaitsnud doktoriväitekirjadest on ta olnud oponendiks 12-l: A. Kask (1955), P. Alvre (1966), Ü. Baitšura (1966), E. Laugaste (1970), H. Peep (1970), L. Rongonen (1972), K. Muru (1974), I. Ivanov (1975), T. Nadkin (1982), T.-R. Viitso (1983), A. Kukkonen (1983), H. Õim (1983).

Mujal on juubilar oponeerinud 58 kandidaativäitekirja: V. Suhhanova (1951 Petrozavodskis), A. Botšakajeva (1951 Moskvas), A. Šestakova (1952 Moskvas), Z. Dubrovina (1952 Moskvas), J. Maloševaskaja (1952 Kaasanis), M. Galle (1952 Riias), N. Bogdanov (1952 Leningradis), M. Vecozola (1953 Riias), E. Päll (1954 Moskvas), M. Semjonova (1954 Riias), E. Soida (1954 Riias), E. Šmite (1954 Riias), T. Porite (1954 Riias), S. Räge (1955 Riias), N. Bogoljubova (1955 Riias),

M. Boskova (1955 Riias), M. Lepika (1955 Riias), G. Patrušev (1955 Leningradis), K. Sokolova (1955 Leningradis), D. Zemzare (1956 Riias), E. Liepa (1958 Riias), R. Grīsele (1958 Riias), M. Graudiņa (1959 Riias), V. Bisenieks (1959 Riias), T. Pabauskaja (1960 Riias), I. Freidenfelds (1960 Riias), A. Bojāte (1960 Riias), E. Riikoja (1960 Tallinnas), M. Māger (1963 Tallinnas), H. Viires (1963 Tallinnas), L. Szabó (1963 Leningradis), J. Rombandejeva (1964 Leningradis), F. Vakk (1964 Tallinnas), A. Moora (1964 Tallinnas), M. Brīge (1965 Riias), R. Viidalepp (1965 Tallinnas), M. Neillande (1966 Riias), A. Volodin (1966 Leningradis), A. Sainakhova (1966 Moskvā), A. Pupkis (1967 Vilniuses), T. Zālīte (1967 Riias), A. Miķelsone (1967 Riias), I. Freimane (1967 Riias), V. Põlma (1968 Tallinnas), N. Terjoškin (1968 Moskvā), R. Veidemann (1968 Riias), V. Broka (1969 Riias), K. Karpova (1969 Riias), V. Skujina (1969 Riias), I. Celmrauga (1970 Riias), A. Bek (1971 Tallinnas), E. Kagaine (1971 Riias), A. Stelle (1971 Riias), K. Vende (1974 Tallinnas), A. Bankavs (1978 Minskis), E. Vaigla (1978 Moskvā), B. Pernica (1981 Minskis), P. Hagu (1983 Leningradis).

Sellele lisandub 21 mujal oponentitud doktoriväitekirja: K. Maitinskaja (1950 Moskvā), B. Serebrennikov (1955 Moskvā), N. Koljadenkov (1958 Moskvā), P. Perevoštšikov (1960 Moskvā), J. Lebedys (1965 Vilniuses), E. Karhu (1965 Leningradis), P. Vaarask (1966 Tbilisis), J. Kazlauskas (1967 Vilniuses), Z. Zinkevičius (1967 Vilniuses), I. Galkin (1968 Tallinnas), J. Palionis (1968 Vilniuses), N. Tereštšenko (1968 Moskvā), M. Rudzīte (1969 Riias), T. Ahmatov (1969 Frunzes), A. Blinkena (1970 Riias), J. Bihari (1972 Budapestis), Z. Dubrovina (1972 Leningradis), G. Kert (1972 Moskvā), L. Cepītis (1975 Moskvā), V. Pall (1975 Tallinnas), O. Tkačšenko (1982 Leningradis).

Ūtekokku on Paul Ariste oponenterinud 154 väitekirja järgmiselt: Tartus - 75, Riias - 32, Moskvā - 14, Tallinnas - 11, Leningradis - 10, Vilniuses - 5, Minskis - 2, Kaasanis, Tbilisis, Frunzes, Petrozavodskis ja Budapestis - igāuhes 1.

Juubilar on juhendanud 30 ūliõpilaste konkursitööd, millest ūks on saanud ūleliidulise konkursi aukirja, ūks KKI preemia, 8 vabariikliku konkursi auhinna (ūks I auhind, kolm II auhinda, ūks III auhind ja 3 diplomit), 27 TRŪ I auhinna, 2 TRŪ II auhinna ja ūks TRŪ III auhinna. Tena ju-

hendamisel on valminud 89, diplomitööd ning veelgi arvukalt kursusetöid.

Oma sõjajärgseid keeleuurimisretki alustas juubilar 1947. aastal reisiga Leningradi oblastisse vadjalaste ja isurite juurde koos üliõpilaste E. Vääri ja K. Kondiga. 1948, 1949 ja 1950 külastab ta koos suure rühma üliõpilastega Läti NSV-s liivlasi. 1951 ja 1952 suunduvad retked Novgorodi oblasti Valdai rajooni karjalaste juurde (1951 on peale üliõpilaste kaasa ka aspirant E. Vääri). Koos E. Vääriga käis ta 1951. aastal ka Läti NSV-s lutsilaste juures. 1953 läheb Paul Ariste üliõpilasrühmaga Leningradi oblasti Vinnitsa rajoonis elavate vepslaste juurde, vepslaste juures käib ta üliõpilasrühmaga ka 1954. ja 1955. aastal (1954 on kaasa ka aspirant A. Pikamäe). Mõne päeva on ta 1954. aastal koos E. Vääriga Läti NSV-s leivude juures. 1956 suundub juubilar G. Vilbaste ja üliõpilastega isurite juurde Leningradi oblasti Kingissepa rajooni, 1957 ja 1958 uurib ta koos üliõpilastega samas rajoonis nii isuri kui vadjakeelt. 1959. aastal järgneb retk H. Rätsepa, üliõpilase T.-R. Viitso ja fotograafide-filmimeestega Leningradi oblasti Kingissepa ja Lomonossovi rajooni vadjalaste juurde, 1960 uurib juubilar samades rajoonides üliõpilaste osavõtul nii isurite kui vadjalaste keelt. 1961 on ta üliõpilasrühmaga Karjala ANSV-s Šoutjärve vepslaste ning seejärel paari üliõpilasega Leningradi oblasti Kingissepa rajooni vadjalaste juures. Kingissepa rajooni vadjalasi suundub ta paari üliõpilasega uurima ka aastail 1964, 1965 ja 1966. Aastal 1967 teeb ta seda koos I. Tõnuristiga, 1968 aga taas üliõpilastega, võttes samal aastal sinna ette veel teise retke koos T. Seilenthalliga. 1969 on Paul Ariste seal üliõpilastega, samuti 1970. aastal, mil uuritakse ühtlasi ka isuri keelt. 1971 suundub ta üliõpilastega ikka samasse Kingissepa rajooni vadjalaste, 1972 aga nii vadjalaste kui isurite juurde, piirdudes 1973. aastal taas ainult vadjalastega nagu ka 1974. aastal, mil on üliõpilastele lisaks kaasa veel M. Norvik ja H. Rajando. Samas kohas töötab ta vadjalaste juures koos I. Rüütli, O. Kõiva, E. Ernitsa jmt. aastal 1976, muidugi on kaasa ka üliõpilased. Vadjakeelt ja isuri keelt suundub ta sinna uurima veel 1978. aastal koos P. Alvre, üliõpilaste ning helitehnikuga. Ühtekokku teeb see 32 uurimisreise ajavahemikus 1947-1978. Peale selle on ta korduvalt organiseerinud ja juhtinud mõnepäevaseid õppesõite vadjalaste juurde,

millest on osa võtnud üliõpilased, õppejõud ja aspirandid.

Paul Ariste mitmekülgne tegevus on leidnud kõrget hindamist. Korduvalt on teda autasustatud ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirjaga (1955, 1965, 1970, 1974, 1975, 1980) ja Läti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirjaga (1954, 1975), aukiri on ka Mordva ANSV Ülemnõukogu Presiidiumilt (1975) ja Udmurdi ANSV Ülemnõukogu Presiidiumilt (1980). Eesti NSV teeneline teadlane on ta aastast 1965, Tartu linna aukodanik aastast 1982. Tartu Riikliku Ülikooli medali sai juubilar 1974. aastal, Mordva Riikliku Ülikooli aukirja 1982, NSV Liidu Rahvamajandussaavutuste Näituse peakomitee aukirja 1981. Korduvalt on ta saanud ENSV Kõrg- ja Keskerihariduse Ministeeriumi, EKP Tartu Linnakomitee ja Tartu Linna RSN Täitevkomitee ning Tartu Riikliku Ülikooli aukirju. Vabariikliku preemia kahekordne laureaat (1959 ja 1983). 1970 autasustati teda V.I. Lenini mälestusmedaliga, 1971 Tööpunalipu ordeniga, 1975 Rahvaste Sõpruse ordeniga ja 1981 Lenini ordeniga. ENSV TA akadeemikuks valiti juubilar 1954. aastal, Emakeele Seltsi auliige on ta 1974. aastast.

Rida välismaa teaduslikke asutusi ja organisatsioone on valinud Paul Ariste oma auliikmeks: Soome-Ugri Selts (Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki, 1965), Ungari Teaduste Akadeemia (A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1967), Ameerika Lingvistikaühing (Linguistic Society of America, Bloomington, 1972), Kalevala Selts (Kalevalaseura, Helsinki, 1975), ühing "Karskuse Sõbrad" ("Raittiuden ystävät", Helsinki, 1975), Emakeele Selts (Kotikielen Seura, Helsinki, 1976), Rahvusvaheline Ungari Filoloogia Selts (A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Budapest, 1977), Ungari Keeleteaduse Selts (A Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1980), Societas Uralo-Altaica (Hamburg, 1982). Audoktoriks on juubilar valitud järgmistes ülikoolides: Helsingi (Helsingin yliopisto, 1969), Szegedi (József Attila Tudományegyetem, 1971), Tampere (Tampereen yliopisto, 1975). Välisliikmeks on ta Soome Kirjanduse Seltsis (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1954), Soome Teaduste Akadeemias (Suomen Tiedeakatemia, Helsinki, 1969), Porthani Seltsis (Porthan-Seura, Helsinki, 1975) ja Soome Akadeemias (Suomen Akatemia, Helsinki, 1980).

Paljudest ühiskondlikest ülesannetest, mida juubilar on aastate jooksul täitnud, nimetagem siin ainult neid, mida ta täidab ka praegu. Ta on Rahvusvahelise Fennougristikakomitee esimees, VI rahvusvahelise fennougristikakongressi aupresi-

dent (toimub 1985 Sõktõvkaris), Nõukogude Pennougristika-komitee esimees, ajakirja "Советское финно-угроведение" peatoimetaja, "Emakeele Seltsi Aastaraamatu" peatoimetaja, Tartu Riikliku Ülikooli toimetistesarja "Interlinguistica Tartuenssis" toimetuskolleegiumi esimees ja "Linguistica" toimetuskolleegiumi liige, ENSV TA Ühiskonnateaduste Osakonna toimetiste, ajakirja "Keel ja Kirjandus" ning "Lingvaj Problemoj kaj Lingvo-Planado" (Austin) toimetuskolleegiumide liige, Tartu Riikliku Ülikooli, TRÜ filoloogiateaduskonna, ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi ja Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi nõukogude liige, ENSV TA KKI vadja sõnaraamatu peatoimetaja.

А. К ю н н а п, Х. Р а я н д о
(Тарту)

НЕКОТОРЫЕ ИМЕНА И ЦИФРЫ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЕ НАУЧНУЮ
И НАУЧНО-ОРГАНИЗАТОРСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПАУЛЯ АРИСТЭ

Р э з ю м е

Под научным руководством юбиляра написано и успешно защищено 57 кандидатских диссертаций по финно-угроведению: из Эстонской ССР - 23, из Марийской АССР - 12, из Латвийской ССР - 8, из Карельской АССР - 4, из Мордовской АССР - 4, из Удмуртской АССР - 2, из Украинской ССР - 4. В большинстве случаев защита состоялась в стенах Тартуского государственного университета.

Он был официальным оппонентом 63 кандидатских и 12 докторских диссертаций, защищенных здесь же, а также 58 кандидатских и 21 докторских диссертаций, защищенных в других центрах. Всего таких диссертаций - 154. Из них 75 защищены в Тарту, 32 - в Риге, 14 - в Москве, 11 - в Таллине, 10 - в Ленинграде, 5 - в Вильнюсе, 2 - в Минске, по одной - в Казане, Тбилиси, Фрунзе, Петрозаводске и Будапеште.

Конкурсных студенческих работ по его руководством написано 63, дипломных - 89.

В период 1947-1978 Пауль Аристэ руководил 32 полевыми экспедициями к носителям прибалтийско-финских языков, в которых участвовали ученые, аспиранты, студенты, фоно-, фото- и кинотехники.

Деятельность юбиляра высоко оценена партией и правительством. Он удостоен ряда почетных званий, почетных грамот и правительственных наград. Пауль Аристэ является почетным членом многих зарубежных научных учреждений и организаций, а также почетным доктором трех зарубежных университетов.

Пауль Аристэ продолжает выполнять ряд ответственных общественных поручений.

I. M u l l a m a a
(Tartu)

PROFESSOR PAUL ARISTE OCH SVENSKA SPRÅKET
VID TARTU UNIVERSITET

Svenskan och svenskundervisningen har gamla anor vid Tartu universitet. Efter ett längre uppehåll till följd av andra världskriget återuppväcktes traditionen genom professor Paul Aristes tacknämliga initiativ i mitten av 50-talet och har sedan dess hållits i liv. Svenskan undervisades fram till 1964 av professorn själv. Den var ett tillvalsämne som lästes på två nivåer och i två grupper - en för nybörjare och en för avancerade. Intresset för svenska var stort bland både studenter och universitetslärare. Varje höst anmälde sig drygt tjugo människor till nybörjarkursen. 1964 utkom i Tartu det första studiematerialet i svenska på några decennier - ett urval av svenska texter, Paul Aristes stenciltryckta läsebok i svenska. Så småningom blev antalet svensktalande så pass stort att professor Paul Ariste lyckades organisera en svensk studiecirkel som kallades för "den svenska kretsen" och som på det mest demokratiska sättet förenade svensktalande professorer, docenter och studenter. Alla föredrag och debattinlägg mottogs med välvilja och intresse på de svenskaftnar som oftast hölls i professorns arbetsrum i universitetets huvudbyggnad. Denna välvilja och intresse för varje deltagares prestationer som ledaren för studiecirkeln professor Paul Ariste utstrålade inspirerade flera unga filologer och historiker till fördjupade studier av svenska språket och litteraturen, Sveriges historia, de historiska och kulturella kontakterna mellan våra två länder.

Professor Paul Aristes filologiska verksamhet har varit ytterst mångsidig, antalet språk som han läst och undervisat i är mycket stort, men alltid har i hans hjärta funnits en plats för svenska språket. Intresset för svenska väcktes hos Paul Ariste redan i barndomen: hans mormor var

en svenskättling som även kunde svenska. Men han själv lärde sig svenska genom umgänge med en Nuckö-svensk familj. Detta intresse och goda kunskaper i svenska resulterade i att han redan under sitt första år vid universitetet började syssla med svenska lånord i estniskan. Ett par år senare reste han först till Nucköhalvön och sedan till Dagö och Vormsö för att samla estlandssvensk folklöre och uppteckna estlandssvenska och estniska dialekternas ordförråd. År 1928 publicerades hans första uppsats om estlandssvenskarna, vilken handlade om de sista svenskarna i Dagös huvudort Kärda (Kertell). Denna uppsats påföljdes av fem artiklar om svenskar-
nas liv i Risti (Kors) socken, svenska språkets inflytande på estniska och enstaka svenska lånord. En av artiklarna var rubricerad Om svenskt inflytande i det äldre estniska skriftspråket och innebar samtidigt början på hans forskning i det estniska skriftspråkets historia. Även hans magisteravhandling som han disputerade 1931 handlade om den estlandssvenska dialekten och dess inflytande på estniskan. Avhandlingen som bar titeln Estlandssvenska lånord i estniskan publicerades 1933 och den har bevarat sitt värde ända fram till våra dagar - i den gav Paul Ariste den första mera omfattande teoretiska analysen av lånord i estniska språket, följde svenskbygdernas historia i Estland genom tiderna och beskrev 253 lånord vilka kommit från olika estlandssvenska dialekter. Språkkontakter och svenska lånord i estniskan har beskrivits av Paul Ariste även senare. År 1936 publicerade han i Årsboken utgiven av Svensk-Estniska Samfundet vid Tartu Universitetet Svio-Estonica översikten Svenska lånord från svensktiden i estniska språket. Även som sin docentavhandling presenterade Paul Ariste år 1940 en svenskspråkig uppsats Ortnamnen i Pühalepa och Reigi socknar på Dagö. I boken Keelekontaktid. Eesti keele kontaktid teiste keeltega. Tallinn, 1981 (Språkkontakter. Estniskans kontakter med andra språk) ger han en kort men uttömmande översikt av både svensk och estnisk forskning kring svenska lånord i estniskan och en lista över svenska lånord som är försedd med utförliga kommentarer.

Paul Aristes studier av svenska, svenska dialekter och deras inflytande på estniska samt estniskans inflytande på de estlandssvenska dialekterna baserades på energiskt fältarbete i västra Estland och på öarna, personliga kontakter med svenskar under fonetikstudier i Helsingfors och Uppsala, stu-

dier av dialektmaterial på Svenska Landsmålsarkivet i Uppsala. Under efterkrigsåren har han hållit kontakten med svenska språket levande genom att utnyttja varje tillfälle för samtal och språkträning under sina föreläsningsturnéer i Sverige och Finland samt på talrika forskarmöten i olika länder.

Ett resultat av de intima kontakterna med svenska språket är Svensk-estnisk ordbok (1939-1940) som Paul Ariste sammanställde tillsammans med Per Wieselgren och Gustav Suits. Av denna ordbok utgavs nyupplagor i Vadstena (1945) och Uppsala (1976). Då en grupp filologer bland vilka de flesta inlett sina svenskstudier hos professor Paul Ariste sammanställde en ny Svensk-estnisk ordbok var professorn den första som recenserade den i tidskriften "Keel ja kirjandus (Språk och litteratur)" år 1980. Fast den finsk-ugriska språkforskningen varit dominerande i professor Paul Aristes filologiska verksamhet under de senaste decennierna, har han gång på gång återvänt till tematiken av sina första vetenskapliga publikationer - språkkontakter. Så publicerade han 1969 en artikel om kontakter mellan votiskan och svenskan, 1973 en artikel om språkkontakterna i de estnisk-svenska byarna i Risti (Kors) och 1974 en artikel om sagor som härstammar från samma ort. Och det är helt naturligt att bland de talrika språk som han presenterat för ester i vårt största uppslagsverk Sovjetestnisk Encyklopedi också finns svenska. Genom hans sakliga recensioner har estniska filologer fått kännedom om den forskning kring språkkontakter som pågår i Sverige. Härvidlag kan nämnas recensioner av böcker, dissertationer och artiklar skrivna av bl.a. H. Lagman, C. O. Nordling, N. Tiberg och R. Raag.

Professor Paul Ariste har genom sin forskning av estnisk-svenska språkkontakter, sitt lexikografiska arbete och sin pedagogiska verksamhet blivit en föregångsman i den estniska skandinavistiken och hans prestationer är av bestående kulturhistoriskt värde för vårt folk. Talrika elever och alla estniska nordister är djupt tacksamma för Paul Aristes mångsidiga arbete och gratulerar hjärtligt sin ärade lärare.

И. М у л л а м а а
(Тарту)

ПРОФЕССОР ПАУЛЬ АРИСТЭ И ШВЕДСКИЙ ЯЗЫК
В ТАРТУСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Р е з ю м е

В статье дается обзор деятельности юбиляра в области исследования и преподавания шведского языка. П. Аристэ изучал шведский диалект в Эстонии, влияние шведского языка на эстонский, является одним из авторов шведско-эстонского словаря.

В. М ю р к х е й н
(Тарту)

КАНДИДАТСКИЙ ЭКЗАМЕН ПРОФЕССОРУ П. АРИСТЭ

Разработка проблем традиционного билингвизма в нашей стране, да и за ее пределами, неразрывно связана с именем профессора П. Аристэ. Об этом мне было известно, когда я приступила к исследованию русско-эстонского двуязычия в юго-западном Причудье. Однако самого профессора впервые мне пришлось увидеть на кандидатском экзамене по специальности, где он был председателем экзаменационной комиссии.

Это был не совсем обычный экзамен, даже с формальной стороны, что определялось личностью профессора Аристэ. Так, крайне цenia время и будучи убежденным, что начинающий исследователь литературу по своей проблеме знает безукоризненно, профессор дал мне на подготовку всего полчаса. По первому вопросу — о происхождении так называемого "цоканья" и "чоканья" в русских говорах — наши взгляды с уважаемым экзаменатором принципиально расходились. Проф. П. Аристэ сам выступал в научной литературе по поводу этого явления и имел определенные убеждения. Мне было это известно, но интерпретация проблемы В. Орловой казалась более правомерной и я отстаивала ее позицию. Поэтому ответ на этот вопрос вылился в своего рода диспут. Для экзаменуемого это невыгодная и рискованная ситуация, но в пылу полемики об этом думать не приходилось. На исход экзамена она не повлияла, но зародила искру сомнения в убеждениях экзаменатора. Как каждый большой ученый профессор Аристэ, не боясь уронить своего достоинства, вновь обратился к этой сложной и до конца не разрешенной проблеме. Спустя несколько лет он напомнил мне о нашем диспуте на экзамене и признался, что он, видимо, был неправ, опровергая позицию В. Орловой, которую я защищала.

Далее экзамен шел своим чередом, и мне становилось все яснее, что профессор Аристэ отлично, в деталях, представляет лингвистическую карту того двуязычного района, за исследование которого я взялась. В ходе экзамена он узнавал, слушала ли я тех или иных русских старожилов-билингвов, особенно ин-

интересных с точки зрения языка. Он знал их имена и фамилии, род занятий и даже родственников. Спрашивал, какие уровни языка в большей мере подвергнуты иноязычному влиянию, было ли двуязычным предшествующее поколение, какой язык предпочитает молодежь, в каких ситуациях пользуются одним языком и в каких другим, нет ли влияния третьего языка (польского или немецкого) и в какой мере и многое др. Кроме того, профессор предлагал высказать свое, хотя и предварительное, мнение, по всем этим вопросам, особо сомнительные предположения советовал проверить на большем числе фактов. Одним словом, во время экзамена чувствовалось, как направляется мое внимание на наиболее актуальные и интересные стороны проблемы билингвизма. После экзамена было такое чувство, что ты не только успешно сдал экзамен, но многое получил, а главное — получил те заряд и уверенность, которые так необходимы для дальнейшей работы.

Как научный руководитель профессор Аристэ ненавязчиво, без особого нажима, но требовательно направлял мою работу. Он требовал четкой интерпретации самых на первый взгляд незначительных явлений. Если ему казалось, что в каком-то вопросе нет достаточной ясности, то рекомендовал почитать соответствующие работы на 3–4 языках, некоторые из них, наиболее редкие, давал из своей собственной библиотеки. В трудных случаях говорил, что это трудный орех, но его надо попробовать разгрызть. Как бы он не был занят, никогда не отказывал в консультации. На консультациях требовалось в течение 8–10 минут кратко и четко изложить, что сделано, над чем работаешь сейчас и какие испытываешь затруднения. При этом они никогда не были бесплодными, всегда получал как бы толчок мысли, яснее видел перспективу. Профессор Аристэ приучал ценить время, не разбрасываться. Думаю, что не только я, но и все его ученики благодарны ему за это, а также за душевную теплоту, постоянно живой интерес к нашей работе, готовность помочь.

V. M ü r k h e i n
(Tartto)

JATKO-OPINTOTUTKIMUS PROFESSORI P. ARISTELLE

T i i v i s t e l m ä

Professori P. Aristen oppilas, venäläis-eestiläisten kielikontaktien tutkija V. Mürkhein kertoo kirjoituksessaan, miten hän suoritti aikoinaan jatko-opintotutkimuksen opettajalleen.

S. S u h o n e n
(Helsinki)

PAUL ARISTEN KONTAKTEISTA SUOMALAISIIN

Paul Ariste on kertonut tutustuneensa suomen kieleen 7-vuotiaana v. 1912 viettäessään kuukauden tätinsä luona Inkerin Tyrössä. Hän muistaa ensimmäisen kuulemansa suomenkielisen lauseenkin, se oli: "Hevonen tulloo".

Sittemmin hän tutustui suomalaisiin Tartossa, jossa oli 1920-luvulla suomalaisia yliopistonopettajia. Heistä hän on kertonut hyvin elävästi ääninauhaan käydessään Helsingissä 16.4.1965; haastattelijana oli yliopiston viron kielen lehtori Eeva Niinivaara. Näistä kulttuurihistoriallisista muistelmista on syytä merkitä tähän joitakin paloja.

Ensimmäisen yliopistollisen tutkintonsa Paul Ariste suoritti Lauri Kettuselle (1885 - 1963, Tarton yliopiston professori 1919 - 25). Silloin Kettunen viimeisenä Tarton-vuotenaan luennoi vatjan kieltä, ja kuulijana oli myös ylioppilas Ariste, jonka tarkoituksena oli tenttiäkin Kettuselle. Tälle tuli kuitenkin juuri silloin jokin este, ja tentin otti vastaan maisteri Julius Mägiste. Kävi kuitenkin niin, että juuri kun Mägiste oli kirjoittamassa suoritusmerkintää opintokirjaan, Kettunen tuli paikalle. Nuori opiskelija piti tärkeänä, että professori itse hyväksyisi tentin, ja tämä tekikin tentittävälle muutamia kysymyksiä vatjasta ja kirjoitti merkintänsä. Näin Paul Aristen vatjan kielen tentin vahvistivat nimikirjoituksellaan sekä Kettunen että Mägiste.

Paul Ariste tapasi Lauri Kettusen myöhemmin monesti myös Suomessa, varsinkin hänen kotonaan Pakilassa Helsingissä. Näistä tapaamisista hänellä on monia hauskoja muistoja. Tarton yliopiston saksan kielen professori Villem Wiget oli aikoinaan hyvin vihainen Kettuselle siksi, että tämä oli kadettanut häneltä lainaksi saamansa harvinaisen Schiller-Iubbenin alasaksan sanakirjan. Korvaukseksi ja lohdutukseksi lainaaja oli hankkinut Wigetille "kokonaisen kirjaston" muita kirjoja, mutta menetys oli silti tuntunut korvaamattomalta. Kerran sitten Ariste ja Wiget olivat saunomassa Pakilas-

sa. Kun saunan jälkeen mentiin talon isännän työhuoneeseen, ensimmäinen Aristen silmiin osunut teos Kettusen kirjahyllyssä oli juuri kyseinen alasaksan sanakirja. Tiettävästi Kettunen ei kuitenkaan ollut halukas luovuttamaan tätä teosta, jota hän tarvitsi omiin töihinsä. Ehkä Kettusen käytöstä kuvaavaa oli se, miten hän menetteli lähettäessään varsin soimaavan kirjeen Aristelle. Lähettäjä oli näet liittänyt mukaan oman kuvansa ja kirjoittanut saatesanoiksi: "Kui gi ma Sind solvan, ma siiski Sind armastan, ja sellepärast ma selle pildi saadan".

Mielenkiintoinen persoonallisuus oli ollut myös Tarton yliopiston silloinen historian professori Arne Cederberg (1885 - 1948, Tarton yliopiston professori 1919 - 28). Hän ei ollut oppinut koskaan viroa kovin hyvin vaan oli puhunut todellista yleisitämerensuomea. Hänen oppilailtaan oli saatanut mennä kuukausikin, ennen kuin he pääsivät selville, mitä kieltä professori oikein puhui. Häntä muistellessaan Paul Ariste on kertonut ehkä yleisemminkin tunnetun anekdootin professori Cederbergin kommentista tulevan rouva Annistin seminaarityön johdosta: "Kui ma lugesin läbi teie kriidilise (h)obuse [pro kriitilise oopuse], sellest jäi hea mulje". Vähintään hauska on myös kertomus Cederbergin esitelmästä, joka käsitteli sitä, mitä Põltsamaan linnan haltijan 1700-luvulla piti tehdä. Pietari Suuri näet Itämeren maakunnat valloitetuttuaan Uudenkaupungin rauhan 1721 jälkeen antoi Põltsamaan linnan ja joukon ympäröiviä maisioita eräälle sotapäällikölle ja hänen kymmenkunnalle sotilaille. Cederbergin esityksen mukaan sotapäällikön piti sotilaiden ylläpitämiseksi saada vuosittain Pietarista tuhat puutaa s a - k a r i i n i a. Jotkut kuulijoista suhtautuivat kriittisesti tähän esitelmöitsijän tietoon jo siksi, että sakariini on keksitty vasta viime vuosisadan lopussa. Professori Walter Andersson olikin kysynyt esitelmän johdosta keskusteltaessa, voisiko professori Cederberg sanoa, miten suuren vesistön voisi tehdä makeaksi tuhannella puudalla sakariinia. Tähän hän ei osannut vastata. Andersson puolestaan oli vastannut omaan kysymykseensä, että sillä määrällä voisi makeuttaa koko Atlannin valtameren. Asia olikin niin, että professori Cederberg oli joutunut baltiansaksan murren uhriksi. Niimitäin kuivattua leipää kutsuttiin baltiansaksassa nimellä guhariin. Goottia kirjoitettaessa ovat a ja u hyvin toisten-

sa kaltaisia, ja Cederberg oli erehdyksessä kopioinut suhariinin asemesta sahariin, ja näin kyseisestä lähetyksestä tuli yli 16 000 kg sakariinia. Cederberg oli muuten ollut opettajana kovasti ylioppilaiden suosiossa.

Mainio viron kielen taitaja oli arkelogian professori Aarne Michael Tallgren (1885 - 1945, prof. Tartossa 1920 - 23). Aristen kuvauksen mukaan oli Tallgrenin vironkielisestä puheesta vaikea päätellä, että hän oli suomalainen. Hänet tunnettiin armottomana työmiehenä, joka ei kunnolla syönyt eikä nukkunut.

Tarton esperantoklubissa Paul Ariste tutustui matemaatikko Kalle Väisälään (1893 - 1968, Tarton yliopiston prof. 1919 - 22), joka oli suuri esperantisti, vaikkei liene koskaan tätä kieltä puhunut, harvapuheinen kun muutenkin oli. Ariste tosin ei ole aivan varma, puhuiko Väisälä ehkä sitenkin joskus esperantoa savon murteella kuten saksaa. Saksan kielen osalta Aristella näet on omakohtaista kokemusta siltä ajalta, kun hän oli viron lehtorina Turussa lukuvuotena 1935 - 36. Silloin oli tullut esitelmöimään Turun yliopistoon eräs tunnettu saksan murteiden tutkija Baselista. Esitelmän jälkeen ruokailtaessa oli Kalle Väisäläkin osallistunut seurusteluun yhden lauseen verran toteamalla: "Ich wuar auch ein Mual in Buasel" savon murteen tapaan pitkien vokaalien asemesta diftongeja suosien.

Poikamies Väisälä oli muuten ollut erityisesti tyttöylioppilaiden suosiossa. Hänen luennoillaan oli käynyt myös filologisia aineita opiskelevia tyttölapsia, eli aito aristemaisittain: "Ja eesreas istus suur kari, käed risti, tüdrukuid ja vahtisid otsa Kalle Väisäläle. Väisälä muidugi vist ei näinudki neid, ja ma usun, et ta vist ühelegi eesti tütarlapsele Tartus olles ühtegi sõna ei rääkinud. Ta ei rääkinud üldse midagi peale matemaatika."

Se suomalainen, jonka kanssa Paul Ariste opiskeluvuotensa eniten oli tekemisissä, oli kuitenkin rouva Aino Suits. Häntä muistellessaan Ariste eläytyy kokonaan Suitsin perheen tunnelmiin. Gustav Suitsilla runoilijana oli vilkas fantasia, ja hänen oli monesti vaikea tietää, missä kulki fantasian ja todellisuuden raja. Silloin Aino oli suomeksi huomauttanut: "Mitäs sinä nyt taas Gustav". Näkemisen arvoinen oli ollut myös Suitsien teatterimatka. Oli ollut pikemminkin sääntö kuin poikkeus, että pariskunta yöhästyi

teatterista. Tavallisesti he olivat astuneet sisään, kun esirippu oli alkanut nousta. Järjestys oli, että Aino kulki edeltä ja veti kädestä Gustavia, joka hieman vastustellen kuin laiturille vietävä lammas tai vasikka ikään tuli perästä.

Aristen mukaan oli tapana, että Aino Suits kutsui suomen kieltä opiskelevia oppilaitaan kotiinsa aina silloin, kun siellä oli vieraisilla joku tunnettu kirjailija tai taiteilija. Silloin miehet ryhmittyivät Gustavin ja naiset Ainon viereen, joka kertoi usein perheestään ja suomalaisista merkittävistä naispuolisista kulttuurihenkilöistä. Gustavin miehipeheenaihe taas oli Eino Leino, joka Tartossa käydessään tavallisesti asui Suitsien luona. Aino-rouva muisti oppilaitaan muutenkin. Suurena teatteriystävänä hän usein hommasi heille teatterilippuja perustellen asiaa niin, ettei hänellä juuri silloin ollut tilaisuutta mennä teatteriin Gustavin kanssa (Aino Suits sanoi miestään Gustaviksi myös aivan vieraiden ihmisten kuullen). Tosiasiallisesti he olivat jo nähneet esityksen, mutta Ainolle tuotti ilmeistä mielihyvää lahjoittaa teatterilippuja ystävilleen. Ariste muistelee lämpimästi myös sitä, miten rouva Suits kutsui kotiinsa lukukauden lopussa tenttien jälkeen sen ryhmän, jota hän opetti yliopistossa. Joku vieraista piti emännälle suomenkielisen tervehdyspuheen, jota koko ryhmä oli ollut laatimassa. Tätä tilaisuutta ylioppilaat olivat lukukauden aikana innokkaasti odottaneet.

Suitsien perhe muuten oli ollut hyvin monikielinen. Aino ja Gustav puhuivat keskenään suomea. Perheen toisen tyttären kanssa äiti puhui omaa äidinkieltään ruotsia ja toisen tyttären kanssa vanhemmat keskustelivat viroksi. Suitsit osasivat, varsinkin lukivat myös monia muita kieliä.

Edelleen Paul Ariste muistelee ehkä hieman huonolla omallatunnolla, miten he opiskelijat käyttivät joskus hyväkseen rouva Suitsin auliutta kertoa suomalaisesta kirjallisuudesta. Kun näet luennolla tuli tehtävien antamisen vuoro, saattoi jonkun mieleen tulla, että Suomessa oli ilmestynyt jokin mielenkiintoinen teos, ja tästä saatiin sitten aihe tiedustella, oliko opettaja jo sen lukenut. Aino Suits innostuikin sitten kertomaan kyselystä kirjasta, ja kotitehtävien antaminen saattoi unohtua. Erityisen mielellään hän teki selkoa Arvid Järnefeltin "Vanhempieni romaanista", jonka en-

simmainen osa oli silloin (1928) ilmestynyt.

Paul Ariste on ollut Suomessa usein nähty vieras muulloinkin kuin opetustehtävissä. Brittyisen merkittävä hänen tulevalle tieteelliselle uralleen oli ilmeisesti Suomen-matka 1932, koska silloin alkoi hänen menestyksellinen vatjan kielen tutkijan uransa. Lauri Kettunen ja Lauri Posti olivat nimittäin kutsuneet Suomeen pariaksi kuukaudeksi vatjalaisen Kigoria Kuzminin, joka työskenteli kielenoppaana fonetiikan laitoksessa parikymmentä tuntia viikossa. Myös maisteri Ariste alkoi häntä haastatella, aage tsüzzüä. Mikä oli tämän kyselyn tulos, siitä hän kertoi minulle ääninauhaan vatjaksi 3.9.1974 Tallinnassa, samalla ystävältään Kostja Leontjeviltä muistiinpanoja tehden. "Kui monta sattu lehtoa tsirjetin vadja tsältä" - kuinka monta sataa sivua kirjoitin vatjan kieltä. Juuri Kuzminilta saatua aineistoa Ariste julkaisi teoksessaan "Wotische Sprachproben" (1935). Mainittakoon, että Kuzminia haastatteli myös ylioppilas Laina Syrjänen (sittemmin Kaukoranta), joka oli saanut Lauri Kettuselta tehtäväkseen kirjoittaa laudaturtyönsä (nykyvirolaisittain diplomityönsä) vatjalaisten kansanomaisesta ruokataloudesta. Vuoden 1983 lopussa lähetettiin tutkimuksen laatijan aloitteesta kopio tästä laajasta työstä akateemikko Aristelle, johon rouva Kaukoranta on tutustunut jo 1920-luvun lopussa. Tutkielma perustuu kokonaan Kuzminilta koottuun arvokkaaseen aineistoon.

Aristella on muuten ollut tilaisuus tutkia jonkin verran vatjaa Suomessa myöhemminkin, kun hän haastatteli täällä elänyttä vatjalaista Stjepaniida Pihlakasta yhdessä Pertti Virtarannan kanssa. Tästäkin haastattelusta on ääninauha suomen kielen nauhoitearkistossa Helsingissä.

Koko Suomen kansalla oli v. 1976 tilaisuus kuulla radiosta Paul Aristen värikkäitä muistelmia, kun toimittaja Unto Miettinen haastatteli häntä sarjassa "Tiedemies radiokuvassa". Silloin hän esitti hyvin mielenkiintoisia muistikuvia tutustumisestaan suomalaisiin tutkijoihin ja kulttuurihenkilöihin, mm. kirjailija Maila Talvioon ja tämän puolisoon professori J. J. Mikkolaan. Näiden kertomusten elävyyttä hämmästytti kuulijoita.

Myös nuoremalla polvella on hauskoja muistoja tutustumisestaan akateemikko Paul Aristeen. Joukolla Helsingin yliopiston opiskelijoita ja opettajia oli tilaisuus tavata hä-

net v. 1964, kun suomalainen retkikunta kävi Tartossa professori Pertti Virtarannan johdolla. Tapaamisesta on säilynyt ääninauha, jossa Tarton yliopiston viron ja sen sukielien ja virolaisen kirjallisuuden opettajat ja opiskelijat kertovat työstään. Pitkän tapaamistilaisuuden mainiona juontajana oli Paul Ariste, ja hän myös oppituolin johtajana kertoi suomalais-ugrilaisten kielten opetuksesta ja opiskelusta Tarton yliopistossa.

Itse tapasin Paul Aristen Helsingissä joskus 1960-luvun lopussa. Avustin häntä Maija-Liisa Heikinmäen kanssa, kun hän toimitteli asioita kaupungilla. Tuskin olimme päässeet yliopiston ovesta ulos, kun vieraamme huomasi kadun toisella puolella mustalaisia. Hän juoksi oitis heidän luokseen vilkkaasta liikenteestä välittämättä ja alkoi jutella heidän kanssaan, mustalaiskielellä tietysti. Häntä kiinnostivat erityisesti Helsingin mustalaisten murrepiirteet. Meihin teki unohtumattoman vaikutuksen hänen tavaton henkinen vireytensä ja hänen kiinnostuksensa laaja-alaisuus. Muistaakseni kiersimme kaikki kaupungissa silloin avoinna olleet taidenäyttelyt. Ilmeisesti jonkin verran aikaisemmin hän oli käynyt esitelmämatkalla. Helsingin yliopistossa hän kertoi viron kielen ääntämisestä. Läsna olleeseen nuorisoon - itse en ollut paikalla - oli tehnyt syvän vaikutuksen, kun Ariste oli keskustellut vatjaksi professori Lauri Postin kanssa.

Kun Paul Ariste saapui Helsingin fennoukristikongressiin 1965, oli luonnollista, että hän halusi käydä myös fonetiikan laitoksessa. Koska olin silloin tämän laitoksen assistenttina, esittelin laitosta akateemikoille, kun hän esitelmien väliajalla löysi hetken vapaa-aikaa. Hän oli tapanse mukaan hyvin kiinnostunut kaikesta, muistelsi 1920-luvun tutkimuksiaan prof. Frans Äimän johtamassa salissa fonetiikan laitoksessa ja kertoi vatjan tutkimuksistaan. Luontevasti hänen kielensäkin vaihtui pian vatjaksi.

Paul Ariste on esitelmöinyt Suomessa monta kertaa. Erikoisen tilaisuus oli Helsingin yliopistossa v. 1980 sen matkan aikana, jolloin hänelle myönnettiin suomalaisen akateemikon arvo. Hän kävi myös Helsingin yliopistossa, ja piti siellä Virolaisessa laitoksessa yliopiston historian ilmeisesti ensimmäisen vatjankielisen luennon, aivan ex tempore. Hän kertoi sekä vatjalaisista, omista tutkimuksistaan

että opetuksesta ja opiskelusta Tarton yliopistossa. Luennoitsija kirjoitti laitoksen vieraskirjaan muistoksi käynnistään: "Miä olen kõvis õnnõkas, etti õlin kassenna tedde tüvennä ja pajatin vaissi" - olen hyvin onnellinen, että olin tänään teidän luonanne ja puhuin vatjaa.

Helsingin yliopistossa on käynyt hyvin monia ulkomaisia tiedemiehiä. Meille Paul Aristea puolta nuoremmille on jäänyt sellainen vaikutelma, että he ovat pitäneet mielenkiintoisia vierailuluentoja, mutta akateemikko Aristen jokainen käynti on ollut todellinen tapaus.

С. С у х о н е н
(Хельсинки)

О КОНТАКТАХ ПАУЛЯ АРИСТЭ С ФИННАМИ

Р е з ю м е

В статье дается обзор личных контактов академика Пауля Аристэ с финскими учеными в Тарту и в Финляндии.

ПАУЛЬ АРИСТЭ И МОРДОВСКОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ

П. Аристэ, по общему признанию, — один из выдающихся деятелей нашего финно-угроведения. Научные заслуги этого глубокого и разностороннего ученого бесспорны. Он является своеобразной цельной личностью с рядом черт высокой притягательности в силу присущих ему индивидуальных особенностей ученого и человека. Одну из таких специфических черт научного облика П. Аристэ, выдвигающую его на одно из первых мест среди современных финно-угроведов мира, мы склонны видеть в широте его лингвистического кругозора. Широта научных интересов ученого исключительно велика. Интернационалист по духу, он владеет многими языками, из них двумя десятками владеет практически, в том числе мордовскими — эрзя и мокша языками. Знание им многочисленных языков придает его лингвистическим исследованиям характер фундаментальных и авторитетных разысканий.

П. Аристэ как финно-угровед, можно сказать, не является лингвистом, — он есть филолог в широком смысле слова, при этом у него как у филолога в первую очередь проявляются интересы лингвистического изучения финноугроведческого материала, не заслоняющие вместе с тем интереса к изучению прочих сторон финно-угорской культуры — этнографии, истории, фольклористики. Среди многочисленных работ П. Аристэ значительное количество составляют солидные монографии, описательные грамматики, словари, исследования сравнительно-исторического характера. За многие годы им собран богатый и порой уникальный материал по многим финно-угорским языкам, особенно по прибалтийско-финским.

П. Аристэ обладает счастливым даром: крупные научные идеи, многочисленные и разнообразные личные полевые наблюдения он умеет облекать в очень емкую по содержанию словесную оболочку. Научная концепция его при этом исключает профессиональную замкнутость. Наоборот, она дает ему в руки благодатный материал из языков разных систем.

Интерес к мордовским языкам вызывался у П. Аристе не одной только практически-сравнительной необходимостью. Нам думается, что определенную роль играла здесь и методическая сторона всей научной деятельности П. Аристе. Сталкиваясь с живыми представителями мордвы, изучая их язык, ученый глубоко проникся мыслью об историческом связующем звене мордовских языков между языками финно-угорского запада и финно-угорского востока, и что привлечение мордовского материала в разысканиях финно-угорского характера необходимо в целях углубления теоретического арсенала мордовского языкознания.

Мордовские языки П. Аристе начал изучать в 50-е годы, охватив при этом все уровни языка: фонетику, грамматику, лексику. Начиная с этого времени, он неоднократно встречался со многими представителями эрзя и мокша, являющимися или аспирантами кафедры финно-угорских языков Тартуского государственного университета, или приезжавшими на кафедру по делам научной работы учеными. С мордовским языковым миром, стихией живой речи мордвы он знакомится во время пребывания на мордовской земле (1968 и 1972). Здесь П. Аристе в 1968 году знакомится с живыми эрзянскими говорами (он совершает поездку в эрзянские села Ичалковского района). Здесь на мордовской земле студенты национальных отделений университета и пединститута впервые увидели профессора П. Аристе, на спецкурсах услышали его голос. Глубокий анализ богатого и разнообразного материала, сделанный им при чтении спецкурсов, невольно увлекал студентов, заставлял их с неослабленным вниманием следить за строгой аргументацией профессора. Зачастую он вел живую беседу, подводя студентов к непосредственному восприятию предмета, делясь с ними своими "мыслями вслух". На этих спецкурсах П. Аристе высказывает много важных и ценных мыслей по вопросам исторической лексикологии, исторической фонетики, подкрепленных богатым сравнительно-историческим материалом. Им оказана большая научная помощь в организации исследовательской работы студентов в области мордовского языкознания и фольклористики. Превосходная филологическая и лингвистическая подготовка, огромный жизненный опыт и глубокая культура — все это нашло отражение на встречах П. Аристе с аспирантами, студентами, молодыми преподавателями университета и пединститута.

В 1972 году П. Аристе снова приезжает в Саранск. Здесь в сентябре собирались отечественные финно-угроведы на свою XIV Всесоюзную конференцию. Участие П. Аристе на этой конфе-

ренции сделало ее работу более авторитетной и весомой. В своем докладе о прибалтийских заимствованиях в мордовских языках он убедительно доказал, что слова э. кирда, м. крда 'ряд, слой', э. пурьгине 'гром', э. кшна, м. шна 'ремень', э. кардо, м. карда 'хлев', э. тейтерь, м. стирь 'девушка', э. пурцуз, м. пурхиц 'поросенок', э. сазор 'старшая сестра', и др., в научной литературе считавшиеся балтийскими заимствованиями, не являются таковыми.

По инициативе профессора П. Аристэ впервые в Мордовию была направлена группа студентов Тартуского госуниверситета для сбора диалектологического материала мордовских языков. Эстонские студенты в 1967 и 1968 годах во время экспедиции собрали много интересного языкового и этнографического материала, изучали древний и современный быт людей мордовских сел (с. Жабино, Урусово, Старое Ардатово Ардатовского р-на Мордовской АССР). В последствии под руководством П. Аристэ и его коллег по университету студенты написали соответствующие курсовые и дипломные работы.

Профессора П. Аристэ радует то, что из года в год становятся все крепче связи финно-угроведов Мордовии и Эстонии. Он считает, что взаимный обмен аспирантами и студентами между Мордовским и Тартуским университетами создает возможность глубже вникать в проблемы финно-угристики, так как у мордвы и эстонцев много общего в историческом происхождении. Поэтому актуальной проблемой, по его мнению, является изучение истории финно-угорских языков. Другой немаловажной проблемой он всегда считает внедрение новых методов в исследование финно-угорских языков, так как новые научные методы изучения языков помогают организовать развитие и обогащение языков.

Профессор П. Аристэ очень доволен тем, что среди мордвы в течение последних двух десятилетий выросли кадры компетентных ученых по языку, фольклору и другим вопросам финно-угроведения. Он всегда с большим желанием сообщает об успехах того или иного финно-угроведа, постоянно интересуется работой бывших своих аспирантов. Он считает, что развитие финно-угроведения — это не только проблема для специалистов: всякий разумный интерес к научным вопросам, по его мнению, обогащает мысль, ум, делает человека культурнее, нравственно богаче.

Следует особо подчеркнуть, что при освещении лексикологических проблем П. Аристэ всегда опирается на предшествующие достижения финно-угорской исторической лексикологии, но

никогда не находится в плену чужих взглядов и теорий. Обладая широкими познаниями в области индоевропейского и финно-угорского языкознания, в совершенстве владея сравнительно-историческим методом и принципами этимологического анализа, опираясь на всю массу свежих, новых фактов изучаемых им языков, профессор П. Аристе впервые выявил этимологию таких мордовских слов, как пиле 'ухо', сравнив его с эстонским peele-
lema 'долго подслушивать' (Ariste 1933), мд. антемс 'стоять, быть в покое' - эст. ahikotus 'место, где находилось здание, жилой дом' (Ariste 1937), мд. ваткамс 'лупить, облучить, содрать, снять (кожу, шкуру, кору)' - vakuma 'бить, ударить', ю.-эст. villavakmine 'шерстобой' (Ariste 1939), мд. ведьгев 'мельница' - эст. vesikivi, (>) veski 'водяная мельница', э. кедьгев - эст. käsitkivi 'ручная мельница' (Ariste 1963 : 59), э. утомо, м. утом 'амбар' - эст. ait 'амбар, кладовая, плетень' (Ariste 1967). При анализе эстонских слов П. Аристе уточнял этимологию таких мордовских слов, как э. левкс, м. лефкс 'детеныш (у животных зверей)' - эст. laps 'ребенок' (Ariste 1955a), э. петькель, м. петь-
коль 'пест, ость' - эст. peitel, peikel 'долото, стамеска, пестики', э. спро, м. спра 'зерно' - эст. suure, suurmad, suurus 'крупя, каша', э. човар, м. шовар - эст. uhmer 'ступня' (Ariste 1955b).

Им выдвинуты также собственные объяснения о происхождении многих именных и глагольных основ. Этим он сделал значительный вклад в развитие мордовской исторической лексикологии. Особенно примечательными в этом плане являются его заметки-рецензии на монографии, сборники научных трудов, учебники, диссертационные работы по проблемам мордовских языков. Так, например, в рецензии на диссертацию О. Е. Полякова "Аффрикаты и сибиллянты в мордовских (мокшанском и эрзянском) языках и диалектах" (СФУ 1982) он обращает внимание на сомнительные этимологии, допущенные автором диссертации и делает им уточнения. К таким относятся морд. амсема, анксима 'прорубь' и фин. avanto 'тл'; морд. йуксьмс, йуксемс 'развязать', по мнению П. Аристе, этимологически связаны не с фин. jaksa- 'мочь', а с jaksaa (jalat) 'разуваться'. Морд. паця 'крыло' О. Е. Поляков исторически связывает с эст. patsoj 'перо', однако такое слово в эстонском языке не существует. В южноэстонских диалектах есть putsoj 'перо', но, как поясняет П. Аристе, с иной этимологией.

О глубоком интересе ученого к лексическим и лексикогра-

фическим проблемам свидетельствует и то, что он очень быстро откликается на выход в свет трудов по этим разделам науки о языке. Весьма интересные и ценные замечания, например, сделаны П. Аристэ в рецензиях на книгу Р. Н. Бузаковой "Словарь синонимов эрзянского языка" (СЭУ 1982) и коллективную монографию "Лексикология мордовских языков" (внутренняя рецензия 1983). П. Аристэ положительно оценил обе эти работы. Его рецензии на них имеют, бесспорно, важное научное и практическое значение, так как в них содержится оценка принципов, которыми руководствовались составители словаря и авторы "Лексикологии ...", и характеристика лексического материала, помещенного в этих трудах.

С глубоким пониманием к проблемам мордовского языкознания П. Аристэ подходит и в других заметках-рецензиях, опубликованных на страницах журнала "Советское финно-угроведение". Весьма глубоки и ценны по своему содержанию его заметки фонетического характера на работу Т. И. Ломакиной "Городищинский диалект мокша-мордовского языка" (СЭУ 1976). В этих заметках П. Аристэ обращает внимание автора диссертации на древность конечных гласных в словах типа м. утым 'амбар' и сохранение конечных гласных в некоторых словах, заимствованных из русского языка. В рецензии на кандидатскую диссертацию В. А. Ледяйкиной "Причастие в мордовских языках" (СЭУ 1981) П. Аристэ ставит вполне резонный вопрос: не развилось ли в мордовской художественной литературе употребление причастия в функции обособленного определения под влиянием русского языка (эрз. паксясь, копачазь вень чоподасо - русск. поле, покрытое ночной тглой)? Во всяком случае, как замечает ученый, это явление не древнее финно-угорское.

Время - лучший судья в оценке того, что сделал для мордовского языкознания П. Аристэ за свою жизнь. Сегодня мы с глубоким удовлетворением и огромной благодарностью отмечаем, что П. Аристэ обогатил мордовское языкознание многими выводами большого научного значения. Его труды являются источником научных замислов, они вызывают движение творческой мысли в новых неисследованных направлениях. С высоты его кругозора мы каждый раз видим явления мордовских языков в их взаимной связи, проникаем в их сущность и историческую глубину.

Нельзя, однако, забывать и другого. На протяжении нескольких десятилетий П. Аристэ успешно сочетает научную работу с педагогической деятельностью. Под его руководством кафедра финно-угорских языков Тартуского университета стала

важнейшим центром финно-угроведения СССР. Десятки кандидатов и докторов наук прошли подготовку у профессора П. Аристе почти по всем финно-угорским языкам. Человек большой и щедрой души, он неустанно заботится о научном росте своих младших коллег, открывая перед нами новые горизонты науки, малоисследованные области финноугристики. Значительным вкладом в разработку проблем мордовского языкознания является написанные в разные годы диссертационные работы его аспирантов. Такие монографические исследования, как "Мордовско-эстонские лексические отношения" (М. В. Мосин), "Верхне-алатырские говоры мокшанского языка" (К. И. Ананьина), "Полисемия мордовского глагола" (Г. И. Батков), "Определительные конструкции в мордовских языках" (А. С. Егорова), "Морфология имени существительного и местоимения в смешанных мордовских говорах Куйбышевской области" (Н. А. Агафонова) получили заслуженно высокую оценку.

П. Аристе особое внимание уделяет росту финно-угорских кадров в автономных республиках. Благодаря кафедре финно-угорских языков Тартуского университета, этому важному научному центру, и непосредственной помощи профессора П. Аристе в стенах Тартуского университета состоялись защиты двух докторских и более 30 кандидатских диссертаций по проблемам мордовского языкознания, им оппонировано всего 17 таких диссертаций. В настоящее время П. Аристе осуществляет научное руководство двумя аспирантами из Мордовии. Им же даются консультации по написанию диссертаций. Плодотворная работа П. Аристе в развитии мордовского языкознания и подготовка кадров отмечены Почетными грамотами Президиума Верховного Совета Мордовской АССР. П. Аристе, крупного ученого, простого и отзывчивого человека, неизменно любят и глубоко уважают его мордовские коллеги-ученые финно-угроведы.

Быть аспирантом профессора П. Аристе, получать от него в любое время дня ценнейшие консультации по языкознанию, постоянно слушать его интереснейшие рассказы о различных явлениях жизни — это большое счастье. Он готовит из своих учеников не только ученых, а людей с широким пониманием научных и жизненных проблем. Постоянное общение с таким человеком энциклопедического ума, как профессор П. Аристе, развивает человека всесторонне. Он интересуется в жизни всем и это человеческое качество он прививает тому, кто рядом с ним. Любящий спорт сам, П. Аристе к этому занятию увлекает и своих аспирантов. На вопрос "Близки ли друг другу такие понятия,

как "спортивная злость" и "научное честолюбие"? он отвечает: "Их механизм, по-моему, одинаков. Понимаю: шаг человека моего возраста не столь широкий, но я по крайней мере стараюсь догнать молодых. И хочется успеть следать больше, увидеть, узнать, понять новое. Работаю - значит живу, не так ли?"

Еще в середине 30-х годов профессор П. Аристе дал себе слово: публиковать в год не менее 100 страниц машинописного текста. И пока ни разу в течение полувека эту клятву он не нарушил. Урожайными он считает годы, когда публикует 400-500 страниц. По мнению профессора П. Аристе, сохраняя спортивную форму, ученый продлевает собственную жизнь в науке. Его закон: больше двигаться - плодотворнее трудиться. П. Аристе ценит в человеке такие качества как воля, жажда труда, внутренняя собранность и самое главное - человечность. Именно такие качества он воспитывает у своих учеников, будь он студент или аспирант.

Огромную жажду труда, внутреннюю собранность и требовательность к себе профессор умеет передавать и своим ученикам. Он никогда не переносит просьбы своих учеников о консультациях и советах на другое время, при первом же обращении делает их тут же. Более того, если хоть несколько дней не видит он своего аспиранта, то непременно начинает беспокоиться о нем: обязательно выяснит, чем занимается его аспирант, над чем работает и при первой же возможности назначит ему консультацию. Постоянная забота о своих учениках у П. Аристе сочетается с большим требованием к ним. Несмотря на огромную занятость своими делами он всегда успевает следить за режимом и ходом труда своих аспирантов. Он точно помнит не только месяцы, но и дни сдачи кандидатских минимумов каждого аспиранта. И, как правило, если об этом забывает сам аспирант, то всегда ему напомним его руководитель - профессор П. Аристе. В таких случаях профессор даже может "устроить жаркую баню". П. Аристе умеет и любит ценить время, как свое, так и других, он никогда не теряет его в пустую без какой-либо работы. Обычно он без интереса слушает тех, кто ему пытается рассказать о своем отдыхе. От этих рассказов ему становится скучно. Надо заметить, что за всю свою жизнь, заполненной до отказа благороднейшим трудом во имя науки и образования, профессор П. Аристе никогда и никуда не выезжал отдыхать.

Тема П. Аристе для нас личная тема. Мы связаны с ним более 20 лет. Одному из нас (М. В. Мосину) посчастливилось быть

его аспирантом и в течение 3-х лет работать под его чутким, внимательным и требовательным руководством, другому (Д. В. Цыганкину) много раз приходилось бывать в Тарту в научной командировке. В ходе различных непосредственных встреч, профессор П. Аристэ, не знающий никогда усталости, всегда радушно принимает нас, интересуется нашим научным ростом, дает добрые советы. Беседовать с П. Аристэ бесконечно интересно. Вы слушаете его и забываете о времени, вас целиком увлекает рассказ, его меткие остроумные замечания. К П. Аристэ никак нельзя применить трафаретное определение "жизнь и деятельность". Его жизнь и есть его деятельность. Вне научной и педагогической работы не было бы и нет жизни для великого ученого.

... Перед большим окном в его кабинете-библиотеке стоит массивный письменный стол. На нем много книг, рукописей, пишем - академику, доктору филологических наук, профессору П. Аристэ пишут со всех концов нашей страны и из-за рубежа. Например, с днем рождения профессор П. Аристэ получает ежегодно более 300 письменных поздравлений из многих стран мира - СССР и Финляндии, Франции и Австрии, Швеции и Турции, Канады и Японии и т. д. И, конечно, как правило, он всегда находит время дать ответ на каждое письмо или поздравление.

Пройти школу профессора П. Аристэ - это не просто пройти научную школу, нет, это жизненная школа, где человек, будучи его учеником, вырабатывает в себе волю, внутреннюю дисциплину, большое трудолюбие, интерес ко многим явлениям жизни, внимательное и бережное отношение к тем, кто его окружает, большую человечность. Так как этими благородными чертами обладает профессор П. Аристэ.

Пожелаем ему доброго здоровья, неиссякаемой жизненной энергии, новых творческих свершений.

СПИСОК УКАЗАННЫХ ТРУДОВ П. АРИСТЭ

- A r i s t e, P. 1933, Haruldane sõnatüvi eesti keeles. - Eesti Keel : 136.
- A r i s t e, P. 1937, Ahikotus. - Eesti Keel : 34-38.
- A r i s t e, P. 1939, Lõuna-eesti villavakmine. - Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat 14, Tartu : 57-68.
- A r i s t e, P. 1955a, Miks on lõuna-eesti murdes lapse asemel lats? - Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetusi

sed 1955 : 317-320.

A r i s t e, P. 19556, Vanimast läänemerelaste põllundusest keeleliste andmete põhjal. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 38. Ajaloo-Keeleteaduskonna töid : 193-203.

A r i s t e, P 1963, Ühest perekonnanimest ja sellega liituvast küsimustest. - Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963, Tallinn (Emakeele Seltsi Toimetised 6) : 58-62.

A r i s t e, P. 1967, Le mot estonien ait est-il un emprunt? C&Y III : 169-170.

D. V. T s y g a n k i n, M. V. M o s i n

PAUL ARIŠTE JA MORDVAN KIELITIEDE

T i i v i s t e l m ä

Kirjoituksessa käsitellään Paul Aristen toimintaa mordvalaisten kielten tutkijana ja mordvalaisten kielitieteilijöiden opettajana.

Е. Цыпанов
(Тарту)

АКАДЕМИК П. АРИСТЭ КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ КОМИ ЯЗЫКА

Академик П. Аристэ известен как исследователь финно-угорских языков, крупный ученый и педагог. Его научная деятельность направлена прежде всего на изучение родного эстонского и других языков прибалтийско-финской группы. Известны его обширные исследования в области исторической лексикологии, фонетики, языковых контактов, труды по водскому языку. Отличительной чертой исследовательской работы П. Аристэ является четкая теоретическая обоснованность и тонкий анализ, рассмотрение материала в широком сопоставительном плане с родственными и другими языками. Академик всегда стремится к изучению систем финно-угорских языков, лично владеет всеми прибалтийско-финскими и многими другими финно-угорскими языками.

Первые сведения о коми языке и коми народе П. Аристэ получил уже во время учебы в Тартуском университете, но непосредственно к изучению языка он приступил в начале 40-х годов, когда вышла его первая публикация по коми языку, статья "Sürjalastest" (О зырянах). Статья носит научно-популярный характер. В ней приводятся общие сведения о расселении коми, их основных занятиях, особенностях их психики, о христианизации коми и их вере в лесных и домашних духов. В статье подчеркивается, что молодые люди выступают как хорошие информанты, могут сообщить ценные этнографические сведения, хорошо знают фольклор своего народа. Особо говорится о том, что информанты происходят родом из многих районов расселения коми и являются носителями своего диалекта или говора. В конце статьи сообщается, что в Тартуском университете в начале века преподавал видный ученый, по национальности коми, К. Яков.

Сделанные в это время Паулем Аристэ записи составили це-

лий том коми фольклорных текстов. Здесь нужно упомянуть о характерной особенности работы П. Аристе как лингвиста. Дело в том, что в молодости П. Аристе собирался стать фольклористом. И на протяжении всей жизни ученый не отделял одно от другого, всегда со страстью относился к народной поэзии, неустанно записывал песни, сказки. В книге о жизни и деятельности П. Аристе говорится, что "фольклор он не забывал никогда, напротив, пытался языкознание связывать с народной поэзией" (Рятсеп 1980 : 22). Образцы коми языка у П. Аристе составляют обширное собрание фольклорных произведений объемом 169 машинописных листов с предисловием и переводом всех текстов на немецкий язык. Все произведения тщательно паспортизированы, указан информант, возраст, место и время рождения, образование и другие данные. Записи сделаны на слух и записаны в финно-угорской транскрипции с учетом всех диалектных особенностей произношения. В этот том включены рассказы (11 на коми-пермяцком, 21 на коми-зырянском языке), загадки (9 коми-пермяцких и 54 коми-зырянских) и песни (14 коми-пермяцких и 54 коми-зырянских). Абсолютное большинство этих текстов еще не опубликовано. Материалы этой рукописи составили основу, на которой профессор П. Аристе сделал ценные наблюдения в области фонетики коми языка.

В последующие годы П. Аристе обратился к рассмотрению фонетических явлений коми языка. В 1959 году публикуется статья "Mõningaid märkmeid komi keele foneetika alalt" (Некоторые заметки по фонетике коми языка). Статья состоит из двух частей. В первой части объектом внимания является лабиализация гласных e и i, во второй рассматриваются случаи смещения в употреблении i и u в некоторых говорах коми-пермяцкого языка. Являясь видным фонетистом, П. Аристе обратил внимание на еще не описанные случаи лабиализации гласных e и i в говоре села Нившера Сторожевского района (ныне Корткеросского района) Коми АССР. В статье приводятся примеры на лабиализацию: jöz 'люди', pötkä 'лесная птица, дичь', löm 'черёмуха', kük 'два', üdžid 'большой', nüv 'девушка' и др. Затем приводятся акустические характеристики звуков и описывается характер образования их; губы вытянуты и округлены, поднята спинка языка. Указывается, что сходные по артикуляции звуки выделяет В.И. Лыткин в коми-язьвинском диалекте. П. Аристе после этого приводит параллели из эстонского языка, сходные случаи лабиализации e и i в языке жителей островов Сааремаа и Хийумаа, например в словах köva 'твердый', ründ

'грудь'. (Язык островных эстонских диалектов являлся объектом докторской диссертации П. Аристе "Hiiu murrete häälikud", которую он защитил в 1939 году). Вместе с тем в статье говорится о различии коми лабиализованных ö и ü (вместо литературного o и u) от соответствующих лабиализованных гласных эстонского, водского или финского языка: при артикуляции коми звуков спинка языка поднята более сзади, чем в упомянутых языках, и вся артикуляционная база стала более передней и лабиальной, чем в коми литературном языке. Делается вывод, что между случаями лабиализации в коми и эстонском языках нет генетической связи, что случаи лабиализации в говоре с. Нившера являются уже поздним диалектным явлением. Описанное в статье наблюдение носило характер открытия. Позднее было предпринято специальное исследование говоров сел этого региона, на основании которого известный исследователь пермских языков В.И. Лыткин констатирует, что явление лабиализации представлено довольно широко в бассейне р. Вишеры (Лыткин 1968 : 91).

Во второй части статьи говорится о случаях замены l начала слова на v, например lez > vez 'синий', lim > vim 'снег'. Это явление распространено в коми-зырянских и коми-пермяцких диалектах. П. Аристе приводит случаи смешанного употребления l и v в языке деревни Калинино Кудымкарского района Коми-Пермяцкого национального округа, где в сходных фонетических позициях в одном случае употребляется l, в другом случае v, например lo ~ vo 'год', lol ~ voj 'душа'.

Эта сравнительно небольшая по объему статья очень содержательна, о чем говорится в рецензии И. Конта на сборник в целом, где отмечается новизна представленного материала, приведение данных эстонского языка в объяснение особенностей процесса лабиализации (Kont 1960 : 572). Высоко оценена работа эстонского языковеда также в статье коми лингвистов Е.А. Игушева и В.А. Ляшева о П. Аристе (Игушев 1980 : 62).

В последующие годы академик П. Аристе в нескольких статьях публикует часть записанных им текстов. Расширением и конкретизацией положений о лабиализации гласных a и i стала изданная в 1980 году статья "Komi-Syrjänsches aus dem Dorfe Nivšera" (О коми-зырянской речи деревни Нившера). Статья представляет собой публикацию текстов в финно-угорской транскрипции со вступительной частью. В ней приведены сведения об информанте Кирилле Жихове, родом из села Нившера Коми АССР. Затем идет описание характерных для говора лабиализо-

ванных, их отличий от соответствующих звуков прибалтийско-финских языков. Отмечается, что К. Жижов имел только начальное образование и что влияние литературного языка не ощущается в языке. Далее приводятся частушки, образцы детского фольклора и песня "Чужи-быдми съёд вёр шёрын", очень популярная у коми. Хотя эта песня имеет литературный источник, в записи песни у информанта ярко выступают диалектные особенности. Все материалы имеют переводы на немецкий язык.

Несколькими годами раньше, в 1976 году была опубликована статья "Komi-Syrgjänisches aus Puzla" (Образцы коми-зырянской речи из Пузлы). Приведенные в статье тексты записаны от Кирилла Уляшева, уроженца деревни Пузла Усть-Куломского района. Говорится, что он был хорошим рассказчиком, как охотник и рыболов знал все тонкости охоты и рыболовства, был хорошим знатоком фольклора. Автор статьи констатирует, что, имея некоторое начальное образование, информант говорил более нормированным коми языком, хотя одновременно с этим также сказывалось влияние родного ему диалекта.

Затем в 1978 году публикуется очередная статья "Komi-Permianisches aus Gainsovo" (Образцы коми-пермяцкой речи из Гайнцево), где приводятся сказки и предания, записанные в 1941 г. в Тарту от выходца деревни Гайнцево Кочевского района Коми-Пермяцкого национального округа Николая Исаева. Родственники его сообщили П. Аристе, что Н. Исаев пропал без вести. В статье публикуется 7 фольклорных произведений, они разделяются по группам на основании типологии сказок Аарне-Томпсона и Баласа, и типологии преданий Симонсуури. Все тексты снабжены переводами на немецкий язык, в конце статьи приведен список литературы.

Кроме работ, непосредственно посвященных коми языку, П. Аристе касается вопросов коми языка или приводит примеры из коми языка и в других своих трудах. Большое внимание исследователь уделил изучению языковых контактов, проблем билингвизма, трилингвизма, мультилингвизма. В центре его внимания находятся языковые контакты эстонского и других прибалтийско-финских языков между собой и с другими языками. Итогом многолетних трудов является вышедшая в 1981 году монография "Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega" (Языковые контакты. Контакты эстонского языка с другими языками). Во второй части книги в главе "Ümberlülitumine" (Языковое переключение) наряду с характеристикой двуязычия у

финнов, эстонцев, марийцев, мордвы дается краткий обзор коми-русского билингвизма. Констатируется, что явление коми-русского двуязычия у коми-зырян не редкость, об этом говорили еще основоположник коми литературы И.А. Куратов. Указывается также на известное сатирическое стихотворение Г.А. Дикова, в котором пародируется такая речь на улицах Сыктывкара, где неумеренно много в разговорную речь вводят русских слов, что и является предметом критики. В книге приводятся два предложения из речи жителей села Усть-Вымь с ссылкой на сообщение А.И. Туркина, в которых русские и коми конструкции смешаны, чередуются.

Вопросы изучения коми языка освещаются академиком в трудах, посвященных жизни и деятельности ученых финно-угроведов. В статье "Kaks Peterburi Teaduste Akadeemia uralisti" (Два уралиста Петербургской Академии Наук) в той части, которая посвящена рассмотрению жизни и деятельности естествознания и уралиста Александра Густава Шренка, дается характеристика изучения Шренком ижемского диалекта коми языка. П. Аристе констатирует, что во время экспедиции 1837 года Шренк одновременно с описанием жизни ненцев и их языка немалое внимание уделил описанию жизни ижемцев, их отношений с ненцами, ижемского диалекта коми языка. В ижемском диалекте Шренк зафиксировал случаи напряженного ударения, наличие долгих гласных, бытование большого количества русизмов в речи ижемских коми. Делается вывод с ссылкой на диссертацию Е.А. Игушева, что А.Г. Шренк является первым исследователем ижемского диалекта коми языка. Затем следует анализ и оценка основного труда А.Г. Шренка в области изучения уральских языков - "Vocabularium der archangelischen Samoieden- und Tuganen-Sprache" (Словарь архангельского самодийского и зырянского языков). В измененной редакции статья вышла под названием "Уралисты - уроженцы Эстонии в Петербургской Академии Наук" в 1974 году.

В своем труде о жизни и деятельности знаменитого эстонского финно-угроведа прошлого века Ф.Й. Видемана "Ferdinand Johann Wiedemann" П. Аристе посвящает целую главу изучению Видеманом пермских языков. В начале говорится о планах Ф.Й. Видемана создать полный словарь коми языка, об использовании Видеманом основного источника, рукописного коми-русского словаря Н.П. Попова, о процессе создания словаря, корректировке, переписке Видемана с Й. Буденцом и О. Доннером. Далее идет характеристика словаря, который вышел в 1880 году, со+

Возбуждается полемика между Ф.Й. Видеманом и Г.Д. Ляткиным.

Другим важным трудом по пермским языкам является грамматика коми языка "Grammatik der syrjänischen Sprache mit Berücksichtigung ihrer Dialekte und des Wotjakischen", которая вышла в 1884 году. П. Аристэ подробно останавливается на источниках, грамматиках П.И. Саввайтова и Н. Рогова, на задачах, которые ставил перед собой Ф.Й. Видеман. Далее идет характеристика работы, оценка ее и роль грамматики в развитии изучения пермских языков.

Небольшой статьей "Väitekiri komi keele alalt" (Диссертация из области коми языка) в 1973 году вышел отзыв П.Аристэ на диссертацию эстонского исследователя А.-Р. Хаузенберг по лексике коми языка, при защите которой он был официальным оппонентом. Здесь дается положительная оценка работы, отмечается ценность материала и предложенных этимологий.

Академик Пауль Аристэ большой вклад в развитие коми филологии внес не только своими публикациями, но и личным участием в подготовке кадров, содействием, помощью, консультациями, советами коми языковедам. Он был официальным оппонентом при защите кандидатских диссертаций В.С. Сухановой (1951), Е.С. Гуляева (1964), З.И. Кузнецовой (1967), Е.А. Игушева (1973). Академик, профессор П. Аристэ является добрым другом и советчиком всем, кто обращается к нему. Исследовательская работа ученого продолжается, еще остается масса неопубликованного материала по коми языку и его диалектам.

СПИСОК УКАЗАННЫХ ТРУДОВ П. АРИСТЭ

- A r i s t e, P. 1959, Mõningaid märkmeid komi keele foneetika alalt. - Emakeele Seltsi Aastaraamat 5, Tallinn : 253-256.
- A r i s t e, P. 1973, Ferdinand Johann Wiedemann, Tallinn : 81-85.
- A r i s t e, P. 1973, Väitekiri komi keele alalt. - Keel ja Kirjandus 8 : 511-512.
- A r i s t e, P. 1974, Kaks Peterburi Teaduste Akadeemia uralisti. - Keel ja Kirjandus 5 : 268-274.
- A р и с т э П. 1974, Уралисты - уроженцы Эстонии в Петербургской Академии Наук. - К 250-летию Академии Наук СССР, Таллин : 63-84.

- A r i s t e, P. 1976, Komi-Syrjäisches aus Puzla. - Fenno-
-ugristica 2 : 95-115.
- A r i s t e, P. 1978, Komi-Permische aus Gaincovo. - Fenno-
-ugristica 5 : 81-100.
- A r i s t e, P. 1980, Komi-Syrjäisches aus dem Dorfe Nivše-
ra. - Fenno-ugristica 7 : 25-29.
- A r i s t e, P. 1981, Keelekontaktid. Eesti keele kontakte
teiste keeltega, Tallinn.

Л и т е р а т у р а

- И г у ш е в Е., Л я ш е в В. 1980, Нималана учёной. -
Войвы кодзув 2; Л ы т к и н В. И. 1968, Лабиализованные
гласные среднего ряда в пермских языках. - Вопросы языкозна-
ния 1, Москва; Р я т с е п Х. К. 1980, Академик Пауль Ари-
стэ. Таллин;
- К о н т, I. 1960, Mitmeid heatasemelisi uurimusi. -
Keel ja Kirjandus 9.

J. C y p a n o v
(Tartu)

ACADEMICIAN PAUL ARISTE AS A STUDENT
OF THE KOMI LANGUAGE

S u m m a r y

Academician Paul Ariste is known as an outstanding investigator of the Finno-Ugric languages. He has made a great contribution to the study of the Komi language.

At the beginning of the 1940s he had an opportunity to write down much valuable linguistic material from Komi informants. His collection formed a volume of Komi folklore texts: proverbs, tales and songs. In the 1950s P. Ariste described the phenomenon of the labialisation of the vowels e and i in the Nivšera dialect of Komi in the paper "Mõnin-gaid märkmeid komi keele foneetika alalt" (Some notes on Komi phonetics). He determined the character of the labialisation and emphasized that a similar process has also occurred in the Estonian dialects of Saaremaa and Hiiumaa.

P. Ariste has published three articles with Komi dialectal and folklore texts in the collection of scientific papers of Tartu State University "Fenno-ugristica".

In addition, Academician P. Ariste has dealt with questions of the Komi language also in other scientific works.

K. U u s t a l u
(Tartu)

PROFESSOR PAUL ARISTE UND NIEDERDEUTSCH

Im 13. Jh. wurde durch die Unterwerfung der Bevölkerung baltischer Gebiete eine Situation geschaffen, die die Entstehung der Zweisprachigkeit zu Folge hatte. Die Einheimischen behielten ihre eigene Sprache bei, die deutschen Feudalherren und Kaufleute verwendeten Deutsch als Amtssprache und als Verkehrssprache. Die meisten Deutschen waren mit beiden bzw. mit mehreren im Baltikum gebräuchlichen Sprachen vertraut, und auch die Einheimischen verstanden öfters Deutsch. Die sich aus der Lage ergebenden Kontakterscheinungen in allen lokalen Sprachen des Gebietes sind zahlreich vertreten und für die Sprachforschung von großem Interesse.

Prof. Paul Ariste hat sich schon am Anfang seiner langen, vielseitig orientierten Forscherarbeit den Problemen der estnisch-deutschen Kontaktbeziehungen zugewendet, die bis in die Gegenwart seine Aufmerksamkeit gefesselt haben. Im folgenden sei kurz auf einige Grundgedanken seines Schaffens auf diesem Fachgebiet hingewiesen.

Die ersten Deutschen, die nach Estland kamen, stammten aus nördlichen Teilen des deutschen Siedlungsraums und sprachen verschiedene niederdeutsche Dialekte, demzufolge wurde Niederdeutsch im offiziellen Verkehr bis zum Ende des 16. Jh. verwendet, in Familienkreisen bedeutend länger. Die estnisch-deutschen Kontaktbeziehungen bedeuten dementsprechend größtenteils die Beziehungen zwischen dem Estnischen und Niederdeutschen.

Prof. Paul Ariste hat als erster den niederdeutschen Ursprung vieler estnischer Wörter aufgeklärt. Die Analyse der wichtigsten estnischsprachigen Denkmäler des 17. Jh. hat gezeigt, wie groß die Zahl der niederdeutschen Entlehnungen in diesen Texten eigentlich ist. Viele von den damals üblichen Lehnwörtern sind bis heute erhalten und haben sich in unserem Sprachgebrauch so fest eingebürgert, daß ihr fremder Ursprung nicht wahrgenommen wird. Das Estnische hat aber nicht

nur selbst Wörter zur Bezeichnung neuer Begriffe aus dem Niederdeutschen übernommen, sondern das entlehnte Wortgut auch weitervermittelt. So ergibt sich aus einer genaueren Betrachtung des Wotischen, daß auch in dieser Sprache niederdeutsche Entlehnungen vorhanden sind - durch das Estnische vermittelt oder in manchen Fällen direkt übernommen. Das Livische kennt ebenso Entlehnungen aus dem Niederdeutschen.

Die niederdeutschen Lehnwörter im Estnischen lassen außerdem gewisse allgemeinere Folgerungen zu, und zwar hinsichtlich der Lautgeschichte der estnischen Sprache. Sie liefern uns einige Kriterien für die Chronologie der Entwicklung der estnischen Vokale.

Die sprachlichen Kontakte zwischen dem Estnischen und Niederdeutschen können auch unter einem anderen Aspekt interpretiert werden, und zwar bieten sie für die deutsche bzw. niederdeutsche Sprachforschung gewisse Anhaltspunkte.

Das Niederdeutsch Estlands (ebenso des Baltikums) war keine einheitliche Sprachform. Es war aus zu unterschiedlichen sprachlichen Elementen hervorgegangen, denn die deutsche Bevölkerungsschicht bestand aus Menschen, die aus verschiedenen Gegenden Norddeutschlands herstammten und ihre Heimatdialekte mitgebracht hatten. Die geschriebene Sprache von damals widerspiegelt die gesprochene Umgangssprache nicht vollständig, denn die Herkunft des jeweiligen Schreibers und die Traditionen der Schriftsprache übten in gewissem Maße ihren Einfluß auf das Geschriebene aus. Besonders viel Schwankungen muß es in der Aussprache gegeben haben, sie sind in der Schreibung nur selten fixiert worden. So z.B. lassen die Sprachdenkmäler meistens keine Vermutungen über die Verbreitung des Umlautungsprozesses im Niederdeutschen Estlands zu, denn die umgelauteten Vokale ö und ü wurden nur in Ausnahmefällen bezeichnet. Doch läßt sich der damalige Lautbestand in gewissem Maße rekonstruieren. Als Quelle dienen hier die niederdeutschen Lehnwörter im Estnischen, die die fraglichen niederdeutschen Lautgestalten bewahrt haben. So kann dieses Wortgut uns einige sichere Hinweise zur Feststellung der niederdeutschen Phonetik liefern.

Man darf jedoch nicht vergessen, daß die niederdeutschen Entlehnungen phonologisch öfters der estnischen Sprache angepaßt sind, durch welche Tatsache die Zeit des Entlehnungsprozesses ziemlich weit in die Vergangenheit zurückversetzt wird.

Die Kontaktbeziehungen zwischen dem Estnischen und Niederdeutschen waren wechselseitig bedingt, was aus der Tatsache hervorgeht, daß auch die niederdeutsche Lexik eine Menge estnische Lehnwörter aufweist.

Eine systematische Beschreibung der grammatischen Struktur, der Phonologie und der Phonetik des im 13.-19. Jh. im Estland gesprochenen Niederdeutschen gibt es bisher nicht. Prof. Paul Ariste hat aber beträchtlich dazu beigetragen, daß so eine Beschreibung einmal entstehen könnte.

К. У у с т а л у
(Тарту)

ПРОФЕССОР ПАУЛЬ АРИСТЭ И НИЖНЕНЕМЕЦКИЙ ДИАЛЕКТ

Р е з ю м е

Добиляр имеет большие заслуги в области исследования эстонско-немецких языковых контактов, причем на первом плане стоит влияние на эстонский язык нижненемецкого диалекта. В работах П. Аристэ намечаются и вехи дальнейших исследований в этой области.

E. V ä ä r i
(Tartu)

PROFESSOR PAUL ARISTE SOOME-UGRI KEELTE SÕJAJÄRGSE
VÄLIUURIMISE KORRALDAJANA

1944/45. õppeaastal kulus õppejõudude ja administratiivkoosseisu kogu energia kateedrite komplekteerimisele, õpperuumide hankimisele ning sisustamisele ja õppetöö korraldamisele. Üliõpilasigi oli eesti keele ja kirjanduse osakonnas vähe, enamasti need, kes, jätnud kunagi õpingud pooleli, püüdsid uutes oludes diplomini jõuda. Sõjajärgsed ajad olid raske, meist kaugemal käisid veel lahingud, mis lõppesid alles 9. mail 1945. aastal. Kõige selle tõttu ei saadud väliuurimist veel alustada.

1945/46. õppeaasta algas suurte lootuste ja plaanidega. Eesti keele ja kirjanduse osakonda võeti 35 üliõpilast, tegelikult oli aga õppijaid rohkem, sest õppeaasta vältel saabus tagasi kunagisi üliõpilasi, kellest osa rühkis edasi, teine osa jäi maha või kadus hoopiski. Kateedrite õppejõud püüdsid kõigiga tegelda kehtiva kursuste süsteemi kohaselt. Soome-ugri keelte kateedri juhataja kohuseid täitis eesti keele kateedri õppejõud A. Kask, kateeder eksisteeris vaid nimeliselt. Ainuke õppejõud P. Palmeos sai suurema osa koormust eesti keele kateedrist. Soome keelt õpetas J. Käosaar, kes peagi siirdus eesti kirjanduse alale; keeleteadust käis üle nädala, mõnikord veelgi harvemini lugemas K. Kure Tallinnast.

Väliuurimise metoodikat õpetas kõigepealt A. Kask, kes luges eesti murdeid, eesti keele ajalugu ja eesti kirjakeele ajalugu. Ta oli hästi tuttav A. Saareste teoreetiliste seisukohtade ja praktilise tegevusega murrete alal. Üldteooria pärines Jules Gilliéronilt ja tema koolkonnalt. Kogumistööle suunduvaid üliõpilasi valmistati ette keelegeograafia vaimus. Kogumistööst huvitatud üliõpilastel oli suviti võimalik minna kindlate ülesannetega oma kodukihielkondadesse sõnavara koguma, morfoloogiaülevaateid koostama või Wiedemanni lisasõnastiku järgi küsitlenu. Kogutud aineistiku eest hakati eriti korralikult maksma siis, kui 1946. aastal asutati Ees-

ti NSV Teaduste Akadeemia, mille Keele ja Kirjanduse Instituut asus EPA praeguse peahoone paremas tiivas. Keelehuvi-
listele muutus instituut väga koduseks ning praktilistelt
murdekogujatelt omandati kogemusi. Ka mitmesugused auhinna-
ja võistlustööd, mis tõid kaasa rahalisi preemiaid, erguta-
sid kogumistööle. Üliõpilaste aktiivsust virgutas igati Ema-
keele Selts.

1946. aasta mais pöördus oma põhitöö juurde professor
Paul Ariste. Korrapealt oli kateedril juhataja ja koosseis
(P. Ariste, P. Palmeos). Teise kursuse lõpetamise järel oli
üliõpilastel võimalik valida eesti kirjanduse, eesti rahva-
luule, eesti keele, läänemeresoome või soome-ugri keelte eri-
haru. 1947. aastal toimuski selline harunemine, suhteliselt
paljud valisid läänemeresoome keelte eriharu, neli üliõpi-
last soome-ugri keeled. Varsti ühendati mõlemad eriharud üheks
soome-ugri keelte eriharuks. Soome-ugri keelte uurimisele an-
dis suurt hoogu 23.01.-04.02.1947 Leningradis toimunud tea-
duslik konverents, mille hingeks oli professor D. Bubrich.
Kavandati uurimissuunad, loodi isiklikud kontaktid, jagati
enam-vähem uurimisalad. Peale eesti keele jäi Tartu Riikliku
Ülikooli ülesandeks vadja ja liivi keele uurimine. Juba 1948
ilmus P. Ariste "Vadja keele grammatika".

1947. aasta suvel algasidki soome-ugri keelte kateedri
õppejõudude ja üliõpilaste välitööd, mis on vahetpidamata
kestnud tänaseni. Nii kateedrijuhataja P. Ariste kui kateed-
ri liikmed olid ja on täielikult veendunud selles, et tõe-
line fennougristika seisneb välitöödel saadud keeleandmesti-
ku uurimises. Fennougristika edukas arenemine meie vabariii-
gis on kinnitanud valitud suuna õigsust.

Soome-ugri keelte kateedri ekspeditsioonid ja väliprak-
tika vormistati kehtiva korra kohaselt, uurijailt nõuti sis-
se aruanded ja muud materjalid, kuid siiski jäi midagi ka
puudu või hävis hiljem. Suure hoolega on kolmekümne aasta
jooksul kõike väliuurimist puudutavat kogunud ja vastavalt
oma teadustöö ülesannetele uurinud kateedri vanemlaborant
H. Rajando.

Esimene ekspeditsioon toimus 1947. aasta juulis Lenin-
gradi oblasti Kingissepa rajooni vadjalaste ja isurite juur-
de. Tolle aja olusid arvestades tuli hankida lubasid ja soo-
vituskirju, kaasa võtta toit täies ulatuses ja valmistada
pikkadeks jalgsimatkadeks. Esimesele uurimisreisile läksid

P. Ariste, K. Kont ja E. Vääri. Soovitusse saamiseks tuli sõita Tallinna kaudu. Ekspeditsiooni liikmeid võttis vastu ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitja N. Andresen. Tänu tema abile laabus kõik, saadi suurema vaevata Tallinn — Leningradi rongi piletid. Nõil aastail oli sõitudega raskusi, sõideti isegi vagunite katustel. Kingisepas väljuti rongist.

Et P. Ariste oskas vene keelt, polnud raskusi kohalike ametimeestega. Ka oli ta enne sõda Soomes uurinud ja õppinud vadja keelt vadjalaselt Kigoria Kuzminilt, sõja ajal aga olnud vadjalaste külates, mistõttu vadja külad ja vadjalased leiti kiiresti üles. Nagu P. Ariste märkmed kinnitavad, oldi 18.–22. juulini Kukkuzi külas. Peatuti Aleksander Komarovi majas, käidi Trofimovi perekonnas jm. Üliõpilased kuulsid esimest korda ehtsat vadja keelt, samuti rahvalaulude esitamist. Parimaks rahvalaulikuks osutus Mató Gerassimova, kelle laule kuulati ja püüti üles kirjutada. P. Ariste avaldas need laulud paljude aastate pärast. Kirjutati üles ka muinasjutte, muistendeid, pärimusi ja koostikku. Juhendaja kinnitas, et tekstid on alati väärtuslikud. Külas oli ka isureid, nende keelt püüti samuti üles kirjutada. Suureks elamuseks oli isuri itku esitamine. Juhendajalt saime palju teada vadjalaste ja isurite ajaloost ning sellest, kuidas vadja ja isuri keelt eristada. Tagasitee viis läbi Kallivere ja Venaküla. Olime tookordses Narva vallas ja et meil polnud peatumiseks luba, pidime 24 tunni möödumisel sealt lahkuma. Antud ajast piisas täielikult, jõudsime kohtuda juhendaja varasemate keelejuhtide Kigoria Kuzmini ja Darja Lehtiga. Narva-Jõesuu kaudu tulime Narva.

Vadja ekspeditsioon andis palju välitööde kogemusi. Juhendaja haruldane suhtlemisoskus, küsitlus- ja kirjapanemismetoodika muutusid etalonideks, milleni üliõpilased püüdsid jõuda. Lühikese ajaga ei suutnud algajad vadja keelt märkimisväärselt õppida, kuid omandasid teatud alused, millest sai kirjanuse abil edasi minna (E. Vääri on palju aastaid lugenud ülikoolis vadja keele erikursust, K. Kont olnud vadja sõnaraamatu üks toimetajaid).

1948. aasta kevadel hakkas soome-ugri keelte kateeder organiseerima reisi liivlaste juurde. Ka liivi keelega oli P. Ariste tegelnud, kuigi juhuslikumalt kui vadja keelega. Läti keelega ei olnud tal samuti raskusi. Liivlaste kodupaigas Kuramaal oli sõda lõppenud alles kolm aastat tagasi.

5. mail on kateeder esitanud Ajaloo-Keeleteaduskonna dekaanile kirja, milles taotletakse summasid uurimisretkeks "liivlaste juurde grammatiliste andmete kogumiseks (osutub ühtlasi menetluspraktikaks), sest TRÜ peab koostama liivi keele grammatika". Retk oli planeeritud 8.-22. juulini. Ajalehes "Edasi" ilmus selle kohta E. Väärilt lühinformatsioon "Uurimisreisile Liivi" järgmisel kujul: "Rühm soome-ugri filoloogide asus uurimisreisile Liivi, et koguda uusi materjale liivi keele kohta, eriti morfoloogia alalt. Uurimisreisil on grupi juhiks TR Ülikooli soome-ugri keelte kateedri juhataja prof. P. Ariste. Teaduslike ülesannetega sõitis kaasa 13 üliõpilast". (Edasi, nr. 68, 20. juuli 1948.)

Retkest teatab ka "Sirp ja Vasar" rubriigis "Möödunud nädalal" järgmist: "Tartu Riikliku Ülikooli soome-ugri keelte kateedri juhataja prof. P. Ariste juhtimisel sõitis uurimisretkele Liivi rühm soome-ugri filoloogide ja üliõpilaste teaduslike ülesannetega. Uurimisretke ülesandeks on uute materjalide kogumine liivi keele kohta, eriti morfoloogia alalt". (Sirp ja Vasar, nr. 30, 25. juuli 1948.) Informatsioon on anonüümne, ilmselt teisendatult võetud "Edasist".

Reis toimus nähtavasti 10.-22. juulini, osavõtjad olid prof. P. Ariste, vanemlaborant E. Vääri, üliõpilased K. Kont, H. Kullamägi, H. Nassar, J. Saar, L. Kinks, T. Karma, L. Öngo, V. Noorkõiv, V. Pino ja A. Kaalep (P. Ariste 19. aug. aruande järgi). Et ekspeditsiooni käigu, keelejuhtide ja olustiku kohta on P. Ariste kirjutanud ammendavalt oma artiklis "Liivi retk 1948" (Tartu ja ülikool, Tallinn 1983 : 96-101), peatugem üksnes praktilisel töö. Igal hommikul asuti suhteliselt vara teele Ire koolimajast mõnesse lähemasse külla. Eelnevalt oli juhendaja hankinud võimalike keelejuhtide kohta andmeid. Küsitles juhendaja, üliõpilased pidid jõudumööda üles kirjutama. Küsitluse käigus tõlkis juhendaja raskemaid sõnu, juhtis tähelepanu haruldastele vormidele, pausi korral aga andis lisaseletusi. Vahepeal tuli ka üliõpilastel küsitleda oma teema piirides. Nii töötati paari-kolme keelejuhiga lõunani, siis pöörduti tagasi Iresse. Õhtupoolikul töötati tavaliselt Ire külas. Vabadel hetkedel jutustas juhendaja kas liivlaste ajalooost, liivi kirjandusest või varasemast kultuurielust, aga ka teistest soome-ugri rahvastest ja keeltest. Õhtul kirjutas igaüks oma materjali ümber, kontrollis seda või täitis lünki. Vajaduse korral

võis juhendajalt saada abi. Teisel nädalal anti rohkem individuaalülesandeid, suuremates külates hakati käima 3-4-liikmeliste rühmadena. Käidi ka kaugetes Lääne-Liivi külates, samuti Kolkas, päevad olid siis pikad, jalgsi tuli käia mõnikord kuni 25 kilomeetrit. Töötades omandati küsitlemise meetodika, saavutati rahuldav üleskirjutamisoskus ja julgus liivi keeles suhelda.

1949. aastal on komandering antud välja ajavahemikuks 30.06.-15.07. P. Ariste rühma on kuulunud vanemlaborant L. Mark, üliõpilased T. Karma, L. Kinks, K. Kont, H. Kullamägi, V. Noorkõiv ja J. Saar; E. Vääri rühma üliõpilased A. Kaalep, R. Kull, H. Nassar, H. Rätsep, L. Vaide ja A. Valker. Niisiis kokku 15 inimest. Et pooled olid teist aastat liivlaste juures, suudeti töötada iseseisvamalt. Lääne-Liivis käis E. Vääri rühm iseseisvalt, tööd tehti kõikides külates.

1950. aastal on liivlaste juures olnud P. Ariste, vanemlaborant N. Raid, üliõpilased V. Hallap, J. Laurand, E. Lepik, V. Pall, V. Telliskivi, H. Nassar, E. Kaldjärv, T. Karma, R. Kull, H. Rätsep, L. Vaide ja A. Valker. Retk on toimunud 05.07.-20.07. Töö kulges süvenenumalt, sest peasegu kõigil oli piisavalt välitöö kogemusi. Kuigi 1950. aasta reisil on kindlate andmete järgi mitmed esimest korda, kinnitab üks varasem kiri, et 1949. aastal on kavatsenud välitööst osa võtta veel J. Laurand, E. Lepik, V. Pall, H. Rajamets ja V. Telliskivi. Võib-olla mõni neist oligi kaasas.

Resümeeerivalt võib öelda, et Liivi-ekspeditsioonid panid aluse välitööde metoodikale, väliuurimiste käigus kasvas terve põlvkond fennougriste, kes oskavad hinnata kogutavat keeleainestikku. Kirjutati arvukalt kursuse- ja diplomitöid, millel on püsiv väärtus (osa neist kahjuks hävinud).

1951. aastal algasid väliuurimistööd P. Ariste juhtimisel Valdai karjalaste juures. See oli hüpe tundmatusse, sest eelteated olid kasinad, tingimused rasked. Ometi andis see töö, mida hiljem juhtis P. Palmeos, hiilgavaid tulemusi nii üliõpilaste kasvatamisel kui teadustöös (1962 ilmus P. Palmeose "Karjala Valdai murrak"). 1953. aastast alates hõivas P. Ariste väliuurimiseks ka vepelaste alasid Leningradi oblastis, hiljem juhtis siingi üliõpilasi P. Palmeos. 1954 algasid E. Vääri juhtimisel uuesti retked liivlaste juurde. (Vt. ka P. Ariste "Keeleuurimisekspeditsioonid sugulasrahvaste

juures", Tartu Riiklik Ülikool, nr. 11 (219), 2. apr. 1954.)

Lisaks üliõpilaste koolitamiseks mõeldud uurimisreisidele käisid teadusliku või õppetöö huvides ainekku kogumas ja keeli õppimas kateedri õppejõud ja aspirandid: 1948 oli P. Palmeos Taga-Karpaatias ungarlaste juures, P. Ariste ja E. Vääri olid 1951 lutsilaste ja 1952 leivude juures, 1952 oli aspirant H. Rätsep Taga-Karpaatias ungarlaste juures, aspirant E. Vääri samal aastal Šoutjärve vepslaste juures, aspirant L. Vassikova maride juures jne.

1953/54. õppeaastaks oli väliuurimine omandanud nii sisult kui vormilt kindla kuju. Kateedri kõik õppejõud olid igal suvel üliõpilastega välitöödel, mille käigus õppejõud kogusid ainekku oma uurimisteks, üliõpilased said aga põhjalikke välitööde kogemusi. Sõidud välitöödele olid nii õppejõududele kui üliõpilastele oodatud sündmused, olid suve naelaks. Hiljem laienes tööala morda, mari ja veelgi kaugemate keelte suunas.

Professor P. Ariste saavutas edu kõigepealt aetõttu, et oli ise veendunud välitööde vajalikkuses ning nooruses viibinud murdekogumisreisidel ja kasutanud kogutud ainekku oma doktoriväitekirjas "Hiia murrete häälikud" (1939). Arvestamata ei saa jätta ka P. Aristet kui isikut, kes oma eeskujuga ja alatise optimismiga nakatas noori ja viis neid järk-järgult teaduse algetele. Hiljem aspiranturis või muul teel kraadi taotledes oli piisavalt oskusi ainekku kogumiseks ja töötlemiseks. Ka mujalt Tartusse saabunud aspirandid pidid läbi tegema välitööde kooli.

Küllap sündis P. Ariste fennougristikakoolkond väliuurimistel, arenes raamatukogudes ja arhiivides. Ajad ja olud olid küll sõjajärgselt kitsad, kuid sellest hoolimata taheti ja suudeti teha palju.

Э. В а р и
(Тарту)

ПРОФЕССОР ПАУЛЬ АРИСТЭ КАК ОРГАНИЗАТОР ПОСЛЕВОЕННЫХ
ПОЛЕВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ФИННО-УГОРСКИХ ЯЗЫКОВ

Р е з ю м е

В первые послевоенные годы полевые исследования не проводились. Первая экспедиция в Ленинградскую область состоялась летом 1947 г. под руководством проф. П. Аристэ. В 1948–1950 гг. под руководством проф. П. Аристэ состоялись экспедиции (группы из 14–15 человек) в Латвийскую ССР; их целью было изучение ливского языка. Сформировались методика, тематика и направление исследований. Студенты получили серьезную подготовку по организации полевых исследований. С 1951 г. начались поездки к карелам и вепсам, а позднее и к более далеким родственным народам. Организатором всех экспедиций был заведующий кафедрой финно-угорских языков профессор П. Аристэ.

III O S A

III Ч А С Т Ь

YLEISPIIRTEITÄ VEPSÄN MONIKKOTAIVUTUKSESTA

Vepsän monikkotaivutusta eri vartaloiden yhteydessä olen tarkastanut mm. seuraavissa kirjoitelmissani: Alvre 1982a : 3-15 (a-vartalot), 1982b : 168-175 (ä-vartalot), 1983 : 3-15 (e-vartalot), 1984 : 3-10 (i- ja u-, ü-vartalot), o- ja oi-vartalot (ilmestyy ESA:ssa). Seuraavassa luomme kokoavan katsauksen vepsän monikkovartalon muodostukselle leimaa antaviin piirteisiin.

Näennäisestä kirjavuudesta huolimatta on vepsän monikkovartalon muodostus säännöllisempi ja yksinkertaisempi kuin muissa pohjoisryhman kielissä. Vepsän konservatiivisen konsonantiston vuoksi ei ole päässyt syntyämään kontraktioita, jotka ennen pitkää olisivat vieneet eri sijojen yhteensattumiseen, mikä jo sinänsä sisältäisi selventämispyrkimysten tarpeen. Sellaisista selventämispyrkimyksistä ovat useimmiten lähtöisin suomen, karjalan ja inkeroiskielen runsaat analogia- ja kontaminaatiomuodostumat.

Vepsän monikkovartalon muodostukselle leimaa antavana piirteenä on kantasuomalaisten suhteiden säännöllinen edelleenkehittyminen, mikä selvimmin ilmenee niissä vartalotyypeissä, joiden monikkovartalomuodoissa kantasuomen loppukautena esiintyi diftongi oi, ui tai üi. Äännearvoltaan muuttumattomina ilmenevät nämä diftongit muutamissa keski-vepsän paikallismurteissa (harvoin äänisvepsässä) a-, u-, ü- ja o-, oi-vartaloisissa sanoissa (vepsK sijoil 'vuoteilla', viluid 'kylmäkiskoisia', ristituid (ristittyjä) ihmisiä', havadoid 'säkkejä' ym.). Nykyiseen üi-diftongiin on ilmeisesti tultu ui:n välityksellä, johon viittaa keski-vepsän Petsoilasta muistiinmerkitty suhde niit'üil'e 'niityille' : niit'ud 'niityt'. Keski- sekä äänisvepsän edustukselle on yleensä ominaista diftongin sonantin artikulaation siirtyminen eteenpäin tai muuten lähemmäksi konsonanttiaan: oi > qi, öi, qi, gi, ji, ei, ej, ii ja ui > ui, üi, ji, ii (vepsK pöudoid 'peltoja' - vepsÄ pi,iiš 'pioissa' ja vepsK

viluis armoispäi 'kylmäkiskoisten omaisten luota' - vepsä telliid 'teljoja' (:yks. partit. tellud)). Nämä muutokset ilmenevät sekä sivupainollisessa että pääpainottomassa asemassa, osittain jopa pääpainollisessakin tavussa, esim. vepsä void 'vöitä', piid 'puita' ym. Etelävepsässä päinvas-toin on diftongin sonantti saanut yliotteen, josta johtuen monikkovartalo päättyy pitkään vokaaliin (jaugōspä 'jalois-ta', vävūd 'vävyjä' ym.). Kun monikkovartalon diftongia koh-danneet muutokset ovat muissa pohjoisryhmän kielissä saa-neet alkunsa pääpainottomasta tavusta, otaksumme vepsässäkin käynee samalla tavoin.

Diftongin kehitystä käsiteltäessä on huomautettava vie-lä siitä, että monikkovartaloissakin odottaisi umpitavuja kohdannutta äänteenmuutosta i > š, siis suhdetta linduid 'lintuja' : lindušpä 'linnuista' (vrt. linduiue : lindust 'pikku lintua'), mutta muiden obliikvisijojen vaikutuksesta ei i:n katoa tavata. Tällöinen edustus on rinnastettavissa lähinnä lyydin ja aunuksen vastaaviin tapauksiin, joissa muodot aun. jaalois 'jaloissa', lyyd. aižois 'aisoissa' on katsottava niin ikään analogisiksi.

Diftongin jälkikomponentin katoakin monikkovartaloissa tavataan, mutta se rajoittuu vain äänisvepsän pohjoisimpiin asutuskeskuksiin, joissa rajoituksitta ii > i ja ii > i (a-vart. munid 'munia', saldatid 'sotilaita', u-vart. kužiks 'koiranpenikoiksi' (: yks. partit. kužud), o-, oi-vart. pijid 'pivoja', pinid 'pinoja'). Keskivepsän Tšiklasta on to-dettu satunnainen diftongiton muoto havadij 'säkeillä', jos-sa saattaa piillä kirjoitus- tai painovirhe. Erikseen huomautettakoon niistä äänisvepsän yksinäisvokaalisista monik-kovartaloista, joissa aikaisempaa diftongia edustaa nykyi-sin i (< oi tai ui), esim. a-vart. aigis '(hyvissä) ajois-sa, varhain', u-vart. koivis 'koivuissa', o-, oi-vart. rujid (: rujo) 'tunkioita', jotka on pidettävä erillään ete-lävepsän tyypistä vanhil 'vanhoilla' (monikkovartalo ana-loginen).

Jatkaaksemme vepsän säännönmukaisten monikkovartaloiden esittelyä kiintyy huomio ensiksi i-vartaloiden edustustapoi-hin. Otaksumme niiden monikkovartalon paikoin säilyttäneen myöhäisiin aikoihin ii:llisen luonteensa, josta on todistaa keskivepsän Tšik karabl'is 'laivoissa' (: mon. nomi-nat. karabl'id). Keski- ja äänisvepsän lyhyt-i:llisen-tyypin

(papid 'pappeja', bajarid 'herroja') lähimmäksi edeltäjäksi on kuitenkin katsottava i:llinen asu, koska diftongin jälkikomponentin yleisen säilymisen vuoksi ei lyhenemistä diftongiasteelta voi olettaa. ii:llisen edustuksen jatkajena tyyppi papid 'pappeja', krengeľid 'rinkilöitä' on käytössä varsin yleisesti etelävepsässä, mutta sitä tavataan myös keskivepsän välimurreryhmässä ja vähän äänisvepsässäkin. Ei liene epäilystä, että monikkovartalon i on lyydissäkin vepsäläistä perua.

Sen sijaan vepsän a-, ä- ja e-vartaloiden tarkasteluksa (Alvre 1982a : 3-; 1982b : 168-; 1983 : 3-) lähdimme Tunkelon käsityksestä poiketen siitä olettamuksesta, että niiden monikkovartalo päättyi jo myöhäiskantasuomessa lyhyt-i:lliseen asuun. Alkuperäiset suhteet ovat näin ollen säilyneet keski- ja äänisvepsässä (a-vart. vepsK koirid 'koiria', vepsÄ voikatajid 'itkijöitä'; ä-vart. vepsK hargid 'härkiä', vepsÄ el'ejid 'asukkaita', t'outmatomid 'täyttämättömiä'; e-vart. vepsK lapsid 'lapsia', vepsÄ amizis 'ammoisista'), mutta etelävepsän pitkä-i:llinen tyyppi (a-vart. koirid'en 'koirien', jagajid 'jakajia'; ä-vart. kengid 'kenkiä', t'erid 'teriä'; e-vart. surthe 'suuriin', varisid 'variksia') selittyy lähinnä i-vartaloiden monikkomuotojen analogiasta syntyneeksi. Lyhyt-i:llisen lähtöasun puolesta todistaa vepsE unimelisaze 'unimielissään' ja sellaiset sisäheittotapaukset kuin üksnan 'yksinäni', üksnäñze 'yksinään'; sömne 'syöminen', samne 'saaminen', verbien imperfekti pane 'paneutui', sadhe 'pukeutui' (vrt. i-vartaloissa i: ladthe 'laittautui') y.m. Näissä a- ja e-vartaloisissa sanoissa sisäheitto olisi tuskin päässyt kehittymään, jos toisen tavun i olisi ääntynyt pitkänä.

Kaiketi odotuksenmukainen on -ek- ja -eh-loppuisten sanojen taivutus, joiden monikkomuodot eivät ole sekaantuneet toisiinsa (Audegid 'luteita', lambhil'e 'lampaille'), kuten on esim. asianlailla useimmissa suomen murteissa. Aivan säännöllinen on myös -ut-loppuisten sanojen monikkovartalo, joissa jo kantasuomessa ti kehittyi si:ksi (vepsK kivužid 'kiviä', vepsÄ mahužil'e 'maille', vepsE sarvužid 'pieniä sarvia'). Tämä tyyppi ei rajoitu yksinomaan vepsään, vaan kuuluu myös karjalan luonteenomaisiin piirteisiin, josta se on kantautunut aikoinaan sekä länteen (suomen itämurteisiin) että etelään (inkeroiskieleen).

Kantasuomen yleisesti hyväksyttyjä lähtöasuja silmällä

pitäen katsomme a-vartaloissa äännelailliseksi vain i:llisen monikkovartalon. a-vartaloissa sen sijaan ulottuu tiettyin ehdoin (ensi tavussa jokin muu vokaali kuin o tai u) oi:llinenkin monikkovartalo kantasuomeen. Jälkitavuisissa on ensi tavun sonantista riippumatta lähdettävä aina i:stä tai ii:stä, kuten jo Kettunen etelävepsän muotoja käsitellessään on huomauttanut (Kettunen 1922 : 71). Vepsän a-vartaloissa on mielenkiintoista panna merkille, että kaikki tekijät viittaavat niissä oi-~ oi-monikon myöhäsyntyisyyteen. Niinpä kolmitavuisista sanoista käyttää etelävepsä yhä vain i:llistä (i, ii) tyyppiä (vrt. vepsK izandid - vepsK izandoid, vepsÄ izandeid 'isäntiä' ym.), mutta komparatiivi- ja karitiivijohdannaisissa, samoin *-pä-partisiipeissa sekä -vä- ja *-etä-loppuisissa sanoissa on keski- ja äänisvepsässäkin i:llinen monikko melkein yksinomainen. Sen sijaan tekijännimissä näyttää valtaedustus kuuluvan myöhäsyntyiselle oi-~ oi-monikolle, vaikka i-monikkoakin vielä tavataan. oi-~ oi-monikon käyttö kaksitavuisista sanoista on kaikkialla yleisempää kuin kolmi- ja useampitavuisista sanoista, mutta eri murteissa esiintyvät rinnakkaisasut (vrt. vepsK kāznōd - kāznid 'koivun sienä', vepsK hārgoid - hārgid 'härkiä', samoin vepsÄ hārgeid, mutta adverbina l ehm om hārgis 'lehmä on härillään', johon on kivettynyt alkuperäinen i-monikko) osoittavat, ettei tyyppi sellaisenaan ulotu edes kantavepsään, saati voidaan sitä pitää muinasvepsän, vatjan ja viron yhteisenä piirteenä, kuten Tunkelo vatjan seinoŋe 'seinille', viron māndo 'mäntyjä' ym. muotoihin nojautumalla tekee (Tunkelo 1946 : 796-).

oi-~ oi-muotojen käyttö lisääntyy pohjoista kohti mentäessä ja lyydikin näyttää tässä suhteessa liittyvän äänisvepsään. Kun oi-~ oi-monikon levikki näyttää saaneen alkunsa horjuvista vokaalisointusuhteista, on katsottava primäärisemmäksi oi:llinen variantti, josta keski- ja äänisvepsässä määräehdoin on kehittynyt oi-monikko (vepsK kāvelioid 'kävellijöitä', vepsÄ rät'šnoid 'naisenpaitoja'). Pohjimmiltaan on näin ollen kyseessä myöhäsyntyisen a-vartalon oi-monikko, jolloin ensi tavun sonanttina on useimmiten a (prosenttilukuna äänisvepsässä 71, lyydissä 75).

Useampitavuisien a-vartaloiden i-monikko on säilynyt samoissa muotoryhmissä kuin a-vartaloisilla sanoilla. On hyvin todennäköistä, että i:llisen monikon käyttö näissä

johtuu samanlaisista dissimilaatioyryistä kuin muissa pohjoisryhmän kielissä. Sen sijaan kaksitavuisissa sanoissa ei ensi tavun sonantin (o, u) merkitys i-monikon käyttöön ole niinkään määräävää kuin esim. suomessa ja karjalassa. Analoginen oi-monikko koskee vähemmän alkuperäisiä vepsän sanoja kuin venäläisiä lainoja (vepsE kupeöd 'herroja (kauppiaita)', rubl'öd 'ruplia', vepsK puškoie 'tykkeihin', sutkoil 'vuorokausilla' (: mon. nominat. sutkad), vepsÄ bu4kid 'vehnäisiä', d'upkid 'alushameita' ym.), josta koko muodostus kai onkin saanut alkunsa. Aivan harhaan osuneelta näyttää Tunkelon väite viron varhaisesta vaikutuksesta vatjaan ja vepsään, jonka mukaan viron (murt.) mune, vatjan mungi ~ mune ja äänisvepsän muneid ~ munid 'munia' ovat välittömästi lähtöisin yhteisestä tyylistä *munoi- (Tunkelo 1946 : 801). Analoginen i-monikkokaan kaksitavuisissa a-vartaloiissa (vepsE vanhil 'vanhoilla', vepsK pahid'e 'pahojen', vepsÄ sigis 'varhain' ym.) ei missään tapauksessa ulotu edes kantavepsään, sillä esim. äänisvepsän instruktiivista adverbia pahin 'huonosti' vastaa etelävepsässä odotuksenmukainen pahõn 'kovin'.

Myöhäsyntyinen i-monikko saattaa erilaisissa sanoissa olla eriseltainen. Niinpä etelävepsän muodossa rõunispä 'reunoista' on tullut määrääväksi sanan siirtyminen ä-vartaloiden joukkoon (mon. nominat. rõunäd), kun taas keskivepsän novid'en 'nevojen' on siirtynyt kova : kovid'en 'kovien' tyyppiin vasta ensi tavussa tapahtuneen muutoksen e > o jälkeen.

Vepsän varsin säännöllisestä monikkovartalon muodostuksesta tekevät siis huomattavan poikkeuksen vain ne sanat, jotka ovat siirtyneet toiseen taivutustyyppiin, synnyttämättä uusia monikkovartaloita. Varsin pitkälle on tämä ilmiö kehittynyt äänisvepsän a- ja ä-vartaloissa. Mutta äänisvepsässä on havaittavissa monikkomuotojen sekaantumista myös a- ja e-vartaloiden kesken (kindhiid 'kintaita', verheid 'vieraita'). Kun murrealueen pohjoispäässä ii on paikoin edelleenkehittynyt i:ksi, kuulunevat Setälä-Kalan tekstijulkaisun ratshil'e 'ratsaille' -tapauksetkin analogisten monikkovartaloiden joukkoon. Ns. supistumanominien siirtyminen muuvartalaiseen taivutustyyppiin on ilmiö, jonka tapaa myös suomen lounaismurteissa, vaikka siellä pakottavana syynä on ollutkin monikkumuotojen erottamistarve yksiköstä (ku-

ninkkas > kuninkkois 'kuninkaissa'). Eri taivutustyyppien sekaantumista toisiinsa on paikoin vepsässä kiihdyttänyt diftongien monoftongiutuminen tai niiden jälkikomponentin kato. On ilmeistä, että täten selittyy etelävepsän a- ja ä-vartaloiden monikon kehittyminen i-vartaloiden tasolle, sillä näiden vartaloiden i:lliset muodot, kuten totesimme, ovat syntyneet analogian vaikutuksesta muihin pitkävokaalisiin muotoihin nojautuen. Äänisvepsässä on kehityksen oi, ui > i tai i johdosta kadonnut ero a-, u-, ü- ja o-, oi-vartaloiden monikkomuotojen, mutta usein myös ä-, e- ja i-vartaloiden väliltä (lindid 'lintuja', l'epid 'leppiä', lapsid 'lapsia', pinid 'pinoja' ym.). Kipä siis kummaa, että esim. i- ja ji-murteiden rajamailla saatettiin yleistää ji-tapaukset alkuperäisen i:llisen monikon tilalle (kindhiid 'kintaita') tai päinvastoin - käsittää (i >) i-tapaukset analogisiksi, alkuperäistä diftongista tyyppiä edustaviksi. Nämä seikat sekä monikkovartaloiden runsaat muunnokset eri murteissa tekevät vepsän nykyedustuksen vaikeasti analysoitavaksi ja useat tapaukset moniselitteisiksi, kuten pitkin matkaa on tullut huomautettua.

Vepsän äännekehittymistä johtuen ei yleensä ole tapahtunut monikkomuotojen yhteensattumista yksikön kanssa. Siinä syy, miksi käsittelemisessämme tapauksissa puuttuvat esim. suomen -si- tai -loi-monikkoon verrattavat myöhäsyntyiset monikkovartalotyyppit. Vepsässä on yhä käytössä kantasuomesta periytynyt i-monikko, vaikkei sen nykyedustus kaikissa vartalo- tai sanatyypeissä olekaan täysin säännönmukainen. Tässä yhteydessä huomautettakoon vielä oi-vartaloiden taivutuksesta, joissa poikkeuksellisesti jo kantasuomessa monikko liukesi yhteen yksikön kanssa. Alkuperäiset suhteet ovat säilyneet keski- ja pohjoisvepsässä, jotka oi-sanojen monikkovartalon muodostuksessa ovat vieläkin avuttomia. Sen sijaan etelävepsässä on psykologisten tekijöiden aiheuttamana keksitty sekaannusten välttämiseksi näppärä keino: oi-nomineja taivutetaan monikossa i-vartaloiden mallin mukaan, joten näissä sanoissa esiintyy muista itämerensuomalaisista kielistä poiketen kolmenlainen vartalo (veiko, il'e 'veikolle' - veiköl'e 'veikolle' - veikoid 'veikot'). Kun veiko, il'e-tyypissä on monikkovartalon merkinä muista vartaloista lohkaistu i, jonka edellä sanavartalon vokaalikin tulee vielä näkyviin, voimme tämän tapauksen rinnastaa mui-

den kielten lohkosyntyisiin monikkovartaloihin, siis myöskin suomen -si- ja -loi-monikkoon - ja näin ollen katsoa tämän vepsän monikkovartalon muodostuksen toiseksi (vaikkakin suppealle alueelle rajoittuvaksi) perustyyppiksi.

Mitä lopuksi sijapäätteiden kehitykseen tulee, eivät ne vepsälle ominaisen supistumien puuttumisen vuoksi ole sanottavasti päässeet vaikuttamaan monikkovartaloon. Aloittaaksemme monikon genetiivistä huomautettakoon, että vepsä ei tunne konsonanttivartaloista tyyppiä. Jos sitä olisi aikaisemmin käytetty, ei se olisi päässyt häviämään tai siitä tavattaisiin selvempiä merkkejä kuin lapst'en 'lasten', sigast'se 'sikojen', hebošt'seke 'hevosten kera', joista varsinkin jälkimmäiset Tunkelo on katsonut erheellisesti kantasuomen -sten-asuun palautuviksi (Tunkelo 1946 : 76-77). Monikon tunnuksen i:n kato genetiivistä, kuten helposti näkee, ei ole päässyt sekoittamaan funktioita. Mielenkiintoista on panna merkille, että i:n kato monikon illatiivissakin (lapshe 'lapsiin', edahaizh'e 'etäisiin') on selvästi myöhäsyntyinen ilmiö eikä se kytkeydy vepsä yleiseen sisäheittoon. i:n häviäminen monikkumuodoista on harvinaista, rajoittuen edellä mainittujen tapausten lisäksi pääasiallisesti kivettyneisiin adverbiilmauksiin (vepsK üksnäs 'yksinänsä', vepsä d'ürneze 'juurinensa' ym. Lisättäköön, että jälkimmäinen muoto on vain näennäisesti suomen komitatiivin vastine, sillä äänisvepsässä ilmenee varmoissakin essiivitapauksissa -nä- > -ne- (üksneze 'yksinänsä', kesknese '= keskinänsä'; Kettunen 1943 : 359).

Sijapäätteiden kulumisen johdosta on monikkovartalon i saattanut siirtyä diftongin alkukomponentiksi, kuten esim. e--vartaloisessa sanassa vepsK erasiu 'muilla'. Sen sijaan myöhäsyntyisten sijojen kulumisen (niistä ks. Kettunen 1943 : 356-; Oinas 1961 : 77, 107, 137, 174) ei vielä ulotu monikkovartaloon asti, vaikkakin postposition edellinen alkuperäinen sijapäätte on joskus hävinnyt (sär'imu 'pitkin säiriä', panel'imu 'katukäytäviä myöten'). Komitatiivissa on genetiivin n:n kato aivan yleistä: tyyppi vepsK verh'ideke mamoideke 'vieraiden eukkojen kanssa'. Sama on asianlaita läheisyyden-sijassa (-lon, -lompä, -lost), esim. meid'e/lompä, vaikkamurteittain tapaa suurta kirjavuutta (vepsK aid'ennost 'meidän luoksemme', jopa tütre/lost 'tyttären luo'). Muodoissa vepsK kanäzi/lost 'kanojen luokse', pisüzi/lompä 'poikiensa (pikku kissojen) luota' on hävinnyt sijapäätte -d' eikä monikon ge-

netiivin -d'en, sillä sekaantuminen määritesanan partitiiviksi on todettavissa myös yksikössä (vrt. mändä/ost 'äitini luke-se', mindänl'ost 'minun luokseni'). Lopuksi huomautettakoon, että vepsE heiAost 'niiden luo' on esitetyistä syistä pidettävä erillään karjalan persoonapronominityypistä mein, tein, hein 'meidän, teidän, heidän'.

Lyhenteet

ESA = Enakeele Seltsi Aastaraamat; TRÜT = Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised; Tsik = Tsikla; vepsE = etelavepsa; vepsK = keskivepsa; vepsA = aaniavepsa.

Kirjallisuus

A l v r e, P. 1982a, Vepsän a-vartaloiden monikkotaivutuksesta. - Fennougristica 9 (TRÜT 611); 1982b, Zu wepsischen Pluralformen (besonders in a-stämmigen Wortern). - CAV XVIII; 1983, Vepsän e-vartaloiden monikkotaivutuksesta. - Fennougristica 10 (TRÜT 643); 1984, Vepsän i- ja u-, u-vartaloiden monikkotaivutuksesta. - Fennougristica 11 (TRÜT 673); K e t t u n e n, L. 1922, Lougavepsa haalik-ajalugu II, Tartu (ACUT B III.4); 1943, Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus, Helsinki (SUST LXXXVI); O i n a s, F. 1961, The Development of Some Postpositional Cases in Balto-Finnic Languages, Helsinki (SUST 123); T u n k e l o, E. A. 1946, Vepsän kielen aanehistoria, Helsinki (SKST 228).

П. Алвре
(Тарту)

ОБ ОБЩИХ ЧЕРТАХ ОБРАЗОВАНИЯ МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА
В ВЕПССКОМ ЯЗЫКЕ

Р е з ю м е

Автор статьи уже анализировал образование множественного числа в вепсском языке по основам на -a, -ä, -e, -i, -u, -ü, -o и -oi (Alvre 1982a : 3-15; 1982b : 168-175; 1983 : 3-15; 1984 : 3-10). В этой статье сравниваются формы мн. числа разных основ, выясняются черты, объединяющие и различающие их. Образование мн. числа в вепсском языке более регулярно, чем в других прибалтийско-финских языках. Отсутствуют, напр., такие позднороджденные признаки мн. числа как -si- и -lci-, употребляемые в финском языке. Мн. число на -oi в южном диалекте вепсского языка все-таки образовалось по пути контаминации с основой на -i, вследствие чего в парадигме слов на -oi теперь существуют три основы: оканчивающая на -õ в ед. числе (veikõl'e 'брату'), на -oi в номинативе мн. числа (veikoid 'братья'), на -o, i в других падежах мн. числа (veiko, i l'e 'братьям').

VADJA KEELE PARTSIAALSUBJEKTIST

Beluades, et lause keskuseks on verbi finitiivvorm, mis tingib laiendite, sealhulgas ka aluse laadi, on käesoleva töö autor läbi töötanud ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi vadja sõnavara kartoteegi kõik verbinäited, et saada loendit tegusõnadest, mis võimaldavad vadja keeles kasutada partsiaalsubjekti. Trükitud tekstide (Ariste 1962; 1974; 1977) ja autori enda kogutud keelematerjali läbivaatamine pole olulist lisa andnud. Igale verbile on lisatud kõik antud materjali põhjal saadud lausemallid, et leida hiljem tüüpilised osaalust sisaldavad laused. Saadud lausemallides pole alati tegemist obligatoorsete laienditega. Paljud laused on vastuvõetavad ka laienditeta, mõnikord võib lausele lisada veel teisigi laiendeid või siis võib antud laiendi asemel esineda mõni teine. On huvitav jälgida, millised laiendid võivad osaalust sisaldaval lausel (kõrvallausel) olla. Kui sama lausemalliga lauses võib antud verbiga seostuda nii totaal- kui ka partsiaalsubjekt, on aluse esinemisvormiks mallis märgitud N+np, kui tegusõna võimaldab ainult partsiaalsubjekti või puudub totaalsubjektiga materjal, on subjekt tähistatud sümboliga N+part. Võimaluse korral on lisatud näitelaused, kus verb on eitavas kõnes.

1. o l l a 'olla'

1.1.1. V N+np : o l i k a n a m u n ā i v a i t a Luu
'oli k a n a m u n a ja v õ i d'.

1.2.1. V N+part : o n v ē l a i k ā Luu 'on veel a e g a',
k u o n t ā r i a, s i s p a n n ā s t ā r i a Lii 'kui
o n k a l j a, s i s p a n n a k s e k a l j a'.

1.2.2. V+neg N+part : e h ē v o s d u h ā Luu 'ei ole
õ h k u', e h ē a i k ā Lii 'ei ole a e -
g a'.

1.2.3. A+part N+part V+neg : a i l o z ā e l l o a b a l l u M
'a g a i l u s a t e l u p o l n u d', a d ē j a l o i
b a l l u M 't e k k e p o l n u d'.

- 1.3.1. Loc V N+np : saunaZ on v i n k ā Luu 'saunas on v i n g u'.
- 1.3.2. Loc V+neg N+part : muval eb allut, t i l l ā Luu 'mujal ei olnud r u u m i'.
- 1.3.3. Loc N+part V+neg : meijē cūlās, s ō m a l a i s i d
eb, ā Lii 'meie kūlas s o o m l a s i ei ole'.
- 1.4.1. N¹+ad V N²+np : naisill on j u t t u a Lii 'nais-
tel on j u t t u'.
- 1.4.2. N¹+ad V+neg N²+part : kummal, bellu l a s s a, ep
tullu Lii 'kellel polnud l a s t, ei tulnud'.
- 1.4.3. N¹+ad N²+part V+neg : tällā r a h o i beLe M 'tal
pole r a h a (s i d)'.
- 1.4.4. V+ko N¹+np N²+ad : onko s i l m i t tedē nōri-
kel? Lii 'kas tele noorikul on s i l -
m i?'.
- 1.5. V A+np N+np : elī mokomī i s s i ā M 'oli selli-
seid i s a s i d', miltis k a n s ā
enne eli, en tā M 'missugust r a h -
v a s t enne oli, (ma) ei tea'.
- 1.6. N+part V Mes : e l ā j i t ā eli ühesatsümmed, entšēā
' i n i m e s i oli üheksakümend hinge',
oxto eli siāl s u k k ā Luu 'küllalt
oli seal s u g u l a s i'.
- 1.7. N+np V Distr. : i m e i d eli kahē Pum 'ja me
olime kahekesi (m e i d oli kahekesi)'.
2. i h t š i ā 'lūua'
- 2.1. N+part V : t u l t a izzeB M 'v ā l k u lōōb'.
- 2.2. V Mod N+part : ihtsi kevvī t u l t a M 'lōi kō-
vasti v ā l k u'.
3. j ā t ā ~ j ā v v ā ~ j ā v v ā 'jāada'
- 3.1. N+np V : m i t ā j āp, pātā prāvittaZ M 'm i s (m i -
d a) jāab, (sellega) parandatakse pead'.
- 3.2. De V N+np : gaččinā polēs tōze jāi sitā sōmē k a n -
s ā Luu 'Gatšino poolest jāi ka seda soo-
me r a h v a s t'.
- 3.3. N¹+ad V N²+np : no tšellā jāi l a H s a i t a Kat
'no kellel jāi l a p s i'.
- 3.4. V+neg A+part N+part : eb jānū ühtait, t a l o a PR
'ei jāanud ühtki m a j a'.

4. k a z v ā ~ k a z v o a 'kasvada'
- 4.1. N+part V+neg Loc : a b r i k o s s i t a ep. kazvo
meddē māl J 'a p r i k o o s e ei kasva
 meie maal'.
- 4.2. Loc N+part V+neg : ahol m ū d , ep. kazvo ku s a -
v i k u k k ā J 'kütismaal muud ei
 kasva kui valget h a n i m a l t s a'.
5. k i h i ē 'kihiseda'
- Loc V N+np : tšen eli p e t t e r i z revolutsi aiken,
se nätsi, mitä siäl kihizi v ä t š i ā
kuiel J 'kes oli Petrogradis revolutsiooni
 ajal, see nägi, kuidas seal kihises r a h -
 v a s t t ä n a v a i l'.
6. k o p i t t u a ~ k o p p i u t a 'koguneda'
- 6.1. N+part V Mes : v ä t t š e ā koppius paljo Luu
 'r a h v a s t kogunes palju'.
- 6.2. N+part V+neg : hallissā elid, a m ē l d , ep. kopit-
tunuD Iii 'halliks elasid, aga m ō i s -
 t u s t ei kogunenud'.
7. k o r j a u s s a G 'koguneda'
- Di V N+np : shotkā korjauje v ä t t š i ā Itš 'koosole-
 kule kogunes r a h v a s t'.
8. k ū l u a 'kuulduda, kuulda olla'
- 8.1. N¹+part N²+all V : m i t ā sille küluB J 'm i s sul
 uudist?'.
 8.2. V+neg N+part : tait jo kõli: ep kūlu t ū k k i m i s
 J 'vist juba suri, pole kuulda p u l s s i'.
9. l i d' d' ā 'olla, tulla'
- 9.1. V N+np : taitā lēb j ū r r ū ā Luu 'vist tuleb
 ā i k e s t', ko lēp, s e s a r i i v e r-
l' i, keikkile antas Kōr 'kui on ō d e -
 s i d ja v e n d i, kõigile antakse'.
- 9.2. N+part V : k ā z lēp a i k ā, mēmā repimā parkkia J
 'kui on a e g a, läheme parki rebima'.
- 9.3. N+part V Mes : k e i k k e a lēp, paljo M 'k ō i k e
 tuleb palju'.
- 9.4. N+part V+neg : m e i d , e b l ē Luu 'm e i d ei ole'.
10. l i s s ā ū s s ā ~ l i s ā ū t ā 'lisanduda'

N+np V : miä prāviuzin i p a i n u a lissāu? Luu 'mi-
na paranesin ja k a a l u tuli juurde'.

11. l ü v v ā 'lūua'

N+part V De : t e r ā s s ā lūp, sīrkāssa taivāssa Luu
'p ō u a v ā l k u lōob selgest taevast'.

12. m e n n ā 'minna'

V+neg N+part : eb mennū sitā t š e v ā t t ā, ko sinne
paikkasā eb, uponnu lehmā Pum 'ei lāinud seda
k e v a d e t, kui sinna kohta ei uppunud lehm'.

13. m ā t t ā 'siin: valada'

V N+part : mokoma tuli sūri rage i mätti r a g e s t a Luu
'tuli niisugune suur rahe ja valas r a h e t'.

14. n i r i s s ā 'niriseda'

V N+np : nirizeb, v e r t ā Lii 'niriseb v e r d'.

15. n ā t š ū ā 'paista, nāha olla'

15.1. N¹+np N²+ad V (Loc) : m i t ā siī nāup, siāl? M 'mis
(m i d a) sul seal paistab?'.
15.2. V+neg N+part : menid, nī kaugassi, eb, nāū j ā l t š i ā
t ā Und 'lāksid nii kaugele, ei paista jālgī'.

15.3. N+part V+neg : a l u s ā eb, nāū Lii 'l a e v a ei
paista'.

16. n ā ū t t ā 'siin: tulla (külm, pakane)'

Temp V N+part : siz, nāūtep, t š ū l m ā a lunta eb, ē Luu
'siis tuleb p a k a s t, aga lund ei ole'.

17. p a i s s ā 'paista'

N+np V : p ā i v ū t t ā paisaB M 'p ā i k e s t pais-
tab'.

18. p a n n a 'siin: sadada'

N+part V : vod, i l u n t a pāB M 'sajabki l u n d'.

19. p i ā B 'on vaja'

19.1. N¹+ad V N²+part : mil piāb, e l u t t a Und 'mul on
vaja ō l u t'.

19.2. N¹+ad N²+part V+neg : mil t ā t ā ep, piā Luu 'mul
pole s e d a vaja'.

19.3. N+part V+neg : boltuška pajatab, m i t ā ep, piā Luu
'lobiseja rāāgib, m i d a pole vaja'.

20. p u h u a 'pursata'

De V N+np : sonaš puhu v e r t ä Lii soonest purskas
v e r d'.

21. p u h u a 'puhuda'

V N+np : puhup,sūria t ũ l i a M 'puhub tugev t u u l'.

22. p ũ t t u a 'juhtuda, sattuda'

22.1. N+np V : tšen pajatab, m i t ä p ũ t u B, si t ä jutellä
kerkiä-mēlin Luu 'kes räägib, m i s (m i -
d a) juhtub, seda nimetatakse kergemeelseks'.

22.2. V Di N+np : p ũ t u p, suh h ē, m ä t a Kõr 'suhu satub
m u l d a'.

23. s a t ä 'sadada'

23.1. Mod V N+np : irmutoiissi s ā b r a g e t J 'kõvasti
sajab r a h e t'.

23.2. N+np V : l u n t a s a t ā B Pum 'l u n d sajab'.

24. s i p u t t ä 'tibusada'

Temp V N+np : koko aika siputti v i h m ā M 'kogu aeg
tibusas v i h m a'.

25. s ũ n t ũ ä 'sündida'

Mod V+part V+neg : ilm s ũ t m i t t ä i t š i e p, s ũ n n ũ J
'ilma põhjusest ei juhtu m i d a g i'.

26. t a g o s s a G 'jätkuda'

26.1. V N+part : tagosab, l e i p i ä Itš 'jätkub l e i -
b u'.

26.2. N¹+part N²+ad V+neg : d e n g ō m i l e p, tagossag Itš
'r a h a mul ei jätku'.

27. t a p a h t u s s a 'juhtuda'

27.1. N+np V Loc : k e i k k e a t a p a h t u p, p i t t ä s, m a d g a Z M
'k ō i k e juhtub pikal reisil'.

27.2. N+np Loc V : e i ō t s ũ l ä t s ũ s ũ m i s s ä, m i t ä t a l l ō
t a p a h t u B Luu 'ei ole külal küsimist, m i s
majas juhtub'.

28. t a r v i Z 'tarvis, vaja'

28.1. N¹+part N²+all V : v i h m ā o n o m e n o i l e t a r v i Z M
'v i h m a on õuntele vaja', m i t ä s i l l e
o n t a r v i Z? Luu 'm i s sul on vaja?'.

28.2. N¹+ad N²+part V : lāsivele on dohteria tarviZ Luu 'haigele on arsti vaja'.

28.3. N+part V+neg : siñnu a ebē tarviZ J 'sind pole vaja'.

29. t a u k e s s a 'kärvata'

N+np Temp V : persaita välis taukeZ Luu 'põr-said vahel kärvas'.

30. t a v a t a 'jätkuda'

30.1. V N+part : tappāp, hrā brostia hot' tšenē vassā J 'jätkub vaprust kelle vastu tahes'

30.2. V N¹+ad. N²+part : tappāb, mille tillā J 'jätkub mulle ruumi'.

30.3. N¹+ad N²+part V+neg : bābaI rublā ep, tappē J 'eidel ei jätku rubla'.

31. t a v a t a 'juhtuda'

V N+np : einā ku kauga on mās, tappāb, vihmā J 'kui hein on kaua maas, juhtub vihma tulema'.

32. t e k a u t a 'juhtuda'

N¹+ad N²+part V : tšel mitā tekkaus, siš, tšäusi vātta-ma arvol J 'kel midagi juhtus, siis käis arbumas'..

33. t š ä v v ā 'käia'

N+np V De : v ā t t š i ā tšäusi jeka põlesse Itš 'rahv a s t käis igalt poolt'.

34. t u l l a 'tulla'

34.1. Temp V N+np : egle tuli vihmā Ili 'eile tuli vihmā'.

34.2. V N+np : tulep, totko a, ku puhassan kallā Luu 'tuleb rappeid, kui puhastan kala'.

35. v a l ā 'valada'

V N+part : valab vazgessa ragehta rl 'valab vaskset rahet'.

Autor on vädja keeleš leidnud 35 partsiaalsubjekti võimeldavat verbi. K. Varik on esitanud oma diplomitöös, mis käsitleb osaalust eesti kirjakeeles, 542 partsiaalsubjektiga

esinevat tegusõna (Varik 1974). A. Penttilä poolt soome keele põhjal koostatud 275 verbi sisaldavat loendit (Penttilä 1963 : 633 jj.) ei peeta üldiselt ammendavaks. Mõlemas eelmainitud loendis esinevad ka antud 35 vadja tegusõna vastted (ehkki mitte alati samad tüved, vaid samatähenduslikud verbid). Vadja verbiloend pole arvatavasti absoluutne ja keelejuhte küsitledes saaks konstruktsioone juurde, kuid läbitöötatud ulatusliku materjali põhjal võib järeldada, et vajadust tunneb vadja keele kõneleja partsiaalsubjekti järele harva. Näiteks nõustub keelejuht lausega vettä niriseB 'vett niriseb', kuid kasutab ise totaalsubjekti: vesi niri-zeB 'vesi niriseb'.

Vadja keele 35 verbist on mõned sünonüümsed (2 ja 11; 6 ja 7; 13 ja 25; 19 ja 28; 22, 27, 31 ja 32; 26 ja 30 ning mingil määral olemisverbid 1, 9 ja 34). Üsna suure semantilise rühma moodustavad meteoroloogilise sisuga tarindid (2, 11, 13, 16, 17, 18, 21, 23, 24, 35). Tegemist on traditsiooniliste konstruktsioonidega, kus totaalsubjekti esinemise võimalus on vaid teoreetiline (23, 24). Verbidega, millel teises kontekstis on teine tähendus, täisalus ei saagi esineda (2, 11, 13, 16, 18, 35). Mõningaid selliseid konstruktsioone võiks vaadelda ka objektilistena (2, 11, 18), aga semantilise sarnasuse tõttu teiste tarinditega on noomenit käsitletud osaalusena. Sageli on aluseks interrogatiivne (8.1, 15.1, 28.1), relatiivne (3.1, 19.3, 22.1, 27.2) või indefiniitne (9.3, 25, 27.1, 32) pronoomen. Kohati tundub, et substantiivist partsiaalsubjekti antud verbiga ei kasutatagi (27.1, 27.2, 32). Ainult osaalus esineb tegusõnadega piäB 'on vaja', on tarviZ 'on tarvis', tagossaG ~ tavata 'jätkuda' ja teatud tarindeis koos olemisverbidega alla ja liddä. Kui lause sisaldab mesuraali, on noomen alati partitiivis (1.6, 6.1, 9.3), siin ei põhjusta aga partsiaalsubjekti mitte verb, vaid mesuraal.

Besti ja soome uurijad on püüdnud iseloomustada keeleseiku, mis kutsuvad esile osaaluse. Partsiaalsubjekt esineb koos intransitiivsete verbidega. Polüseemilised verbid võivad olla teises kontekstis ka transitiivsed. Viimased on nn pseudotransitiivsed verbid (Yli-Vakkuri 1982 : 26 jj.). Igal juhul ei või partsiaalsubjekti sisaldavas lauses esineda objekt ja enamasti ka predikatiiv. Osaalust võimaldavad verbid väljendavad olemist üldse või olukorras olemist (1, 9), tähistavad olukorra muutumist või tekkimist (6, 7, 10) või

märgivad liikumist (12, 14) (Mihkla jt. 1974 : 63 jj.). Olu-line on, et subjekt pole esitatud aktiivselt toimivana (Hakanen 1972 : 51), või kui verb eeldabki aktiivsust, siis rõhk pole mitte tegevusel, vaid subjektil (Karlsson 1963 : 42). Selliseid lauseid on hakatud nimetama eksistentsiaallause- seteks. Eksistentsiaalse tähendusega verb võib olla nii nor- maal- kui ka eksistentsiaallause keskuseks. Seega pole verbi semantiline laad määrav. Määravad on kogu lause kohta käivad kriteeriumid, nagu sõnajärg, eitustransformatsioon (kui ei- tavas lauses eitatakse subjekteseme olemasolu, siis esineb eksistentsiaallausel alati osaalus) ja subjekti esinemine partitiivis. Seega ei saa eksistentsiaallause olla põhjuseks, mis tingib osaaluse, vaid partsiaalsubjekti kasutamine an- nab lausele eksistentsiaalse varjundi. Osaaluse esinemine pole siis tingitud ainult verbist, vaid kogu lausemallist.

Järgnevalt on esitatud kõik osaalust sisaldavad lause- mallid, kus verb on jaatavas kõnes (sulgudes on lausenäite number).

- I. 1. V N+np (1.1.1, 9.1, 14, 31)
2. N+np V (3.1, 10, 17, 22.1, 23.2)
- II. 1. V N+part (1.2.1, 13, 16, 26.1, 30.1, 35)
2. N+part V (2.1, 9.2, 18)
- III. 1. N¹+ad V N²+np (1.4.1, 3.3)
2. N¹+np N²+ad V (15.1)
3. N¹+ad V N² part 19.1, 30.2)
4. N¹+ad N²+part V (28.2, 32)
- IV. 1. Loc V N+np (1.3.1, 5)
2. N+np V Loc (27.1)
- V. 1. De V N+np (3.2, 20)
2. N+part V De (11, 33)
- VI. 1. Di V N+np (7)
2. V Di N+np (22.2)
- VII. 1. Temp V N+np (16, 24, 34)
2. N+np Temp V (29)
- VIII. 1. Mod V N+np (23.1)
2. V Mod N+part (2.2)
- IX. 1. V Mes N+part (1.6)
2. N+part V Mes (6.1, 9.3)
- X. 1. V A+np N+np (1.5)
- XI. 1. N¹+part N²+all V (8.1, 28.1)
- XII. 1. N+np V Distr (1.7)

H. Rätsep on eesti keeles leidnud 28 elementaarlauset, milles võib esineda osaalus (Rätsep 1978). Antud juhul pole aga tegemist elementaarlausetega. Lausemallides leiavad kajastust ka verbiga vabalt seotud laiendid. Vadja keele põhjal saadud lausemallidest ei esine H. Rätsepa töös malli N+np Distr, mille kohta ka vadja keeles on näide vaid ühest külast. Lausemallile A+np N+np V vastab eesti keeles predikatiiviga lausemall V N+part A+part. Modaali kui vaba laiendiga lausemalli pole H. Rätsep eraldanud.

A. Hakanen väidab, et normaalrõhuga eksistentsiaallause sõnajärg on pööratud ja lause algab sageli adverbialiga (Hakanen 1972 : 43), s.t. indefiniitne subjekt on predikaadi järel ja definiitne predikaadi ees. K. Wiik on antud seisukohta põhjendanud sellega, et niisuguste lausete subjekt on süvastruktuuris objekt ja objekt asub alati verbi järel (Wiik 1972). Vadja keele lausemallidest võib järeldada, et nende sõnajärg on äärmiselt kõikuv. Laienditeta lausemallides I ja II on ülekaalus normaalne sõnajärg, laienditega lauseis on ülekaalus pööratud sõnajärg. Laiend võib asuda igas positsioonis: lause alguses (III.1, 2, 3; IV.1; V.1; VI.1; VII.1; VIII.1), noomeni ja verbi vahel (III.2, VI.2, VII.3, VIII.2, IX.1, X, XI), lause lõpus (IV.2, V.2, IX.2, XII). Lauseterjali on siiski liiga vähe, et midagi lõplikku väita. E. Lindén on vaadelnud sõnajarje sõltuvust subjekti defiinit-susest/indefiniitsusest soome murretes ja leidnud küllalt indefiniitse subjektiga algavaid lauseid. E. Lindén järeldab, et alustatud positsioonis oleva eksistentsiaallause sõnajärg on subjekt + verb, aga adverbialiga algavas eksistentsiaal-lauses tähistavat aluse esinemine öeldise ees adverbi rõhu-tamist. E. Lindén on jõudnud järeldusele, et mitteotsene sõ-najärg finiiitverbiga algavas eksistentsiaallauses ei eelda indefiniitset subjekti. (Lindén 1967 : 362 jj.) Suulises kõ-nes on defiiniitsuse/indefiniitsuse väljendajaks lauserõhk. Vadja keele kirjapanekud on suulise kõne fikseeringud ja siingi näib lauserõhk määravaks osutuvat.

P. Siro on esitanud eksistentsiaallause struktuuri. See koosneb verbist ja kahest nominaalliikmest - adverbialist konkreetsees käändes ja subjektist. Tema arvates esineb adverbial igas eksistentsiaallauses, ehkki ta pindstruktuuris võib puududa (Siro 1974 : 38). Seega on eksistentsiaallause oma loomult kolmekohaline lause, mis sisaldab laiendit (laiden-

deid), subjekti ja predikaati. P. Nemvalts on vaadelnud eestikeelseid eksistentsiaallauseid ja leidnud, et kolmekohalised laused jagunevad lokatiivseiks, temporaalseiks ja possessiivseiks (Nemvalts 1978 : 26 jj.). Koha- (IV, V, VI), aja- (VII) ja possessiivsuselement (III) on olemas ka vadjakeelseis osaalust sisaldavais lauseis. Laiendid on omavahel üsna vabalt asendatavad. Ühes lauses võib esineda ka mitu laiendit. F. Karlsson (1963 : 48), P. Siro (1974 : 38) jt. on väitnud, et eksistentsiaallauses ei saa esineda tegevuse laadi iseloomustajat, s.o. viisimäärust. L. Rannut on antud seisukohta põhjendanud sellega, et kui lauses esineb viisimäärus, võib verbi semantiline sisu muutuda suuremaks ja tegemist pole enam eksistentsiaallausega ning osaalus sellises lauses esineda ei saa (Mihkla jt. 1974 : 62). Seda väidet ei toeta sellised levinud laused, nagu 23.1, 2.2.

Järgnevalt eitava või kahtleva sisuga lausemallid:

- I' 1. V+neg N+part (1.2.2, 8.2, 12, 15.2)
- 2. N+part V+neg (9.4, 15.3, 19.3, 28.3)
- II' 1. N¹+ad V+neg N²+part (1.4.2)
- 2. N¹+ad N²+part V+neg (1.4.3, 19.2, 30.3)
- 3. N¹+part N²+ad V+neg (26.2)
- III' 1. Loc V+neg N+part (1.3.2, 4.2)
- 2. N+part V+neg Loc (4.1)
- IV' 1. V+neg A+part N+part (3.4)
- 2. A+part N+part V+neg (1.2.3)
- V' Mod N+part V+neg (25)
- VI' V+ko N¹+np N²+ad (1.4.4)

Kõikide verbide puhul pole õnnestunud leida eitavat lausemalli. Joon on all neil lausenäitenumbritel, millega ka jaatavas kõnes esineb ainult osaalus.

Sisult eitavas eksistentsiaallauses esineb eesti ja soome keeles ainult osaalus (Hakanen 1972 : 43; Rannut 1964 : 70). Osaalus tähistab subjektsõna nimetavaga märgitud terviku puudumist. M. Erelt on rääkinud ka nn. mitteeksistentsiaalsest eitusest (Erelt 1978 : 4). Näit. grüsad meil evät, kazvo Luu 'pirnid meil ei kasva' (vrd. 4.1). Tõlgenduses eeldatakse, et meil ei kasva pirnid, vaid õunad, kapsad jne. F. Karlsson on väitnud, et on ebaselge, millal üksikut või tervikut märkiv subjekt peab eitavas või kahtlevas lauses olema alati partitiivis. Näit. sm hymypilkahduskaan ei ilmestynyt hänen suupieleen 'naeruvinegi ei ilmunud tema suunurka' (Karlsson

1963 :46). Siin on väga raske anda lausele mitteeksistentsiaalset tõlgendust, s.o. väita, et suunurka ilmub midagi muud. Vadjakeelsed eitavad osaalusega laused jagunevad järgnevalt:

1. Eitavad laused, kus täisalus üldse esineda ei saa:

a) laused, kus jaatavas kõnes saab esineda üksnes osaalus (1.2.2, 9.4, 19.2, 19.3, 26.2, 28.2, 30.3, 30.4);

b) laused, kus jaatavas kõnes saab esineda ka täisalus, eitavas aga ainult osaalus (1.1.2, 1.3.2, 1.4.2, 1.4.3, 8.2, 12, 15.2, 25);

2. Eitavad ja kahtlevad laused, kus osaaluse asemel saaks esineda ka täisalus (4.1, 4.2, 1.4.4).

Selgitamaks välja, milles on osa- ja täisaluselise lause sisuline erinevus, on autor vaadelnud paralleelselt lauseid, kus alus võib olla nii partsiaalne kui ka totaalne. M. Erelt väidab, et pole mingit sisulist erinevust täis- ja osaalusega eksistentsiaallause vahel. Kummalgi juhul ei väideta midagi koguse kohta (Erelt 1978 : 3). Vadjakeele näitedki näivad seda enamasti kinnitavat. Keelekasutaja eelistab totaalsubjekti. Osaalusega laused võiks jagada sellisteks, kus partsiaalsubjekt on ükskõikne ja sisult väheinformatiivne (1.1.1, 1.3.1, 1.5, 3.1, 3.2, 3.3, 4.2, 5, 9.1, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22.1, 23, 24, 31, 32, 34, 35) või kus partsiaalsubjekt rikastab sisu (14.1, 7, 27.1, 29, 33). Viimasel juhul on määrav kvantitatiivne speetsies, osaalus rõhutab, et tegemist on terviku ebamäärase osaga: naistel pole mingi konkreetne jutt, vaid nad lobisevad; ei surnud mitte kõik pörsad, vaid mõned jne. Enamasti ei anna aga partsiaalsubjekt mingit alust otsustada midagi subjektiga tähistatava kvantiteedi kohta.

Vaadeldes lauseid, mille keskuseks on verbid olla ja liiddä ja aluse esinemisvormiks on N+part (1.2.1, 9.2), näeme, et osaaluse tingib siin mitte definitus, vaid lause possessiivne varjund: ku (mil) on (lëb) aikä, taria ... 'kui (mul) on aega, kalja ...'. Täisaluseliseks oleks lausel teine tähendus.

Niisiis esineb vadjakeeles osaalust tunduvalt vähem kui eesti ja soome keeles ning keelekasutajal tekib harva tema järele vajadus.

Lühendid

Itš = Itšapäivä; J = Jõgõpera; Kat = Kattila; Kõr = Kõrvõttula; Lem = Lempola; Li = Liivitsulä; Luu = Luuditsa; M = Mati; PR = Peen-Rudja; Pum = Pummala; ri = rahvaluule; su = soome keel; Und = Undova.

Sümbolid

A = adjektiivide klass; De = ekstralokaalne direktsionaal; Di = intralokaalne direktsionaal; Distr = distributsionaal; Loc = lokaal; Mes = mesuraal; N = substantiivide klass; neg = eitav kõne; np = nominatiiv või partitiiv; part = partitiiv; Temp = temporaal; V = verbide klass.

Kirjandus

A r i g t e, P. 1962, Vadja muinasjutte, Tallinn; 1974, Vadjalane katkist kalmuni, Tallinn; 1977, Vadja muistendeid, Tallinn; E r e l t, M. 1978, Markmeid partsiaalsubjekti kohta eesti keeles. - Keel ja struktuur 10, Tartu : 3-10; H a - k a n e n, A. 1972, Normaallause ja eksistentsiaalilause. - Sananjalka 14, Turku : 36-77; K a r l s s o n, P. 1963, Suomen kielen subjekti ja predikaattikysymyksiä. - Virittäjä : 40-56; L i n d e p, E. 1967, Inversioista ja lausepainotuksesta. - Virittäjä, Helsinki : 359-367; M i h k l a, K., R a n n u t, L., R i j k o j a, E., A d m a n n, A., 1974, Eesti keele lauseopetuse põhijooned I, Tallinn; N e m - v a l t s, P. 1978, Eksistentsiaalilausest. - Keel ja struktuur 10, Tartu : 10-41; P e n t t i l a, A. 1963, Suomen kielioppi, Helsinki; R a t s e p, H. 1978, Eesti keele lihtlause tüübid, ENSV TA Emakeele Seltsi Toimetised 12, Tallinn; S i r o, P. 1974, Eksistentsiaalilauseen hamaakinverkoista. - Virittäjä : 35-46; V a r i k, K. 1974, Osaalusest tanapaeva eesti keeles. Diplomitöö (kasikiri); W i i k, K. 1972, Suomen eksistentsiaalilauseet. Lauseopin ja semantiikan päivat, Tampere; Y l i - V a k k u r i, V., 1982, Transitiiviverbi ja pseudointransitiivit. - Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 8 : 23-35.

Х. Хейнсоо
(Тарту)

О ПАРЦИАЛЬНОМ СУБЪЕКТЕ В ВОДСКОМ ЯЗЫКЕ

Р е з ю м е

Автор просмотрел картотеку водского языка в Институте языка и литературы АН ЭССР и нашел 35 глаголов, с которыми субъект может выступать в партитиве. Следовательно, в водском языке такой субъект используется редко; обычно нет разницы между предложениями, содержащими тотальный или парциальный субъект. Иногда парциальным субъектом выражается квантитативная индефинитность.

T. K u k k
(Tartu)

KARJALA KEELE ADVERBIDE
NING PRE- JA POSTPOSITSIIONIDE UURITUSEST

Sissejuhatavaid märkusi.

Käesolevaga püüame anda ülevaate senistest karjala adverbide ning pre- ja postpositatsioonide käsitlestest. Et aga kõnesoleva probleemi tulevases vaatluses on tarvilik ka vastav võrdlusematerjal, siis peatume ühtlasi teiste läänemeresoome (resp soome-ugri) keelte mõnedel sama ainekukku puudutavatel töödel.

Enkki sõnaliikide probleem eesti keeleteaduses on veel lahendamata (ka uralistikas tervikuna on olukord enam-vähem samasugune) ning mitte väga ammusel diskussioonil tõstatatud küsimustele veel vastused leidmata (vt Viitso, Viks, Erelt 1977; vrd Hallap 1984), näib, et karjala adverbide ja pre- ning postpositatsioonide tulevases käsitlestuses on otstarbekam vaadelda neid koos, mis annaks võimaluse kõrvutavalt uurida nii nende morfoloogiat kui ka süntaksit, st teada saada seda, milles õieti seisneb nende ühtsus ja milles erinevus. Vajadusele käsitleda uurali keeleteaduses adverbide ja pre- ning postpositatsioonide koos on juba varem viidatud (vt nt Viitso 1972 : 440). Sealsamas on T.-R. Viitso poolt välja pakutud ka termin alligaat e kõrvalsõna adverbide ning pre- ja postpositatsioonide ühtsuse tähistajana. Süsteemsuse huvides kasutame siin senise kaassõna asemel suhtesõna (vrd ka vn релятивные слова, sks Verhältniswörter, sm suhdesanat). Suhtesõna sobib hästi paralleeliks määrsõnale. Sama on juba varem soovitanud P. Palmeos (1973 : 3). Seni puudunud pre- ja postpositatsioonide ühesõnaliseks võõrvasteks sobib adverbide kõrvale adnoomen, sest kasutatakse ju suhtesõnu üksnes adnominaalselt. Pre- ja postpositatsioon (või vastavalt eeg- ja tagasõna) võiksid jääda tähistama suhtesõna alaliikidena tema asendit noomeni suhtes. Seega:

alligaadid e kõrvalsõnad	=	adverbid e määr sõnad adnoomenid e suhtesõnad
-----------------------------	---	--

Järgnevalt eri autorite käsitusi jälgides jäädakse vajaduse korral vastava autori terminoloogia juurde, millele seejuures ka viidatakse.

I. Ülevaade karjala keele adverbide ja adnoomenite uuritusest.

Et monograafiline uurimus nii karjala adverbide kui ka adnoomenite kohta seni puudub, võib vastavat ainekku leida üksnes vähestest karjala grammatikatest ning üksikute lühikestest erikäsitlustest.

Karjala keel on teadusliku uurimise objektiks olnud pisut üle saja aasta. Esimesed ülevaated karjala murrete fonetikast ja morfoloogiast on kirjutanud Soome uurija A. Genetz, kes materjali oma nelja karjala murdekäsitluse jaoks oli kogunud põhiliselt ise. 1870. a ilmunud "Kertomus Suojärven pitäjäästä ja matkustuksistani siellä v. 1867" käsitleb morfoloogiaosas vaid nimi-, arv-, ase- ja tegusõna ning meid huvitavat materjali seega ei sisalda. 1872. a. ilmunud "Vepsän pohjoiset etujoukot" kirjeldab põhiliselt lüüdi murde Pühajärve murrakut, kuid vähesel määral on sisse põimitud ka Mundjärve ja Sununsuu murraku materjali (Genetz 1872 : 3 jj). Sedapuhku on morfoloogiaosas pool lehekülge pühendatud nn suhtesõnadele (Genetzil välisanat e partikelit), mille hulka on lisaks adverbidele ja postpositsioonidele arvatud ka konjunktsioonid. Paariteistkümmet loetletud adverbi kõrval (nt pit'uzin 'pitkin', tuoga 'tuolla', jälgeh 'jäljestä', perästä, siiten 'sitten', nügü ~ nügüde ~ nügüdel'in 'nykyään, nyt') on esitatud sufiks -li (nt kebjedäli 'kepeästi'), mis nagu päriskarjala ldi-gi on arvatud noomeni adessiivi ja ablatiivi teisendiks (Genetz 1872 : 31). Postpositsioonina on esitatud ka hilistekkeline käändelõpp -lo, -lu (vrd Oinas 1961 : 119), mis oli arvatavasti juba tolleks ajaks kaändelõpuks muutunud. Lisaks on mainitud postpositsioone tagutta 'tautta', tähden' ja kavat'i 'kautta' (Genetz 1872 : 31).

Genetzi karjala-seeria jätkus 1880. a. mahukama üleva-

tega põhjakarjala murrakutest "Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä". Selle fonetikaosa oli juba 1877. a avaldatud saksakeelses väitekirjas "Versuch einer karelistischen Lautlehre" (tsit Genetz 1880 : VII). Morfoloogiaosa sisaldab seekord pikema ülevaate nn partikleist (Genetzil partike-lit), mille all on mõistetud adverbide, postpositiivide, konjunktsiivide ja interjektsiivide. Esmaseks jaotuskriteeriumiks adverbide puhul on nende käänduvus/käändumatus, mida rakendades on esimesse gruppi paigutatud nn algupäraseid (mitte-tuletatud) adverbid, ebaselge päritoluga adverbid ja laen-adverbid (nt aivan ~ aivin 'aivan', ammuin ~ amuin 'ammuin', eglen 'eilen'), teise aga adverbilised, mis võivad esineda mitmes käandes (nt alahana 'alhaalla', alahada, alahak-si). Sufiksistest on mainitud kuut: -nne, -nda, -gali ~ -ka-li, -kkah, -li ja -(i)ttoan, viimase variantidena ka -ten, -tellen, -tta, -ttain. Neist variantidest tuleks kahte esimest siiski lugeda eraldi sufiksitena, sest tegemist on (i)ttoan-liitega võrreldes muudest elementidest tekkinud sufiksistega, kolmanda kohta ei luba vähene näitematerjal otsustada, kas tegemist on antud murraku eriarvuga (i)ttoan-sufiksist või hoopis erinevat teed tekkinud liitega. Eraldi on käsitletud käändevormidest arenenud adverbide, seejuures on sti-sufiks võrdsustatud kivistunud elatiivi ja ldi-sufiks ablatiiviga (Genetz 1880 : 242 jj). Postpositiivide on liigitatud vaid rektsiivide järgi. Adverbide ja adnoomenite omavahelist seost on märgitud järgnevalt: "Usein-pia näistä postpositioneista käytetään myöskin absoluutises-ti, ilman määrävää substantivia, siis adverbina" (247). 1885. aastal ilmunud uurimuses "Tutkimus Aunuksen kielestä" on nii adverbide kui ka adnoomenite jaotusalused samad.

Paarikümne aasta vältel kogus karjala keele sõnaraama-tu jaoks ainetikku teine Soome uurija E.V. Ahtia (KKS I : XIV jj). Suojärve, Riipuskala ja Saamijärve materjalide põhjal on koostatud tema "Karjalan kieliooppi" (1938). Ahtia jagab nn partiklid esmalt vormi järgi seitsmesse rühma, ka-sutades tegelikult nii morfoloogilist kui ka semantilist jaotusalust, alarühmadeks on nt 1) sõnad, millel pole eri-lisi lõppe; 4) reduplikatsioonipartiklid; 5) loodushääli väljendavad partiklid (126-132). Grupeerides partiklid tä-henduse ja kasutuse järgi, on Ahtia saanud järgmised rüh-mad: adverbid, post- ja prepositiivid, konjunktsiivid ning interjektsiivid (132 jj). Suhtesõnad (post- ja prepo-

sitsioonid) on vastavalt asendile noomeni suhtes omakorda jagatud kolme rühma: 1) sõnad, mis esinevad ainult postpositsioonidena; 2) sõnad, mis esinevad nii pre- kui ka postpositsioonidena; 3) sõnad, mis esinevad üksnes postpositsioonidena. Ahtia töö sisaldab äärmiselt rikkalikult vastavat näitematerjali.

1930. aastatel eksisteeris teatavasti lühemat aega karjala kirjakeel. Algul oli see ladina tähestikul põhinev ja mõeldud üksnes kalinini-(tveri-)karjalaste jaoks. 1938. a aga mindi üle uuele ühtsele vene tähestikku kasutavale kirjakeelele, mis sisaldas mitme erineva murde elemente (Беранцев 1967 : 100). Viimati nimetatud kirjakeele alused töötas välja D. Bubrich ning need on avaldatud töös "Грамматика карельского языка" (1937). Adverbidele on selles üsna vähe tähelepanu pühendatud. On mainitud nende tekkimist kas nimi-, omadus- või arv sõnadest ning et nad märgivad aega, kohta, viisi vms. Morfoloogiliselt on neid isoleeritud kui sõnu, millel täielikult või osaliselt puudub muutmine. Sufiksitest on teadnud vaid -sti ja -idi, kusjuures on märgitud nende sünonüümsust, nt бохатасти ~ бохатали 'borato' < бохатта 'boratui'. Eraldi sõnaliigina on Bubrichi grammatikas esitatud nn asendussõnad (слова-заменители), mille funktsiooniks on muude sõnaliikide asendamine. Adverbide asendussõnadeks on näiteks сильной 'тогда', ниин 'так' (Бубрих 1937 : 23-25, 78). Suhtesõnu on defineeritud kui abisõnu, mis näitavad antud eseme suhet teisega, mistõttu nad on omamoodi "autonoomsed" käändelõpud. Adverbide ja adnoomenite seost on isoleeritud järgnevalt: "Нередко предлоги и послелоги весьма похожи на наречия, но они отличаются от наречий тем, что являются служебными словами и притом с особой службой" (25). Siin on nähtavalt segi astud adverbide ja adnoomenite morfoloogilised (formaalsed) ja süntaktilised tunnused, kuigi kandselt on nende morfoloogilisele ühtsusele ja süntaktilisele erinevusele viidatud.

Bubrichi poolt väljatöötatud põhimõtete alusel on kirjutatud ka mittetäieliku keskkooli ja keskkooli tarbeks määratud karjalakeelne "Карельский учебник грамматики" (Анисимов 1939). See on vene grammatikate eeskujul koostatud õpik ühes harjutustikuga, mille järgi määrsõna on sõnaliik, mis näitab tegevuse tunnust, st näitab, mil viisil, millal, miks või mille tõttu toimub tegevus. Veel öeldakse, et määrsõna on muutumatu sõna, mida ei saa käänata ega pöörata (Анисимов 1939 : 145). Adverbid on jagatud viide tähendus-

rühma (nt aja- ja kohamaärsõnad). Eraldi on välja toodud rõhumaärsõnad (nt важ 'ainult, vaid'), neile seejuures erilist nime andmata (146). Adverbide moodustumine toimub autori väitel kõigist noomeniliikidest obliikvakaanete ning sufiksitate abil, kuid seejuures on segaseks jäänud esimeste ja viimaste omavaheline piir, sekka on sattunud ka mõned näited, kus nii üks kui teine on raskesti eraldatav; korvuti on antud nt равнэх, кахичи, сейччемой, эне, туас (146-147). Suhtesõnad on esitatud rektsioonide tabeli kujul (148 jj). Adverbide ning adnoomenite seostele pole viidatud.

A. Beljakov, kes ise on päritolult kalinini-karjalane, on kirjutanud väitekirja kalinini murde Tolmatševo murrakust "Современный карельский диалект села Толмачи" (tsit Makarov 1963 : 6), mille põhiseisukohad on ilmunud ka artiklitena (Беляков 1949; 1954). Morfoloogiat käsitlev artikkel on üsna pealiskaudne, nii et adverbide käsitlemise jaoks on jäänud ruumi kõigest pool lehekülge. Mainitud on sti- ja ldi-sufiksi sünonüümsust ja toodud mõned näited, adnoomenid on tööst välja jäetud (Беляков 1954 : 97).

Ülevaade karjala keelest (kalinini murde alusel) on ilmunud ka sarjas "Языки народов СССР" (Makarov 1966). Siin on adverbid vastavalt oma (päritolu)seostele teiste sõnaliikidega jaotatud kuude rühma. Päritolu on püütud seostada tähendusega, kuid alati pole see seos kehtiv, üksnes näidete väike valik on aidanud seda värvata (Makarov 1966 : 73).

Ainus eestikeelne karjala murdegrammatika "Karjala Valdai murrek" (Palmeos 1962) jagab adverbid traditsiooniliste eesti grammatikate moodi kaheksasse tähendusrühma (nt ko- ha-, viisi- ja ajaadverbid). Mainitud on kivilinenud käändelõpulisel adverbivorme, nt ajah 'alla', ajahoana 'all', ning seda, et esineb ka adverbe, mille lõppu on liitunud 3. isiku possessiivsufiks, nt üksinääh 'üksinda' (Palmeos 1962 : 69-72). Adverbide sufiksilist moodustusviisi ei ole käsitletud. Adnoomeneid vaadeldes on tähelepanu nende rektsioonil (72-74).

Teisegi keelesaare suhtesõnu on P. Palmeos käsitletud. Nimelt on artiklina esitatud ülevaade kalinini-karjala Djorža (e Zubtsovi) murraku suhtesõnadest (Palmeos 1976). Käsitletud on eelkõige suhtesõnade rektsiooni, aga ka kaht hilistekkelist käanet, aproksimatiivi ja komitatiivi, mis on arenenud adnoomenitest. Eraldi on uuritud suhtesõnade päritolu, kusjuures on näidatud, et nad kõik on tagasi viida-

vad kas noomeni- või verbitüvedele. Adnoomenite ja adverbi-
de seose kohta on järgmine märkus: "Prepositsioonid esinevad
murrakus sageli ka adverbidena. /.../ Arvatavasti ongi nad
eessõnadeks muutunud määrsõnalise vaheastme kaudu" (Palmeos
1976 : 81). Põgusalt on peatutud ka vene mõjul suhtesõnade
kasutamisel. Mõlemat nimetatud tööd väärtustab rikkalik näi-
tematerjal.

Kõige viimastine karjala murdegrammatika "Тихвинский го-
вор карельского языка" on V. Rjagojevilt ning see käsitleb
Leningradi oblastis paikneva Tihvini keelesaare murrakut
(1977). Selle autor on jõudnud adverbid olemusele pisut lähemal,
eristades morfoloogilised tunnusjooned süntaktilis-
test, kuid adverbe ja adnoomeneid ta omavahel seostada ometi
pole püüdnud. Adnoomenid on rühmitatud reksiooni järgi (Ря-
гов 1977 : 161-168).

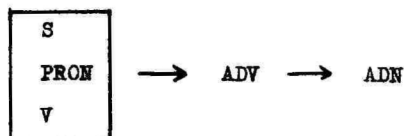
II. Märkusi teiste läänemeresoome keelte (või kõiki soome- ugri keeli haaravate) alligaadikäsitluste kohta.

Et artikli mahtu mitte ülemäära paisutada, jätame siin-
kohal pikemalt käsitlemata läänemeresoome alligaatide morfo-
loogia või süntaksi üksiküsimusi käsitlevad artiklid (nt
adnoomenite reksioon - Airila 1938 jt, läänemeresoome ad-
verbide päritolu - Ariste 1952, teatud partiklitüübi esine-
mus läänemeresoome keeltes - Virtaranta 1962), samuti gram-
matikates leiduvad adverbid ja adnoomenite ülevaated. Vaat-
luse alla võtame vaid erikäsitlused.

Mis puutub soome-ugri üldkäsitlustesse, millest võiks
abi olla karjala keele alligaadisüsteemi kirjeldamise juures,
siis kõiki soome-ugri (uurali) keeli hõlmav üldistav uurimus
adverbide kohta puudub. Vastavaid uurimusi on vaid üksikkee-
liti või keelerühmiti, kusjuures viited naaberrühmadele kas
puuduvad täiesti (nt mordva keeli käsitlev uurimus Троцева
1969) või piirduvad mõningate ühiste arengutendentside ära-
näitamisega.

Küll on aga olemas üldistav uurimus soome-ugri keelte
adnoomenite kohta - "Служебные слова в финно-угорских языках"
(Майтинская 1982), mis sisaldab suhtesõnade igakülgse ana-
lüüsi. Suhtesõnad on klassifitseeritud lähtudes nende sün-
taktilistest iseärasustest, päritolust ja struktuurist. Suh-
tesõnade päritolu analüüs näitab ära nende seosed määrsõnade-
ga. Maitinskajal on esitatud neli suhtesõnade tekkimise vii-
si.

1. Noomenitest tekkinud adnoomenid.
2. Adverbidest tekkinud adnoomenid, sh

kus S = substantiiv, PRON = pronoomen, V = verb, ADV = adverb, ADN = adnoomen.

3. Sonatuletuselementidest tekkinud adnoomenid.

4. Laenadnoomenid. (Майтнхская 1982 : 37 jj.)

Beltoodu peegeldab täiel määral adnoomenite ja adverbide geneetilist seost, sest päritolu allikad on neil täies ulatuses kattuvad.

Mahuka uurimuse läänemeresoome suhtesõnadele on pühendanud R. Stoebe (1968). Töö koosneb materjalikogust ning selle analüüsist, kusjuures peatähelepanu on seejuures pühendatud adnoomenite morfoloogiale (st koostiselementidele), adnoomenitüvede päritolule ja tähendusele. Täiesti mööda on mindud aga adverbide ja adnoomenite seosest, näidates kõigi adnoomenite otsest tekkimist noomenitest, sh nt lms *ala 'Unterseite' > sm alla, alle, e all jne (Stoebe 1968 : 257). Eraldi osa on pühendatud adnoomenitüvede leviku piiritlemisele soome-ugri keeltes. Adnoomenite tekkimise aja selgitamisel ei ole sellest eriti abi, sest ka autor ise väidab, et ühiselementide aluseks on paralleelne areng, mitte geneetiline sugulus (256). Seega adnoomenite tekkimise aega läänemeresoome keeltes ei ole Stoebe eraldi uurinud, sest sarnaste adnoomenitüvede leviku piiritlemise kõrval ei ole analüüsitud sarnaste tuletuselementide esinemust. Suhtesõnade tekkimise aeg läänemeresoome keelis jääb lahtiseks (sama väidab ka Майтнхская 1982 : 67 jj).

Läänemeresoome pisikeelte (sh karjala) kõrvalsõnu on suhteliselt vähe uuritud. Monograafilisi uurimusi ühegi keele määr- või suhtesõnade kohta pole. Läänemeresoome kirja-keelte seisukord on selles suhtes pisut parem. Eesti keele kohta on olemas uurimus viisiadverbist (Villup 1953). Selles on vaatluse alla võetud ühe adverbide tähendusrühma päritolu ning esinemus eesti murretes ja kirjakeeles. Oma seisukohti on autor edasi arendanud kogu kategooriat haaravas õppevahendiks mõeldud töös "Adverb eesti keeles" (Villup 1969). Autor on seisukohal, et eesti keeles (jt lääne-

meresooke keeltes) võib adverb kohakäsmetes deklinaeruda. Töös antakse adverbide traditsioonilised tähendusrühmad, osutatakse adverbide tekkimisele noomeni- ja verbivormidest ning liidete abil, ühtlasi on loetletud laenadverbe eesti keeles. Viimaste puhul pole eraldatud adverbina laenatud sõnu neist, mis alles eesti keeles on adverbistunud, nt nappilt, võltsilt (Villup 1969 : 109). Eesti keele suhtesõnade kohta eriuurimus puudub.

Sooe keele kõrvalsõnade uurimisel on üsnagi pikk ajalugu. Juba 1890.a (1891.a "Suomi"-sarjas) ilmus A. Genetzilt - seega mehelt, kellel karjalagi keele uurimisel suured teened - teos "Suomen partikkelimuodot". Partiklite all mõistab ta adverbe, pre- ja postpositsioone, konjunktsioone ning interjektsioone. Kuigi paljud seisukohad selles ligi sajandivanuses uurimuses on juba iganenud, on ta siiski veel väga heaks võrdlusmaterjali allikaks karjala kõrvalsõnade uurimisel. Hiljem on soomlased kõrvalsõnadele tähelepänu osutamisega kitsid olnud. Kõige viimasest ajast on olemas põhjalik uurimus ajaadverbide semantikast (Sulkala 1981), kuid selle temaatika väljub juba meie huvipiiridest. Samalt autorilt on veelgi varem ilmunud keelestatistiline ülevaade adverbide, adnoomenite ja interjektsioonide kohta soome ühiskeeles (Palola 1975). Soome keele suhtesõnu on seevastu põhjalikumalt meil uuritud, nimelt Z. Dubrovina poolt. Tema töös on vaatluse all peamiselt adnoomenite päritolu ja morfoloogia (noomeni- ja verbivormidest tekkinud adnoomenid; ühes ja mitmes käändevormis esinevad adnoomenid). Viimases peatükis käsitletakse hilistekkelisi käandeid läänemeresoo- me keeltes (tsit Дубровина 1952 : 17 jj).

Järeldusi.

Lühike artikkel ei suuda muidugi anda täit ülevaadet kogu läänemeresooe kõrvalsõnakäsitlusest läbi aegade. See polnud ka meie eesmärk. Eesmärgiks oli hoopiski fikseerida praegune adverbide ja adnoomenite uurituse tase. Püüdkem eelpoolõeldu resümeeerida ning seada ühtlasi tulevase uurimistöö suunad.

Niisiis on seni karjala keele (aga samuti ka teiste läänemeresooe keelte) alligaatide uurimisel alati lähtunud valmis sõnaliikidest, mistõttu nende käsitluste autorid on ainult möödamminnes saanud vihjata määrsõnade ja suhtesõnade seoseile. Nende sidemete täpsem analüüs jäikadest sõnaliikidest lähtudes oleks varem või hiljem tekitanud ületamatuid

raskusi, mistõttu tavaliselt on piirdutud vaid mõne ähmase vihjega. Muuseas, nii mõnigi piisk higi on meilgi valatud selleks, et teha selge vahe, kas sõna kuulub ainult määr-sõnade või ainult suhtesõnade hulka (vt nt Karelson 1972). Uutest printsiipidest lähtudes kaoks vajadus taolise piiri-ajamise järele.

Seega peaks kavandatav karjala keele alligaatide süs-teemi käsitlelus tooma selgust järgmistesse probleemidesse (nende lahendamine on seda tähtsam seetõttu, et lahendus karjala keele tasemel aitaks selgust tuua neisse probleemi-desse kogu läänemeresoome rühma ulatuses).

1. Lähtudes adverbide ja adnoomenite etümoloogilisest üht-susest püüda selgust tuua nende vastastikuse seose küsimus-se, milleks on tarvilik nende põhjalik morfoloogiline ana-lüüs. Eelnevast lähtudes püüda anda kogu sõnaklassi süntak-tiline iseloomustus.

2. Lisaks adverbide ja adnoomenite omavaheliste seoste kui tähtsaimate piiritlemisele püüda täpsustada adverbide ja adnoomenite suhted teiste sõnaliikidega.

3. Eristades alligaatide (st tüvede ja muude koostiselemen-tide) eri kihistused karjala keeles, püüda selgust tuua nen-de tekkimise aja probleemi.

4. Selgitada karjala alligaadisüsteemi arengutendentsid nii minevikus kui ka tänapäeva keeles.

Loomulikult pole toodud loetelu suletud, sest uurimise käigus kerkib kindlasti uusi probleeme (nii lahendatavaid kui ka praegu veel lahendamatu).

Kirjandus ja selle lühendid

- A h t i a, E. V. 1938, Karjalan kielioppi, Suojärvi;
A i r i l a, M. 1938, Suomen postpositioiden rektiosta. -
Virittaja: 224-226; A r i s t e, P. 1952, Adverbide arene-misest läänemere keeltes. - Teaduslikud tood. - Pühendatud Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäevale, Tallinn : 99-124;
E r e l t, M. 1977, Ebamaarasustest sonade liigitamisel. - Keel ja Kirjandus : 525-528; G e n e t z, A. 1870, Kertomus Suojarven pitajaasta ja matkustuksistani siella v. 1867. - Suomi II 8, Helsinki : 201-275; 1872, Vepsan pohjoiset etu-joukot. - Kieletar, 4, Helsinki : 3-32; 5, Helsinki : 3-26; 1880, Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä. - Suomi II 14, Hel-sinki : I-XII, 1-247; 1885, Tutkimus Aunuksen kielestä. - Suomi II 17, Helsinki : I-XI, 1-194; 1891, Suomen partikke-

liimuodot. - Suomi III 4, Helsinki; H a l l a p, V. 1984, Sonaliikide piirimailt. - Keel ja Kirjandus : 30-40; K a r e l s o n, R. 1972, Markmeid kaassona piirimailt. - ESA 18 : 71-86; KKS I = Karjalan kielen sanakirja I, Helsinki 1968; O i n a s, F. J. 1961, The Development of Some Postpositional Cases in Balto-Finnic Languages, Helsinki (MSFOu 123); P a l m e o s, P. 1962, Karjala Valdai murrak, Tallinn; 1973, Kaassona, Tartu (Besti keele grammatika II neljas vihik); 1976, Kaassona karjala Djorza murrakus. - Fennougristica 3, Tartu : 64-84 (TRÜT 643); P a l o l a, H. 1975, Adverbit, postpositiit ja interjektiit 1960-luvun suomen yleiskielessa, Oulu; S u l k a l a, H. /end. H. Palola/1981, Suomen kielen ajan adverbien gemantiikkaa, Oulu; S t o e b k e, R. 1968, Die Verhältnisswörter in den ostseefinnischen Sprachen, Bloomington (Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series 93); V i i t s o, T.-R. 1972, Uurimus kumnele ja siiski ka paljudele teistele. - Keel ja Kirjandus : 438-442; 1977, Sõna sonaliikidest. - Keel ja Kirjandus : 529-535; V i k s, U. 1977, Sonaliik kui niisugune. - Keel ja Kirjandus : 521-525; V i l l u p, A. 1953, Viisiadverb ja selle arenemine eesti keeles. Dissertatsioon filoloogiateaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks, Tartu (kasikiri); 1969, Adverb eesti keeles, Tallinn; V i r t a r a n t a, P. 1962, Über die Partikeln auf -li in den ostseefi. Sprachen. - Commentationes fennougricae in honorem Paavo Ravila, Helsinki (MSFOu 125);

А н и с и м о в Н.А. 1939, Карельскойн кизлен грамматика, Петрозаводск; Б а р а н ц е в А. П. 1967, Карельская письменность. - Прибалтийско-финское языкознание, Ленинград : 89-104; Б е л я к о в А.А. 1949, Фонетика карельского диалекта с Толмачи. - Советское финно-угроведение У, Петрозаводск; Б е л я к о в А.А. 1954, Морфологическая система собственно-карельского диалекта (калининское наречие). - Труды Карело-финского филиала Академии наук СССР I. Серия лингвистическая, Петрозаводск : 68-97; Б у б р и х Д.В. 1937, Грамматика карельского языка, Петрозаводск; Д у б р о в и н а З. М. 1952, Последоги и предлоги в современном финском литературном языке. АНД, Ленинград; М а й т и н с к а я К. Е. 1982, Служебные слова в финно-угорских языках, Москва; М а к а р о в Г. Н. 1963, Образцы карельской речи, Москва-Ленинград; 1966, Карельский язык. - Языки народов СССР III, Москва : 61-80; Р я г о е в В. Д. 1977, Тихвинский говор карельского языка, Ленинград; Т р о щ е в а М. П. 1969, Наречия в современных мордовских языках. КД, Саранск (kasikiri).

Т. К у к к
(Тарту)

К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ НАРЕЧИЙ, ПРЕДЛОГОВ И ПОСЛЕЛОГОВ
КАРЕЛЬСКОГО ЯЗЫКА

Р е з ю м е

В статье дается обзор изучения наречий, предлогов и послелогов в карельских грамматиках, а также в некоторых специальных исследованиях. Кроме того говорится об изученности тех же категорий в других прибалтийско-финских языках. Выясняется, что многие авторы указывали на некоторую общность наречий, предлогов и послелогов, но при этом часто смешивали их морфологические и синтаксические свойства. До конкретного анализа связей между наречиями, с одной стороны, и предлогами и послелогами, с другой стороны, они, однако, не дошли. Исходя из этого в статье поставлены задачи для дальнейшей работы в данной области.

О ДИАЛЕКТНОМ ЧЛЕНЕНИИ ЮННОСАМОДИЙСКИХ ЯЗЫКОВ

Авторы работ по самодийским языкам пока еще не придерживаются сколько-нибудь единой системы в отношении диалектного членения юнносамодийских языков. Но нет сомнений в необходимости введения такой системы. Поэтому предлагаем рассмотреть следующие моменты.

Несомненно пока самое лучшее диалектное членение селькупского языка предложил и обосновал Т. Янурик (Janurik 1978) [его венгерские сокращения я заменил русскими]:

I. Северная группа - С:

А. Район Таза - ТА:

1. Тазовский диалект - ТАЗ (Сидоровск, Часелька, Толька [Красноселькупский р-н], Кики-Якки, Ратта).
2. Ларякский диалект - ЛАР (Толька [Пуровский р-н], Харамбура, Кандинское).

Б. Район Елогуй - ЕЛ:

1. Карасинский диалект - КАР (Карасино).
2. Туруханский диалект - ТУР (Янов-Стан, Фарково, Туруханск).
3. Баихинский диалект - БАИ (Пакулиха, Баиха, Бакланиха, Сургутиха).
4. Елогуйский диалект - ЕЛО (Келлог, Верхне-Имбатское, Бахта, Ворогово, Сым, Ярцево).

II. Центральная группа - Ц:

А. Район Тыма - ТН:

1. Ваховский диалект - ВАХ.
2. Тымский диалект - ТЫМ (Нюльядрово, Ванджилынак, Лымбелькарамо, Пылкарамо, Компас, Кананак, Напас, Кочеедрово, Варгананджино, Кулеево, Негодка, Медейка, Назино, Усть-Тым, Колгуяк, Тымск, Козмыльцево).

Б. Район Нарыма - НА:

1. Васюганский диалект - ВАС (Каргасок, Ново-Югино, Старо-Югино, Маргино, Наунак, Усть-Чичапка, Чичап-

ка, Салат, Верхне-Вольджа, Айпалово, Эзель-Чвор, Большой Грив, Новый-Васюган).

2. Нарымский диалект - НАР (Тебиак, Пыжино, Нарым, Тихтерово, Ласкино, Басмасово, Парабель, Мумышево, Невальцево, Сагандуково, Горелый Яр, Нельмач, Пудино).

III. Южная группа - Ю:

А. Район Оби - ОБ:

1. Тогурский диалект - ТОГ (Инкино, Киярово, Эзенгино, Иванкино, Тяголово, Иготкино, Тогур, Испаво, Конерово, Островные).
2. Колпашевский диалект - КОЛ (Колпашево, Баранаково, Тискино, Костенкино, Ново-Сондорovo).
3. Чаяский диалект - ЧАЯ (Старо-Сондорovo, Чалково, Тайзаково).
4. Верхнеобский диалект - ВОБ (вымерший).

Б. Район Кети - КЕ:

1. Нижнекетский диалект - НКЕ (Белый Яр, Карелино, Мулешка, Кликвенка, Тайна).
2. Среднекетский диалект - СКЕ (Алипка, Максимкин Яр, Степанкино, Меташкино, Пирино, Усть-Озерное, Урлюково, Лукяново, Зубреково).
3. Верхнекетский диалект - ВКЕ (Марково, Лосиноборск, Налимкино, Айдар, Маковское).

В. Район Чулыма - ЧУ (вымершие).

В качестве диалектного членения камасинского языка можно предложить следующее:

1. Камасинский диалект - КАМ:

- а) Говор орлиной племени - о.
- б) Говор жировой племени - ж.

(Об этих говорах см. подробнее Donner-Joki 1944 : XXXIX-XL, 125-126.)

2. Койбальский диалект - КОЙ. (В свете новейших исследований койбальский оказался лишь диалектной разновидностью камасинского языка, см. особенно Хелимский 1982 : 35-37.)

Остальные саяносамодийские языки являются по существу диалектами маторского языка (см. там же : 31-35):

1. Маторский диалект - МАТ.
2. Тайгинский диалект - ТАЙ.
3. Карагасский диалект - КАР.

Границы камасинских и маторских диалектов не всегда дос-

таточно четко прослеживаются, но в общих чертах вырисовывается следующая картина фонетических различий:

Камасинский

КАМО ~	КАМЖ	КАМ ~	КОЙ
d'-, ž-	t', č-	d', t'	ž
b-	p-	š-	s-
-b	-p	-ž-	-z-
-p	-m	-r-	-rr-
ε	e, e ^a	-l-	-ll-
(ε)	o, o ^a	-b-	-bb-
u, u	o, o ^a	-g-	-gg-
p	ž, ž ^a	-i	-ä, -e
ž	o, o ^a		
ž	o, o ^a		
-ä-	-u-		
-z-, -p-	-ž-, -ž-	(О КАМО ~ КАМЖ см. и Киннап 1965.)	
-ž-	-o-		
-ž	-o		

Маторский

МАТ ~	ТАЙ ~	КАР
n	n	n
t-	t-	d-
k-	k-	g-
ü	ü	u, ü
i, e, i	ö	ö

Л и т е р а т у р а

Киннап А. 1965, О непоследовательностях в произношении современного камасинского языка. - САУ I : 47-52; Хелимский Е. Г. 1982, Древнейшие венгерско-самодийские языковые параллели. (Лингвистическая и этногенетическая интерпретация), Москва;

Donner, K. - Jokai, A. J. 1944, Kamassgisches Wörterbuch, Helsinki; Janurik, T. 1978, A szelkup nyelv-járások osztályozásához. - НУК 80 : 77-104.

A. K ü n n a p
(Tartu)

ZUR GLIEDERUNG DER DIALEKTE DES SÜDSAMOJEDISCHEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die bislang zweifelsohne beste Gliederung der s e l -
k u p i s c h e n Mundarten ist von T. Janurik 1978 (NyK
80 1) vorgeschlagen und begründet worden. Die Gliederung der
k a m a s s i s c h e n Mundarten könnte wie folgt ausse-
hen: 1. Kamass-Mundart: a) Adler(-Leute)-Untermundart,
b) Fett(-Leute)-U.; 2. Koibal-M. (das Koibalisch ist nach
neuesten Forschungsergebnissen lediglich eine mundartliche
Variante des Kamassischen). Die übrigen Varianten des Sajan-
samojedischen sind eigentlich Mundarten des M a t o r i -
s c h e n. Die mundartlichen Wechselfälle des Kamassischen
und des Matorischen sind nicht ganz regelmäßig.

A. M i h k e l s
(Tartu)

TRANSITIIVSUSE-INTRANSITIIVSUSE KÄSITLUSEST,
ERITI MANSI KEELE KORRAL

Verbide transitiivsus-intransitiivsus, keelenähtus, mis oli tuttav juba stoikutele, on viimasel ajal taas lingvistide huviorbiiti tõusnud, eriti seoses semantilise süntaksi arenguga. Vaatamata pikale perioodile, mil transitiivsust on uuritud, on veel üsna palju lahendamata probleeme. Ometi ei sea ma eesmärgiks neid põhjalikult tutvustada. Püüan vaid lühidalt esitada seda, mida loetakse transitiivsusele iseloomulikuks.

Lähtugem sellest, et transitiivseid ja intransitiivseid verbe on võimalik eristada, kuigi on ka vastupidiseid arvamusi. Tõsi küll, vahel on raskusi selge piiri tõmbamisega nende vahele. Traditsiooniliselt on transitiivseiks peetud verbe, mille puhul verbiga väljendatud tegevuse tagajärjed "kanduvad üle" subjektilt objektile. Teada on ka sellise definitsiooni nõrkus ja põhjuski on selge. Lyons toob näiteks lause, kus meil süntaktiliselt lähenedes on tegemist transitiivse verbiga: I hear you 'Ma kuulan/kuulen sind'. Lisame lause I hit you 'Ma löön sind'. Lauseid kõrvutades näeme, et esimeses on tegevusel täiesti vastupidine iseloom, kui siin üldse mingist tegevusest juttu saab olla. Ent kes, mida ja kellega teeb lauses I love you 'Ma armastan sind'? (Лайонс 1978 : 372.) Sweet arvab, et sellistel juhtudel objektist rääkida on pigem metafoor (Sweet 1913 : 25). kuulama- ja nägema-tüüpi verbe nimetab Lyons mitteprogressiivseteks, staatilisteks verbiideks (Лайонс 1978 : 372). Seejuures on transitiivseid verbe nimetatud ka aktiivseteks verbideks (Noreen 1925 : 583).

Transitiivsusele iseloomulikuks peetakse ka objekti olemasolu. On täheldatud, et esineb verbe, mis, vastupidiselt teistele, nõuavad ikka mingit lisa, tavaliselt objekti, mis verbi rohkem spetsiaalseks muudab (vrd. Ta magab ja Ta toob vett). Vaadelgem lauseid Ta loeb raamatut ja Ta loeb. Tege-

mist on ühe ja sama verbiga, ent viimases on meil esitatud transitiivse verbi objektita ehk absoluutne kasutus (Jespersen 1925 : 87-88). Lyons koguni liigitab verbe sõltuvalt sellest, mitme nimisõnaga nad lause tuumas seotud on. Nii näiteks on verb surema ühekohaline, sest nõuab vaid üht nimisõna - subjekti; verb tapma aga kahekohaline, sest vajab nii subjekti kui ka objekti. andma võib olla koguni kolmekohaline, olles seotud nii subjekti, objekti kui ka kaudse objektiga. (Лайонс 1978 : 371.)

Sellist liigitust saame kasutada ka transitiivsete verbide puhul. Need võivad olla ühekohalised (absoluutses kasutuses), kahekohalised (koos objektiga) ja kolmekohalised (koos otse- ja kaudse objektiga). Verbe, mis võivad esineda nii objektiga kui ka ilma, nimetab Lyons pseudointransitiivseteks (383). On veel olemas nn. funktsiooniverbid, mis on lauses ilma objektita mõeldamatud ja mille tähendus kitseneb vaid teatud suhete väljendamisega (Yli-Vakkuri 1982 : 26). Vrd. näiteks Tuul põhjustas sidehäireid ja Tuul põhjustas.

Lisada tuleb kindlasti, et on keeli, kus transitiivsus on seotud erilise objektilise konjugatsiooniga (ka mansi keel kuulub siia). Teada on, et mõnes keeles on objekti tähistamine kohustuslik (türgi Yasi yas-lyor 'Ta kirjutab kirjutamist'), teistes pole see obligatoorne.

Mitmekülgsed on ka transitiivsete lausete objekti ja subjekti suhted. Tuntud on nähtus, kus aktiivilause transitiivse verbi subjekt muutub vastava passiivilause objektiks ja vastupidi - vastav objekt muutub passiivilause subjektiks. Objekti ja subjekti vaheliste suhetega on seotud ka ergatiivsus (intransitiivse verbi subjekt muutub vastava transitiivse verbi objektiks ja sisse tuleb uus, ergatiivne subjekt kirjeldatava tegevuse agensina, vrd. Kivi liikus ja Jüri liigutas kivi). Transitiivsusega on seotud ka kausatiivsus. On ju kausatiivid transitiivsed verbid, mis põhjustavad objekti seisundi muutuse. Võime öelda, et kausatiivide süvasstruktuuris sisaldub abstraktne verb põhjustama.

Transitiivsus-intransitiivsus on keeruline nähtus ka süntaksi seisukohalt. Paljudel juhtudel pole ju transitiivsetel verbidel erilist morfeemi. Sellistel juhtudel avaldub transitiivsus süntaksitasandil (vrd. He drank greedily 'Ta jõi ahnelt' ja He drank a tumbler and rushed out of the pub 'Ta tühjendas klaasi ja sööstis kõrtsist välja'). Huvitav on

veel märkida, et on keeli, kus transitiivsete ja intransitiivsete lausete ehitus ei erine üksteisest. Sellisel juhul ei väljendu tegevuse resultatiivsus ja selle suunatus objektile mitte verbi vormis, vaid kogu väljendi kontekstis, objekti olemasolus või selle puudumises ja kasutatud verbi semantikas (Мещанинов 1982 : 95). Mõnes kaukaasia keeles on transitiivse lause alusel eriline käändelõpp, mõnes aga vastanduvad seisundi-/olekuverbid kõikidele tegevusverbidetele (nii transitiivsetele kui intransitiivsetele), kusjuures alus võib olla nn. aktiivses käandes ka intransitiivsete verbide puhul (seisundilauseis on ta ainult absoluutses käandes (99-100). Omapärane nähtus esineb aleuudi keeles. Verbi pöördelõpp võib siin väljendada üheaegselt nii subjekti kui ka objekti, kusjuures vastavat lõppu kasutatakse ka siis, kui tegevus on suunatud objektile, millest on juttu teises lauses, või kui on tegemist teise öeldisega. Objektilis-subjektilise verbi puhul võib objekt ka puududa. Sellise ehitusega verbide juures on transitiivsuse või intransitiivsuse nimetamine üsna tinglik. (109-110.)

Nüüd aga vaadeldagem, mida võime lugeda mansi keele transitiivsuse-intransitiivsuse kohta erialastest töödest. Ahlqvist kõnealust probleemi eraldi ei vaatle. Verbituletussufiksitate käsitlese juures nimetab ta vaid viit kausatiivsuse-sufiksiti: -t, -l, -lt, -pt, -nt (Ahlqvist 1894 : 175). Pike-malt on sel teemal peatunud oma mansi keele õpikus Balandin ja Vahruševa. Nemad peavad transitiivsete verbide üldiseks tähenduseks verbi omadust anda tegevust esemele edasi, kutsudes selles esile neid või teisi muutusi või mõjude sellele ühel või teisel viisil. Nagu näeme, on siin tegemist nõ tavaaruseamaga transitiivsusest. Edasi märgivad autorid, et transitiivsete verbide juurde kuulub põhikäändeline otseobjekt. Esile tuuakse asjaolu, et mansi keele transitiivsetel verbidel on transitiivsuse väljendamiseks teatud erilisi grammatilisi vorme - verbi passiivivormid, kus objektiks on lause alus; objektilise konjugatsiooni korral on verbidel peale pöördelõppude ka singulari, pluurali ja duaalsele objektile osutavad sufiksiti. Transitiivsuse-intransitiivsuse eripäraks mansi keeles peetakse seda, et verb ise, väljaspool konteksti, väljendab transitiivsuse-intransitiivsuse kategooriat vaid leksikaalselt. Nii näiteks eeldavad verbid warunkwe 'te-gema' ja junqutarkwe 'lööma' otseobjekti ja on ka selle puu-

dumisel mõeldavad kui transitiivsed. Intransitiivsed verbid olunḡwe 'olema' ja minunḡwe 'minema, sõitma' ei eelda objekti, ent sellega konteksti viiduna omandavad leksikaalse transitiivsuse, esinedes objektilise konjugatsiooni ja passiivi vormides: ḡosa mā ḡosaḡ minasluw, wati mā watiḡ minasluw 'pikka maad sõitsime kaua, lühikest maad vähe' (verbi transitiivsuse väljendajaks on siin singulari objektile osutav sufiks -l). Intransitiivsed verbid ei saa tegevust objektile edasi anda. Samuti ei esine nad objektilises konjugatsioonis ega passiivis. (Баладин-Вахрушева 1957 : 112-113.) Ometi on viimases näites meil tegemist objektilise konjugatsiooniga.

Teises mansi keele õpikus märgib Balandin, et mansi keele refleksiivid tuletatakse peamiselt transitiivsetest verbidest, ning loetleb sufikseid, mille abil saab intransitiivsetest verbidest tuletada transitiivseid: -l, -t, -pt (-upt, -apt), -lt (-olt, -alt); samuti transitiivseid verbe transitiivsetest: -pt, -lt, -ltapt (Баладин 1960 : 103, 187). Szabó eristab viit kausatiivsuffsufiksiti: -t, -l, -lt, -pt, -mt (Szabó 1904 : 60-62). Tšernetsov loetleb sufikseid, mille abil saab intransitiivsetest verbidest transitiivseid: -t, -l, -lt, -pt (Чернецов 1937 : 181).

Rombandejeva kirjutab oma artiklis mansi keele kausatiivide kohta, et kausatiivsus on siin transitiivsuse erikuju, grammatiline, mitte semantiline kategooria, millel on kindel morfoloogiline väljendusvahend. Autor jagab kausatiivid omakorda transitiivseteks ja nn puhasteks kausatiivideks. Esimesi moodustatakse peamiselt intransitiivsetest verbidest sufiksiti -t, -l, -tt, -lt, -pt, -ltt abil. Puhtkausiive moodustatakse peamiselt transitiivsetest verbidest põhiliselt liitsufiksiti -lt, -ltt, -pt, -tt, aga ka liitsufiksiti -t ja -l abil (Ромбандеева 1960 : 72-73). Mõlemat kausatiivide rühma ühendab asjaolu, et nende verbidega lausetes esineb põhikäändes otsesihitis, esimesel juhul kui objekt, teisel kui tegevuse täideviija (75).

Teisel märgib Rombandejeva, et puudub selge vahe transitiivsete ja intransitiivsete verbide vahel. Puhtalt intransitiivsed saavad olla vaid tuletatud refleksiivid. Tuletamata intransitiivsed verbid, viiduna konteksti sõnaga, mis tähistab determineeritud objekti passiivikonstruktsioonides, on tajutavad kui transitiivsed verbid. Liikumist tähistavad ja

refleksiivsed verbid muutuvad transitiivseiks kausatiivsusefiksiga abil. Samuti loetletakse sufikseid, mis aitavad moodustada nii transitiivseid kui ka puhtaid kausatiive: -t, -l, -lt, -tt, -pt, -lpt (Ромбандеева 1966 : 352, 354).

Hilisemas monograafias toob Rombandejeva teiste sufiksiga sead ära ka -xat/-axt, mille abil tuletatakse verbe transitiivsetest verbidest, näiteks maxat(u)- 'riietuma', lowtxat(u)- '(end) pesema'. Samade sufiksiga moodustatakse refleksiivseid ja retsiprookseid verbe, näiteks sartxat(u)- '(end) millegagi määrima, hõõruda' < sart(u)- 'määrima, hõõruda'; anilaxtasuw 'me suudlesime teineteist (mitu korda)' < anilaxt(u)- 'teeneteist suudlema' < anil(a)- 'suudlema'. Selliste sufiksiga verbe loeb Rombandejeva igal juhul intransitiivseteks. (Ромбандеева 1973 : 148-149, 151-152.) Ta nimetab ka sufikseid, mis tuletavad intransitiivsetest verbidest transitiivseid: -t, -lt(t), -pt, -tt. Transitiivseid verbe transitiivsetest saab sufiksiga -lt, -lt(t), -pt, -tt abil. Noomenitest aitavad transitiivseid verbe moodustada -l, -lpt, -t, -k + -t. (154-156, 158, 178-179.) Kausatiivisufiksistest tunakse esile ka -l + -pt, -t + -pt, -t + -lt, -lt + -pt, -pt + -pt (159).

Gulya mainib, et transitiivsete verbide subjektilise konjugatsiooni vorm nullastmel näitab otseobjekti - määratlemata objekti. Samas rõhutab ta, et passiivi kasutatakse mansi keeles mitte ainult transitiivsete verbide, vaid ka intransitiivsete verbide korral: matarn ti juwemen 'mole (kahe) juurde siia tuleb keegi'. Sufiksiga -axt/-xat kasutatakse refleksiivide tuletamiseks verbidest (Гур 1976 : 239, 301). Ka Pirotti täheldab, et passiivis võivad esineda nii transitiivsed kui ka intransitiivsed verbid. Kausatiivide ja faktitiivide sufiksina nimetatakse -t, -l, -tt, -pt, refleksiivide sufiksina -xat/-axt, -lxtaxt. (Pirotti 1972 : 149, 161, 177, 178.) Kälman toob esile kausatiivsusefiksiga -t ja -lt (aji 'jooma' - ajti 'jootma', oji 'magama' - ojalti 'uinutama, magama panema'). Refleksiivsusefiksistest on esitatud -xat/-axt ja -lxtaxt (rõnxi 'karjuma' - rõnxlxtaxti 'karjatama'). Autor nendib samuti tõika, et mansi keele intransitiivsed verbid võivad esineda ka passiivis (ampnə joxtwes 'koer tuli tema juurde'). (Kälman 1976 : 55-56, 61.) Mansi keele kausatiive on maininud ka Helinski, kes osutab, et mansi põhjadialektis on nende tu-

letamiseks väga produktiivne liitsufiks -ltapt(u)-, samuti kausatiivne liitsufiks -ptuvt: jünt<ltapt(u)- 'paluma kedagi õmmelda midagi' < jünt(u)- 'midagi õmblema'; rupitaptut(a)- 'paluma kedagi töötada' < rupit(a)- 'töötama' (Хелимский 1982 : 106).

Püüdkem nende andmete põhjal kokkuvõtet teha. Mansi keele transitiivse verbi juurde kuulub põhikäandes otseobjekt. Transitiivse verbiga väljendatud tegevus "kandub üle" objektile. Puhtalt intransitiivsed olevat vaid tuletatud refleksiivid. Ka intransitiivne verb võib esineda passiivilauses. On olemas eriline objektiline konjugatsioon. Transitiivseid verbe saab tuletada intransitiivsetest sufiksiga -l, -t, -pt (-upt, -apt), -lt (-<lt, -<lt), -tt ja transitiivsetest sufiksiga -lt (t), -ltapt, -pt, -tt abil. Noomenitest saab transitiivseid verbe tuletada sufiksiga -k + -t, -l, -ltt, -t abil. Liikumist tähistavad ja refleksiivsed verbid muutuvad transitiivseiks kausatiivisufiksiga. Mansi keele kausatiivid on transitiivsuse erikuju. Kausatiivide tuletussufiksid on: -l, -mt, -lt, -nt, -pt, -t, -ltapt(u), -ptuvt, -l + -pt, -t + -pt, -t + -lt, -lt + -pt, -pt + -pt. Meist -t, -l, -lt, -ltt, -pt ja -tt moodustavad transitiivseid kausatiive intransitiivsetest verbidest. Refleksiive saadakse peamiselt transitiivsetest verbidest sufiksiga -<at/-<xt, -lt<xt ja -lt<xt abil. Sufiks -<at/-<xt aitab ka retsiprookssoid verbe moodustada. Selle sufiksiga verbid olevat igal juhul intransitiivsed.

Lõpuks mõned näited mansi keele Sosva murdest, mis teatavasti on mansi kirjakeele aluseks. Viitamata laused pärinevad autori poolt kogutud keeleainestikust.

1. Leksikaalne transitiivsus: án mán x&B& p&y ti x&rt&ss-te 'ta tõmbas oma väikese paadi kaldale' (Kannisto-Liimola 1955 : 63).

2. Leksikaalselt transitiivse verbi absoluutne (ilma objektita) kasutus: ñ-Z <lt<' x&rti 'ta veab/tõmbab (kelku) edasi' (Kannisto-Liimola 1955 : 102).

3. Objektiline konjugatsioon: t&mm&t&nl <st&ssig 'nad (kaks) lõpetasid oma söömise' (Kannisto-Liimola 1955 : 81). -lt on duaali objektile osutav sufiks.

4. Transitiivne verb passiivis: titt&lu,tl titta <ss, sitt&lu,tl sitta <ss 'teda söödeti enne söömata toiduga, jookseti enne joomata joogiga' (Kannisto-Liimola 1955 : 91).

5. Intransitiivne verb passiivis: xä·ptä·l mi·rn ö·s ti iu·ße 'jälle tuleb paaditais inimesi tema juurde' (Kannisto-Liimola 1961 : 214).

6. Transitiivse verbi tuletamine intransitiivsest suffiksi abil: õjka ulast ün¹·s 'mees istub toolil' - tawe ulasn untuwes 'ta pandi toolile istuma'.

7. Intransitiivse verbi tuletamine transitiivsest suffiksi abil: taw ismut päjti 'ta keedab suppi' - ismut päjtaxti 'supp keeb'.

8. Aktiivlause transitiivne verb passiivlause transitiivse verbina, kusjuures lausetes subjekt ja objekt vahetavad kohad: aviris nēpak lowintās 'tüdruk luges raamatut' - avirisn nēpak lowintawes 'raamatut loeti tüdruku poolt'.

Kokkuvõtteks tuleb aga tunnistada, et transitiivsus-intransitiivsus mansi keeles ei ole veel piisavalt läbi uuritud ja see lünk tuleb alles täita.

K i r j a n d u s

A h l q v i s t, A. 1894, Wogulische sprachtexte nebst entwurf einer wogulischen grammatik. Aus dem nachlasse des verfassers herausgegeben von Y. Wichmann, Helsingissa (MSFOu VIII); J e s p e r s e n, O. 1925, The Philosophy of Grammar, London; K ä l m ä n, B. 1976, Chrestomathia vogulica. Masodik, atdolgozott kiadas, Budapest; K a n n i s t o, A.-L i i m o l a, M. 1951-1955, Wogulische Volksdichtung. Bearbeitet und herausgegeben von M. Liimola I-II, Helsinki (MSFOu 101, 109); N o r e e n, A. 1925, Vårt språk V, Lund; P i r o t t i, G. 1972, Grammatica Vogula. (Con una scelta di poesie vogule.) - Quaderni Italo-Ungheresi 3, Mantova; S z a b o, D. 1904, A vogul szokepzes. - NyK XXXIV; S w e e t, H. 1913, Collected Papers, Oxford; Y l i - V a k k u r i, V. 1982, Transitiiviverbi ja pseudointransitiivit. - Folia Fennistica & Linguistica 8, Tampere;

Б а л а н д и н А. Н. 1960, Самоучитель мансийского языка, Ленинград; Б а л а н д и н А. Н. - В а х р у ш е в а М. П. 1957, Мансийский язык. Учебное пособие для педагогических училищ, Ленинград; Г у я Я. 1976, Морфология обско-угорских языков. - Основы финно-угорского языкознания. Марийский, пермские и угорские языки, Москва; Л а й о н з Д. 1978, Введение в теоретическую лингвистику, Москва; Р о м - б а н д е е в а Е. И. 1960, Каузативные формы мансийского глагола. - Ленинградский государственный педагогический институт имени А. И. Герцена. Ученые записки 167, Ленинград; 1973, Мансийский (вогульский) язык, Москва; 1966, Мансийский язык. - Языки народов СССР III. Финно-угорские и самодийские языки, Москва; Х е л и м с к и й Е. А. 1982, Древнейшие венгерско-самодийские языковые параллели. (Лингвистическая и эт-

ногенетическая интерпретация), Москва; Чернецов В. Н. 1937, Мансийский (вогульский) язык. - Языки и письменность народов Севера I, Москва-Ленинград; Мещанинов И. И. 1982, Глагол, Ленинград.

А. М и х к е л ь с

(Тарту)

О ТРАКТОВКЕ ПЕРЕХОДНОСТИ-НЕПЕРЕХОДНОСТИ ГЛАГОЛОВ,
ОСОБЕННО В МАНСИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Р е з ю м е

В начале статьи рассматривается переходность-непереходность глаголов с точки зрения общего языкознания, а далее дается краткий обзор трактовок проблемы у исследователей мансийского языка и приводятся некоторые примеры переходных конструкций из сосьвинского диалекта мансийского языка.

Г. Некрасова
(Тарту)

О ПАДЕЖАХ НА -дань(-) В КОМИ ЯЗЫКЕ

В коми языке прослеживается употребление словоформ со сложными падежными окончаниями. Наиболее систематически выступают показатели с первым компонентом -дань-, которые встречаются во всех диалектах и в литературном языке. Несмотря на довольно низкую частотность, они встречаются как в устной, так и в письменной речи.

До настоящего времени данные словоформы не получили достаточного освещения в научной литературе. Исследователи ограничивались простой их констатацией (Wiedemann 1884 : II3; Серебренников 1963 : 50) или же пытались определить их основные значения (Нечаев 1948 : 95-97; Бубрих 1949 : 51-52). Словоформы на -дань(-) не рассматриваются в учебнике для вузов "Современный коми язык" (1955), в печатных монографиях и рукописных диссертациях, посвященных изучению того или иного диалекта (ВВД; ВСД; ИЖД; НВД; ССД; Сорвачева 1950; Фролова 1950; Ляшев 1976). Основной причиной опущения данных языковых явлений в литературе является, видимо, их категориальная неустановленность. Поэтому при рассмотрении показателей с первым компонентом -дань- мы остановимся в первую очередь на определении их категориальной принадлежности, раскрыв при этом также основные значения и функции. Попытаемся установить и причины их возникновения.

Д. В. Бубрих, исследуя рассматриваемые словоформы, не включает компонент -дань- в состав падежных суффиксов. По его мнению, "приблизительный падеж по происхождению является вступительным падежом на -õ от образований на -дань ..., -дань является сокращением -даньõ" (Бубрих 1949 : 51). Действительно, -дань в сочетании с показателями других местных падежей лишается тех признаков, которые характеризовали его как самостоятельный падеж. Он превращается в коэффис новых сложных суффиксов, означая, по словам самого же Д. В. Бубриха, "время или место около чего-либо". Носителем грамматических значений выступают вторые компоненты, которые в сочетании с

-лань теряют былую принадлежность к соответствующей группе местных падежей; при этом как бы происходит стирание границ между внутреннеместными и внешнеместными падежами. Возникший оттенок приблизительности, который придает образовавшимся сложным суффиксам первый компонент, позволяет объединить их в новую серию, которую вслед за исследователями коми-пермяцкого и удмуртского языков, где данная серия возникла путем трансформации послелогов с основой к.-перм. дын-, удм. динь- 'у, около, возле, при' (Баталова 1975 : 138-141; Тепляшина 1981 : 286-291), назовем приблизительноместными падежами. Предложенное название, разумеется, в известной мере условно, оно неточно отражает значения, выражаемые этими падежами, что было отмечено и Т. И. Тепляшиной, поэтому принимается нами в качестве рабочего варианта.

Серия приблизительноместных падежей насчитывает шесть форм:

аппроксиматив-инессив	<u>-ланьын</u>
аппроксиматив-элатив	<u>-ланьысь</u>
аппроксиматив-эгрессив	<u>-ланьсянь</u>
аппроксиматив-пролатив	<u>-ланьбод</u> ~ <u>-ланьті</u>
аппроксиматив-терминатив	<u>-ланьбодз</u>
аппроксиматив II	<u>-ланьö</u>

Большинство падежей данной серии имеет однозначную семантику, ограничиваясь в основном выражением пространственно-временных отношений, и выступают в предложении обычно в роли дополнения или обстоятельства времени и места. В отличие от других пространственных падежей они могут присоединяться одинаково как к неодушевленным, так и к одушевленным существительным, устраняя тем самым ограниченность употребления местных падежей с последними. Рассмотрим основные значения каждого падежа в отдельности.

А п п р о к с и м а т и в - и н е с с и в выражает местонахождение около, вблизи чего-(кого-)либо, а также приблизительное время действия. Примеры: Визангланьын стройтісны выль туй (разг.) 'Недалеко от Визанги построили новую дорогу'. ... бытьё Урал мусорьсь изйы. көнко ю йны в л а н ь ы н, чездасьö-чуткасьö да бузгысялö визув ваö (ВК 1983 8 : 12) '... как будто куски Уральских гор откалываются и падают в бурную воду где-то в истоках (букв.: около истоков) реки'. Йирсьысь мёсланьын котраліс ичö-тик зонка (разг.) 'Вблизи (около) пасущейся коровы бегал

маленький мальчик'. Нывланьын тыдовтчис кутшюмкё съёд вуджор (разг.) 'Около девочки появилась какая-то черная тень'. Арланьын пужьявлёнин (разг.) 'Под осень бывает уже заморозки'.

Аппроксиматив-элатив выражает исходное место движения, находящееся поблизости чего-(кого)-либо. Примеры: Керкаланьысь овто чёскыд пёжалом нянь дукон (разг.) 'Со стороны дома веет вкусным запахом печеного хлеба'. Кыськё тыланьысь друг кылс горзём шы (разг.) 'Вдруг откуда-то со стороны озера послышался крик'. Нур дорланьысь лэбзисны съёд дозморяс (разг.) 'Со стороны болота взлетели глухари'. Мишаланьысь котёртысь съёд пон гораа увтис, но друг ланьтис (разг.) 'Бежавшая со стороны Миши собака громко лаяла, но вдруг замолкла'. Сійо ачыс карланьысь вёли (разг.) 'Сам он родом из города был'.

Аппроксиматив-эгрессив выражает начальный пункт движения от места со стороны чего-(кого)-либо. Примеры: Сикт помланьсянь тыдовтчис вёла (разг.) 'Со стороны конца села показалась подвода'. Вичколаньсяньыс ылын на (разг.) 'От церкви (букв.: от места около церкви) еще далеко'. Керкаланьсянь ме дорё котёртис понпи (разг.) 'Со стороны дома ко мне подбежала собачка'. Ва дорланьсянь котёрти да лолё тырис (разг.) 'Со стороны реки (букв.: с места около берега) бежал и задыхаюсь'. Вёвьясляньсяньыс татчёдз лоб витсе воськов (разг.) 'Со стороны лошадей (букв.: от места около лошадей) до этого места будет пятьсот шагов'.

Аппроксиматив-пролатив выражает движение мимо, около, возле чего-(кого)-либо. Примеры: Сэни и дэужнитёма батыслысь сойсё, пельпом увлань-тиыс, белёйяслён пуля (ВК 1983 8 : 6) 'Там и прострелила предплечье отца, немного ниже плеча, белогвардейская пуля'. Мир туйланьёд том йёз мунисны клуб (разг.) 'Недалеко (около) большой дороги молодежь шла в клуб'. Мишаланьти котёртис ичотик көчпи (разг.) 'Мимо нас пробежал маленький зайчик'. Пуяс дорланьти мунис тётём морт (разг.) 'Возле деревьев шел незнакомый человек'.

Аппроксиматив-терминатив выражает предел действия до места или времени около чего-(кого)-либо. Примеры: Вёр керкаланьсянь шор гу-

ке, наблюдается смещение функций илллатива и аппроксиматива I, их взаимозаменяемость. Ср. Уд. И з л а н ь ы с (лит.: изъяс) кõртнас шукис, да изъис пазалі (Сорвачева 1950 : 60) 'Ударил он железом о камень, и камень разбился'. Уд. Тэ к о к - л а н ь ы д (лит.: кокад) зутшкиси да уси (Сорвачева 1950 : 60) 'Споткнулся я о твои ноги и упал'. Нв. Мортõс м у - л а н ь (лит.: му вылõ) выбитны (НВД : 40) 'Бросить человека оземь'. Начальник водз чуньнас тувкнитлис к а р т а - л а н ь (вместо: картаõ) ... (ВК 1983 8 : 25) 'Начальник ткнул указательным пальцем в карту ...'.

Семантическая близость рассматриваемых формантов, видимо, и явилась основой неверных выводов Д. В. Бубриха о происхождении аппроксиматива I (см. выше). По этой же причине словоформы на -ланьõ иногда приводятся в качестве иллюстративного материала для аппроксиматива I без необходимых пояснений (Сорвачева 1950 : 60-61; 1972 : 251-252). Однако несмотря на кажущуюся синонимичность, одинаковый русский перевод, между аппроксимативом I и аппроксимативом II можно обнаружить некую семантическую разницу, которую придает илллативный суффикс -õ: если -лань обозначает лишь общее направление движения, то -õ как бы корректирует, конкретизирует это направление, указывая, что движение происходит именно в этом направлении.

Все приблизительноместные падежи могут: 1) употребляться как в единственном, так и во множественном числе: школаланьõ 'в сторону школы', вõрланьын 'в стороне леса', меланьысь 'с моей стороны', пыжланьсянь 'со стороны лодки', тулланьті 'со стороны дороги', теланьõдз 'до тебя (букв.: до места около тебя)'; керкаясланьын 'в стороне домов', пипуясланьысь 'со стороны осин', зорõдъясланьсянь 'со стороны стогов', муясланьті 'со стороны полей', бабьясланьõда 'до старушек (букв.: до места около старушек)', зоньясланьõ 'в сторону мальчишек'; 2) оформляться посессивными суффиксами: аппроксиматив-элатив ед. ч. 1 л. керкаланьсыым 'со стороны моего дома', 2 л. керкаланьсынд 'со стороны твоего дома', 3 л. керкаланьсыыс 'со стороны его дома'; мн. ч. 1 л. керкаланьсыынн 'со стороны нашего дома', 2 л. керкаланьсыыннд 'со стороны вашего дома', керкаланьсыынныс 'со стороны их дома'; 3) иметь при себе одиночные и распространенные определения, выраженные существительными, прилагательными, причастиями, числительными, местоимениями: Педõр Миш пывсянланьõдз 'до бани Михаила Федоровича', вж сус пуланьын 'около зеленой лиственницы', вызув ю

горувланьтi 'в низовьях быстрой реки', кык судтаа керкалань-сянь 'со стороны двухэтажного дома', сылбн радейтана ягланьб 'в сторону его любимого соснового бора', сылысь челядь-ланьын 'в стороне поющих детей', ылын муньсь йбзланьын 'в стороне вдалеке идущих людей', ылын тыдальсь куйм пуланьысь 'со стороны вдалеке виднеющихся трех деревьев'.

Сложные суффиксы с коаффиксом -лань могут присоединяться не только к существительным и частям речи, выступающим в его роли, но и агглютинироваться к наречиям, восходящим к пространственным существительным и местоимениям. Примеры: увланьын 'в низовье', эсчаньын 'вот там', таланьб 'сюда, в нашу сторону' (ПРС : I6I), ... Сандра ... котортис сылань, к о д а р л а н ь ы н кылис сылбн вежаньыс (Федоров I23) 'Александра побежала в ту сторону, где (в какой стороне) была слышна ее крестная', а вот чепосйны эськб онi тасянь в ы в л а н ь б (Топоров 85) 'а вот если бы подняться теперь отсюда вверх'.

Появление рассматриваемой серии в системе склонения коми языка, видимо, связано с общей тенденцией увеличения числа местных падежей, наблюдаемой во многих финно-угорских языках (Баталова 1975 : I29-I4I; Коведяева 1978 : I38; Тепляшина 1981 : 285-292; Цыганкин 1977 : 92-93 и др.), и основывается на одном из основных принципов образования вторичных падежей - способа сложения суффиксов, который был распространен в финно-пермской ветви финно-угорских языков. Приблизительноместные падежи коми языка как бы повторяют судьбу всех д-овых и с-овых падежей в прибалтийско-финских и мордовских языках, возникших на основе соответствующих словообразовательных суффиксов, которые уже после переосмысления в падежный формант, по мнению ученых, сохраняли и частично все еще сохраняют некий словообразовательный и/или неопределенный в отношении направления характер (Korhonen 1975 : II5; Tauli 1966 : 24-25). К такому же выводу пришел А. Кюннал при рассмотрении коаффикса окончаний локальных падежей *-kv- в самодийских языках (Künnap 1971 : I25-I32). Подтверждением этого предположения может служить сопоставление коаффикса -лань с д-овым словообразовательным суффиксом, который иногда появляется в послеложных конструкциях, чаще всего при послелогах с основой на дор- 'место около, возле чего-либо'. Напр., керкаладорын 'в стороне дома', керкаладорьсь 'со стороны дома', керкаладорсянь 'со стороны дома', керкаладорти~керкаладорбд 'около, вблизи, мимо дома', керкаладорбдз 'до

места около дома', керкаладорб 'в сторону дома'. При сравнении данных форм с бессуффиксальными последовательными сочетаниями (керка дорын 'около дома', керка дорысь 'от дома', керка дорсянь 'от дома', керка дорти ~ керка дорбд 'мимо, около дома', керка дорбдз 'до дома', керка дорб 'к дому') обнаруживается, что -ла- является носителем такого же значения, что и -лань в приблизительноместных падежах с разницей, что это значение не так явно выражено, а порой семантическая дифференциация сочетаний с суффиксальным употреблением и без него почти уже не ощутима. Напр., синонимичными можно считать формы меладор и ме дор 'за меня, на моей стороне', миянладор и ми дор 'за нас, на нашей стороны', тэладор и тэ дор 'за тебя, на твоей стороне' и др.

Семантическая близость коаффикса -лань- и суффикса -ла- не может быть случайной. Она не только еще раз доказывает словообразовательное происхождение д-овых падежей, но и подтверждает мысль, что формант, возникнув на базе словообразовательного суффикса, унаследует некоторые его характерные черты.

Сокращения диалектов коми языка

нв. = нижневычегодский; уд. = удорский.

Литература и ее сокращения

Баталова Р. М. 1975, Коми-пермяцкая диалектология, Москва; Бубрих Л. В. 1949, Грамматика литературного коми языка, Ленинград; ВВД = Сорвачева В. А., Сахарова М. А., Гуляев Е. С., Верхневычегодский диалект коми языка, Сыктывкар 1966; ВК = Войвыв кодзув, Сыктывкар; ВСД = Жилина Т. И., Верхнесольский диалект коми языка, Москва 1975; ИЖД = Сахарова М. А., Сельков Н. Н., Ижемский диалект коми языка, Сыктывкар 1976; Коведяева Е. И. 1978, Типологическая эволюция системы локальных падежей в истории марийского языка. - Историко-типологические исследования по финно-угорским языкам. Москва: 49-154; Пяшев В. А. 1976, Фонетико-морфологические особенности вымского диалекта коми языка. Канд. дисс., Сыктывкар; НВД = Сорвачева В. А., Нижневычегодский диалект коми языка, Москва 1978; Нечаев Г. А. 1948, Местные формы в коми языке, Сыктывкар (Архив Коми филиала АН

СССР, ф. I, оп. II, ед. хр. 103); ПРС = Жилина Т. И., Бараксанов Г. Г., Присытывкарский диалект и коми литературный язык, Москва 1971; Современный коми язык. Фонетика, лексика, морфология 1955, Сыктывкар; Сорвачева В. А. 1950, Морфологические особенности верхневашского говора коми языка. Канд. дисс., Сыктывкар; 1972, Удорский диалект коми языка. Отчет, Сыктывкар (Архив Коми филиала АН СССР, ф. 5, оп. 2, ед. хр. 148); ССД = Колегова Н. А., Бараксанов Г. Г., Среднесысольский диалект коми языка, Москва 1980; Тепляшина Т. И. 1981, 0 новых удмуртских падежах. - CIFU V. Pars VI : 285-292; Топоров = И. Топоров, Тянь, Сыктывкар 1982; Федоров = Г. Федоров, Востым, Сыктывкар 1982; Фролова Т. И. 1950, Именные категории верхневымских говоров северного диалекта коми языка. Канд. дисс., Сыктывкар; Цыганкин Д. В. 1977, Морфология имени существительного в диалектах эрзямордовского языка (словоизменение и словообразование). Докт. дисс., Тарту; Korhonen, M. 1975, Merkmalhaftigkeit und Merkmallosigkeit in den finnisch-ugrischen Lokalkasussystem. - CIFU III. Pars I : 111-117; Kunnarp, A. 1971, System und Ursprung der kamassischen Flexionssuffixe I. Numeruszeichen und Nominalflexion, Helsinki (MSFOu 147); Tauli, V. 1966, Structural tendencies in Uralic languages, The Hague; Wiedemann, F. 1884, Grammatik der syrjanischen Sprache mit Berücksichtigung ihrer Dialekte und des Wotjakischen, St. Petersburg.

G. Nekrasova
(Tartto)

KOMIN lan-PÄÄTTESISTÄ SIJOISTA

Tiivistelmä

Kirjoituksessa käsitellään komin kirjakielen ja murteiden sijoja, joiden päätteiden alkukomponenttina on -lan-. Kyseessä lienee paikallissijojen koaffiksiin tapaiseksi ainekseksi kehittynyt elementti (alkulähteenä vsmha derivaatio-suffiksi -la).

MÕNINGAIST EESTI MURDESÕNADEST

Allpool käsitletakse kitsa levikuga murdesõnu rumpama, tessel ja tiperdama.

1.

rumpama 'mõllama, vallatust tegema' esineb Suure-Jaani murdes. Keele ja Kirjanduse Instituudi murdekartoteegis seda ei leidu. Küll aga on seal Rõugest kirja pandud trumpämma 'mürama, kolama'. Mõlemal juhul näib tegemist olevat laensõnaga. Laenuandjana tuleb arvesse kas alamsaksa või läti keel.

Vaadeldgem kõigepealt esimest võimalust: kaks strumpen, strumpelen 'straucheln, anstoßen' (Schiller, Lübben 1881 : 443). Häälikuliselt sobib strumpen mõlema murde sõnaga, sest Sjn murdes puudub konsonantühend sõna algul, Rõuges aga on see lihtsustatud: str- > tr-. Tüve -a- võib sobida kaks e vasteks, kuigi viimasele enamasti vastab -i-, nagu tantsima < dansen, danzen, teenima < denen (Ariste 1981 : 118), harvemini siiski ka -a-: märkama < merken (115), pillama < spillen, spilden (116). Tundub, et tähenduslikultki võiks strumpen 'komistama, tuigerdama, tuikuma; tõukama' sobida lähtesõnaks verbidele rumpama 'mõllama, vallatust tegema' ja trumpämma 'mürama, kolama'. Väljendavad ju kõik kolm teatavat liikumist.

Läti keeles peetakse vastavat sõna strumpât, strumpêt, strumpuôt 'wild umherfahren, wie ein mutiges Ross; umher-springen (von Pferden, Lämmern)' kahtlevalt alamsaksa laenuks < kaks strumpen 'straucheln, anstossen' (ME).

Foneetiliselt sobiks laenuandjaks läti keel. Selle vastu räägib aga seik, et läti sõna esineb eesti keelealast kaugel Kuramaal. Niisiis pärinevad rumpama ja trumpämma tõenäoselt keskalamsaksa keelest.

2.

teßsel Mus, Pöi, Khn, Hää, Var, teßsəl ~ tißsəl Khk 'põigiti teraga kirves, millega laeva plankusid tasandatakse'; täßsəl Käi, täßsəl Rei, tißsəl Khk 'küna- ja paaditegemise kirves, maaraiumise kirves'.

teßsel on ilmselt läti keelest laenatud < lt tesele 'ein Beil, dessen gradlinige Schneide quer ansteht; ein Hohleisen, Schabeisen, krummes Beil zum Rädernmachen; "ein längliches Beil"'. Ka tesila (ME). Verbist test '1) (Balken) behauen, bekanten' (ME), millele vastab leedu tašyti '(Baumstämme usw.) behauen, zimmern, glätten' (Fraenkel 1965).

Samast tüvest pärinevad faktitiivsed verbid teßseldama Mus, Pöi, Hää, teßseldama Khk 'tesliga tasandama'; teßseldama Emm ~ tisseldama Emm, tässeldama Rei, teßseldama Khn 'maakirvega, künakirvega raiuma'. A. Saarestel lisaks veel tösseldama Mus 'maakirvega, künakirvega raiuma' (Saareste 1962 : 513).

Laensõna esimese silbi vokaal varieerub. Ootuspärane on tessel. Nimelt jääb läti laenudes lühike kõrge e esimeses silbis harilikult püsima (Vaba 1977 : 219), niisiis tesele > tessel ja tuletis tesseldama. ä-line variant seletuks usutavasti kõikuvusega kõrge e ja lahtise e esinemuses läti murde- ja ühiskeeles, niisiis e > ä nagu e > ä (Vaba 1977 : 219): tässel ja tässeldama. Mustjala verbis tösseldama, mis ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi murdekartoteegis puudub, on toimunud labialisatsioon e > ö, mida kohati saarte murdes ette tuleb, nagu kölk 'kelk', pösa 'pesa'. i-lises variandis on e > i: tißsəl ja tisseldama.

Tähenduslikult sobivad meie murdesõnad läti lähtesõnadega. Laenamist toetab ka seik, et läti keeles on sõna päritolult genuinne, meil aga piirdub selle levik üksnes kitsama murdealaga, sugulaskeeltes vasted puuduvad.

3.

tiperdama esineb Sjn murdes tähenduses 'lühikeste sam-mudega kiiresti liikuma'. KKT murdekartoteegis on see üles tähendatud ainult kõigest Hurda külast kujul tiperdama 'käima' murdekorrespondendi poolt. Sõnaraamatuis seda ei leidu, kui mitte arvestada J. Mägiste "Soome-eesti sõnaraamatut", milles soome verbide piipertää ja tepastella ühe tõlkena on

antud tiperdada.

tiperdama on tuletis onomatopoeetilisest verbist tip-pama 'väikeste sammudega astuma, tippima' (ÖS) deskriptiivse kausatiivsufiksiga -erda- (< -erta- ~ -ertä-), mis eesti keeles on küllalt sagedane, nagu näit. lomberdama 'longates, vaevaliselt kõndima' (ÖS) (< lompama), laterdama (< latrama) jt.

Eesti tippama verbiga samatüvelised on veel tippima (ÖS) ja tipitama (Wiedemann 1973). Neile on esitatud vasteid läänemeresoome keeltest: sm tipata 'sipsuttaa, hiipiä va-roen; kävellä kepeästi', (harva idamurdeis) tipertää 'as-tella lyhyin askelin'; tipittää 'astella nopeaan' jne.; krjA tipitteä 'tipsuttaa, astua lyhyin askelin'; vps tipitada, tš- 'juosta, lyhyin askelin, kevyesti ja nopeasti' (SKES V : 1307). Deskriptiivseid sõnu. Sama esitab J. Mägiste märk-sõna tippama all, lisades instruktiivi tippamisi, interjekt-siooni tipat ja adverb tipe-tapa, tippa tappa (Mägiste 1982 : 3483). Lõpuks märgitagu veel, et isuri keeles leidub vas-te, mida eelesitatud allikais pole mainitud, nimelt frekven-tatiivverb tiBer/rellä 'piipertää, kävellä tepastella', ti-perärrättä kävvä 'tipsite käia' Ro (IMSK).

Niisiis on esitatud sõnadest kaks laensõna: rumpama alamsaksa, tessel läti keelest. Kolmas, tiperdama on tuletis deskriptiivsest verbist tippama, millele on varem esitatud vasteid läänemeresoome keeltest.

Kirjandus ja selle lühendid

A r i s t e, P. 1981, Keelekontaktid. Eesti keele kon-takte teiste keeltega, Tallinn; M ä g i s t e, J. 1982, Est-nisches etymologisches Wörterbuch, Helsinki; S a a r e s -t e, A. 1962, Eesti keele mõisteline sõnaraamat III, Stock-holm; IMSK = Inkeröismurteiden sanakirja. Toimittanut R.E. Nirvi, Helsinki 1971 (LSFU XVIII); F r a e n k e l, E. 1965, Litauisches etymologisches Wörterbuch II, Heidelberg-Göttingen; ME = K.Mülenbachs Latviešu valodas vārdnīca. Redigējis, papildinājis, turpinājis J.Endzelīns III-IV, Rīga 1927-1932; S c h i l l e r, K., L ü b b e n, A. 1881, Mittelniederdeut-sches Wörterbuch IV, Bremen; SKES V = E. I t k o n e n, A.J. J o k i, R. P e l t o l a, Suomen kielen etymologinen sana-kirja V, Helsinki 1975 (LSFU XII 5); V a b a, L. 1977, Läti laensõnad eesti keeles, Tallinn; W i e d e m a n n, F.J. 1973, Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest, Tallinn; ÖS = Õigekeelsussõ-naraamat. Teine trükk. Toimetanud R.Kull ja E.Raiet, Tallinn.

П. П а л ь м е о с
(Тарту)

О НЕКОТОРЫХ ЭСТОНСКИХ ДИАЛЕКТИЗМАХ

Р е з ю м е

В статье рассматриваются три диалектных слова эстонского языка, имеющих ограниченное распространение. Двое из них заимствованы: gumprama 'бушевать, шалить, проказничать' по всей вероятности заимствовано из средненемецкого языка (< strumpen, strumpelen 'straucheln, anstoßen'); tessel 'топор для изготовления лодок и корыт, кирка' из латышского языка (< tesele 'ein Beil, dessen gradlinige Schneide quer ansteht; ein Hohlisen, Schabeisen, krummes Beil zum Rädernmachen'). Третий диалектизм tiperdama 'быстро передвигаться мелкими шажками' - производное слово от описательного глагола tippama 'стучать мелкими шажками, семенить'.

E. V ä ä r i
(Tartu)

LIIVI VERBISUFIKS -s (-š) + t- *

lagastô 'karjuda; lobiseda'.

mis sa lagastâD (IW, 180) 'Mis sa karjud'; lagastôb (KA) 'Lobiseb'; ku ristig rekandôB sⁱeda/ mis äb^uo/ ta set lagastôB (Kr) 'Kui inimene räägib seda, mida ei ole, siis ta vaid lobiseb'; lagastôB/ ne ka pägin kⁱttôb un müdi äp^u kü (Sr) 'Lobiseb, nagu palju räägib ja teisi ei kuula'.

Verb lagastô on igapäevane onomatopoeetilise varjundiga algpärane sõna.

laikstô 'levitada, laotada; harki ajada'.

laigst, laikst, pr. laigstôb, laikstôb, jera l. ausbreiten, speizen (LDW, 52); värza laikstiz^u jeⁱ pal jara (IW, 181) 'Varss ajas jääle jalad harki'.

Verb laikstô on muutunud tundmatuks. Tüvi *lakja on läänemeresoomeline. Setälä kirjapanekuis leiduv laigastôb levittää (KA) on ilmselt teoretiseeritud.

lajastô 'lahjendada, lahjeneda'.

ta um neⁱ nuo-lajastân (IW, 183) 'Ta on nii lahjenenud'; lajastab laihtua (KA); siz ristig lajastôb jara (Kl) 'Siis inimene muutub lahjaks'; lajastôB/ leb voilizâks (Va) 'Lahjeneb, jääb lahjaks'; ku um pa viš/ siz um vⁱetkôks lajastômâst (Kr) 'Kui on liiga kange, siis tuleb veega lahjendada'; lajastôB/ nalgastôB (Sr) 'Lahjutab, näljutab'.

Verb lajastô on tuletatud balti laensõnast laja 'lahja'.

latastô 'kiskuda, sikutada'.

p^uois, mis sa lattastât sⁱeda neitstô (IW, 185) 'Poiss, mis sa sikutad tüdrukut'; latastôb, pin l. (KA) 'Sikutab, koer sikutab'; ja latastiz tända sentš abbônd tult jara

* Algas "Fenno-ugristica" 11. numbris.

(Līvli, 8, 1934) 'Ja sikutas teda seni, kuni habe tuli āra'; Kunts ta tul, ābjōva vaim latestiz ja rōptiz tānda (UT, 135) 'Kuni ta tuli, kuri vaim sikutas ja rebis teda'; vētāB kāddā un latastāB/ siē um latastāmi (Kl) 'Vōtab kätte ja sikutab, see on sikutamine'; latastiz/ kiskiz (Va) 'Sikutas, kiskus'; alā latast mīnda/ kiskāB mīnda (Kr) 'Āra sikuta mind, kisub mind'; latastāB/ latastāmi/ ne ka ārmastāmāzāks (Sr) 'Sikutab, sikutamine, nagu armastamisega'.

Verb latastā on tuletatud lāti sõnast latarēt schwatzen (LVV, II, 425), milles lāti sufiks on asendatud algupärase liitega.

lēmstā vt. liemstā.

lēngastā vt. līngastā.

lētstā ~ lītstā 'lõõtsutada'.

Lōtst pr. lōtstob (lūtst pr. lūtstab) schwer athmen, keuchen; schluehzen; rōdeln (LDW, 59); ta um jarā vāzzēn, ta lūtstāB (LW, 191) 'Ta on väsinud, ta lõõtsutab'; kien um ru-jā sidām/ siz lētstāB (Kl) 'Kellel on haige süda, siis lõõtsutab'; lētstāB/ ne ka pūgāB (Va) 'Lõõtsutab, nagu puhub'; lētstāB/ aɣ/ aɣ/ ku um smagā tle (Sr) 'Lõõtsutab, ah, ah, kui on raske töö'.

Verb lētstā ~ lītstā on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *lēts-.

libāstā 'lipitseda'.

Libāst pr. libāstob naschen, schmeicheln (LDW, 54); p^uoīs libāstub neitsān līmār (LW, 191) 'Poiss lipitseb tüdruku ümber'; libāstāB/ ku ta tikiž āb is-kīt/ siē tāntāB sⁱedā ēntāta (Sr) 'Lipitseb, kui ta kõike ei ütle, see tähendab sedasama'.

Verb libāstā on seostatav sõnadega libāz 'maias', libādi 'libe, sile'. Tüvi *lipe- on läänemeresoomeline.

liemstā ~ lēmstā 'peksta; koorida, lüvida'.

Lēmst pr. lēmstob, auch liemst den essbaren Splint sammeln, abkratzen (LDW, 54); sīksnāks lēmstāB (LW, 189) 'Pekstakse rihmaga'; lapst liemstābād mändidi ja keuvā liem-

l̥t̥t̥ (LW, 192) 'Lapsed lüdivad mände ja kasekoort'; l̥l̥emstimi
s̥le um (Sr) 'See on lüdimine'.

Verb l̥l̥emst̥ ~ l̥m̥st̥ on tuletatud soomeugrilise tüvega
sõnast l̥l̥em ~ l̥m̥ 'sisemine kasekoor'. Varasemaks kujuks
saab taastada *l̥m̥est̥-.

l̥ipst̥ 'libistada, libiseda'.

Lipst pr. lipst̥ob schnellen; gleiten, rutschen (LDW, 55); lḁpst̥ lḁb̥d̥ jei̥ p̥al̥ l̥ipst̥am (LW, 196) 'Lapsed lähevad
jääle liugu laskma'; ja k̥adud libst̥obod v̥al̥di̥n (RA, II, 39)
'Ja käed libisevad lahti'; L̥ib̥ō libst̥ōb (VL, 559) 'L̥ib̥ō li-
biseb'; k̥ien kurk̥ō ta libst̥ōb amad ent̥s byk̥s̥ōd̥ōks (L̥ivli, 4,
1935) 'Kelle kurku ta libiseb kõigi oma pükstega'; l̥ipst̥/
ku ap̥ sad̥a (Kl) 'Libiseda, et ei kuku'; j̥alga l̥ipst̥B (Pz)
'Jalg libiseb'.

Verb l̥ipst̥ (vrd. e libistada, sm livistää, krjL libes-
tūd̥a) on tuletatud läänemeresoomelisest tüvest *l̥ipe-.

l̥iŋgast̥ ~ l̥ēŋgast̥ 'lingutada, virutada'.

L̥iŋgast pr. l̥iŋgast̥ob (lvSal liŋ pr. liŋgub) schleudern;
schiessen (LDW, 55); l̥iŋgast̥ab (KA) 'Lingutab'; ta l̥iŋgas-
tiz t̥am uks̥st̥ u̥l̥z̥ō (LW, 158) 'Ta virutas ta uksest välja';
ai̥ ka l̥iŋgast̥B (Kl) 'Häll ka lingutab'; ku rat̥st̥ab/ ta k̥ⁱe-
vamst̥iz l̥iŋgast̥B (Va) 'Kui ratsutatakse, ta kergelt lingu-
tab'; lap̥st̥ l̥iŋgast̥ab̥d̥/ pald̥i̥n um sport d̥al̥ib̥z̥ (Kr) 'Lap-
sed lingutavad, praegu on spordiala'; l̥iŋgast̥B/ mi̥s vi̥šk̥uB
p̥ukk̥aks ne ka l̥iŋga (Sr) 'Lingutatakse, mida visatakse puuga
nagu lingu'; li̥ŋG um ne ka vi̥B/ siz ne l̥iŋgast̥iz (Pz) 'Ling
on nagu vibu, siis nad lingutasid'.

Verb l̥iŋgast̥ ~ l̥ēŋgast̥ on tuletatud germaani laen-
sõnast li̥ŋG 'ling'.

l̥itst̥ vt. l̥ētst̥.

lom̥ast̥ 'alla painutada, maha painutada'.

Lom̥ast pr. lom̥ast̥ob neigen (LDW, 56); lom̥ast̥ab = painaa
maahan alas (KA); l̥um um oks̥ad lom̥ast̥an (LW, 201) 'Lumi on
oksad maha painutanud'; j̥ⁱeg̥as k̥uoz̥as ta lom̥ast̥B (Kl) 'Igas
kohas ta painutab alla'; lom̥ast̥B/ lom̥ub m̥ā (Pz) 'Painutab
alla, painutab maha'.

Verb lomästê on tuletatud haruldasest tüvest *lomo-.

lorist 'loriseda, lobiseda'.

Lorist pr. loristob (loriks) schwatzen (LDW, 56).

Verb lorist leidub Sjögreni-Wiedemanni teoseis, olles tuletatud samast algupärasest tüvest kui tavaline loriksê 'lobiseda'.

lõkstê 'lõhkuda, lõhki lüüa'.

Logst, lõkst pr. logstob, lõkstob (lagst, lakst) pr. lagstob, lvšal lægz, laugsta pr. lægzub, laugstab) spalten, zerspalten, durchhauen (LDW, 56); sêe kîraz um vägi juvâ lâks-tâbêks (LW, 205) 'See kirves on väga hea lõhkumiseks'; mêg lõkstin tãm katki (Kl) 'Me lõhume ta katki'; lækstêp, pûdi (Pz) 'Lõhutakse puid'.

Verb lõkstê (vrd. sm lohkaista) on tuletatud läänemeresoome tüvest *lahki-.

lústêst 'rõõmustada'.

Lústost pr. lústostob sich freuen (LDW, 58).

Verb lústêst leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud alamsaksa laensõnast lust 'lobu'.

lågästê 'kätساتada, lobiseda'.

Lågäst pr. lågästob schwatzen, keifen (LDW, 53); låg-s-tâb = zanken, schwatzen (KA); arægêz lågästêB (LW, 211) 'Harakas kätساتab'; lågêstiz/ varikê ka lågêstiz (Pz) 'Kät-satas, vares ka kätساتas'.

Verb lågästê (vrd. sm lækistâ) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *læk-. Verbil on erisufiksilisi vasteid läänemeresoome keeltes.

maigästê 'maiustada'.

Maigäst pr. maigästob lecker sein, lüstem sein; naschen; Lust haben (LDW, 60); maigästê (LW, 215) 'Maiustada'; maigästêb (KA) 'Maiustab'; Se ouv, mis pâl ma maigästêb (LVI, 37) 'See au, mille peale ma maiustan'; maigästêB/ v^uol maigâz (Kl) 'Maiustab, oli maias'; maigästêB (Pz) 'Maiustab'.

Verb maigästê (vrd. e maiustada) on tuletatud läänemeresoome keeltes.

resoomelise tüvega adjektiivist maigaz 'maias' (< *maijas).

meřstā ~ miřstā 'mūristada'.

pitki meřstāB (LW, 221) 'Pikne mūristab'; mūřstāB, miřstāB (KA) 'Mūristab'; meřstā 'donnern' (HFL, 49); pitki meřstāB/ ku tulāb ulzā (KL) 'Pikne mūristab, kui tuleb üles'.

Verb meřstā ~ miřstā on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest, mis leidub ka verbis meřzā ~ miřzā 'mūriseb'.

mutist 'muuta'.

Mutist pr. mutistob verändern (LDW, 64).

Verb mutist leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Etimoloogiliselt seostub sõnadega muitti 'muidune, teine', muittiz 'teisiti'.

murāstā 'hapuks minna'.

murāstānt, kalād (LW, 235) 'Hapuks läinud kalad'.

Verb murāstā (ka murātsā) leidub Kettuse sõnaraamatus, tänapäeval pole tuntud. Tüvi on läänemeresoomeline (vrd. sm myrähtyä, e. mūrastada, murastada).

nālastā vt. nōlastā.

nellast 'nelja joosta'.

Nellast pr. nellastob im Galopp gehen (LDW, 68); nēlastab neljästää (KA).

Verb nellast leidub eksliku kirjaviisiga Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Ootuspärasem variant leidub E. N. Setälä kirjapanekuis. Verb on tuletatud soomeugrilise tüvega numeraalist nēla 'neli'.

neřkāstā ~ niřkāstā 'kallutada, nõtkutada, nikastada'.

Neřkāst pr. notkāstob (nutkāst) neigen, beugen (LDW, 72); niřkāstāB (KA) 'Kallutab'; ta um jālga jārā neřkāstān (LW, 246) 'Ta on jala nikastanud'; Laz sīe laps jedsō ēntš pūolidi nōtkāstōgōd (Līvli, 2, 1932) 'Nõtkutagu laps kõigepealt oma põlvi'; neřkāstāB/ vīedāB (KL) 'Kallutab, veab'; neřkāstāB/ nei tēmālāB (Va) 'Nõtkutab, nii tõmbleb'.

Verb netkàstê ~ nitkàstê (vrd. e nõtkestada, sm notkistaa) on tuletatud läänemeresoome tüvest *notk-.

nēr̥kastê 'nõrgaks muutuda, pööritust tunda'.

Nurkast pr. nurkastob schwächen, demüthigen (LDW, 71); nēr̥kkastê (LW, 246) 'Südamepööritust, toidu suhtes vastumeelsust tunda'; nēr̥kastêB/ kis selli knappê um/ sis selli nēr̥ka (Sr) 'Muutub nõrgaks, kes on selline lahja, siis selline nõrk'.

Verb nēr̥kastê (vrd. e nõrgestada) on tuletatud genuiinses tüvega adjektiivist nēr̥ka 'nõrk, jõuetu'.

nitkàstê vt. netkàstê.

nõlastê ~ nālastê 'naljatada'.

nõlastêB/ tieB knassê nālîê (Kl) 'Naljatatakse, tehakse ilusat nalja'; nõlastêB/ ne ka juokkêB (Va) 'Naljatatakse, nagu vigurdatakse'; nālastêB/ ku sⁱedâ/ t^uodâ nîzêB/ sellist nālîê (Pz) 'Naljatatakse, kui seda-teist jutustatakse, sellist nalja'; pâp îz um set mingiz kôrd neitsôdôks nālastôn (Līvli, 3, 1932) 'Pastor ise on vaid mõnikord tütarlastega naljatanud'.

Verb nõlastê ~ nālastê sisaldab sufiksis s-elemendi. Tüvi leidub genuiinses substantiivis nōla 'nali'. Keeletarvitusse kuulub samatähenduslik verb nōlattê (vt. FU, 7, lk.129).

nōrastê 'narritada'.

ta sinkkêks nōrastêp set (LW, 253) 'Ta sind vaid narritab'.

Verb nōrastê ei kuulu keeletarvitusse. Tuletamisel on lähtunud saksa laensõnast nōra 'narr'.

nāgarst 'aplalt süüa'.

Nāgarst pr. nāgarstob begierig essen (LDW, 67).

Verb nāgarst on tänapäeval tundmatu. Tuletamisel on aluseks olnud deskriptiivne adjektiiv nāgar 'ablas'.

nālgastê 'näljutada'.

ta nālgastêB entš ibistê (LW, 261) 'Ta näljutab oma ho-

bust'; nālgastab = kiusea nālallā (KA); nālgastab ēntāta (Kl) 'Nāljutab ennast'; nālgastōB/ ābānda sīedā/ ku um rištīg / s¹e īz ēntāta nālgastuB (Pz) 'Nāljutab, ei anna suua; kui on inimene, siis iseennast nāljutab'.

Verb nālgastā (vrd. krjL nālgāstūdā) on tuletatud lāā-nemeresoomelisest substantiivist nālgā 'nālg'.

nūristā 'vihane olla';

Nuristimi Zorn, Grimm, Strengē (LDW, 71); nūristā (LW, 258) 'Vihane olla'.

Verb nūristā on vananenud lāānemurdeline sõna. Tuletamisel on lähtunud onomatopoeetilisest tüvest, mis leidub verbis nēržā 'nuriseda, krudiseda'.

ouṽāstā 'austada'.

ouṽāstā (LW, 265) 'Austada'; Sinnōn lāb ouṽōstō entš iz-zō ja jemmō (PK, 4) 'Sa pead austama oma isa ja ema'; Sūr ouṽstōB Izand, kis kaitsōd ja vōidad min rovvō (LVV, 99) 'Suur austatav Issand, kes sa kaitsesid ja hoiad minu rahvast'; ja sīeda rouvo ma ārmastub ja ouztub (F, 175, M 3:12) 'Ja seda rahvast ma armastan ja austan'.

Verb ouṽāstā leidub kirikukirjanduses. Tegemist on laenuka eesti keelest.

ōlastā ~ ālastā 'haljendada'.

ōlast pr. ōlastōb (ālast pr. ālastōb, lvSal alint pr. alintōb) grünen (LDW, 73); ālastāb = vihertyä, viheriä (KA); mā ālastāB (LW, 267) 'Maa haljendab'; Mis se um, mis il tara ōlastāb un kiv pāl kīlastōb? (LF, III) 'Mis see on, mis üle aia haljendab ja kivi peal särab?'; s¹e mētšā/ s¹e kōrand ōlastāB (Kl) 'Mets, talu haljendab'; ōlastāb miṅgi pū (Va) 'Haljendab mõni puu'; tās kīttāb ālastuB/ mā lēb ālīōks (Pz) 'Siin öeldakse: haljendab, maa jääb haljaks'.

Verb ōlastā ~ ālastā on tuletatud balti laensõnast ōlaz ~ ālaz 'haljas'.

palštā¹ 'palistada'.

minnān āt amād ārnād nuo-palštāD (LW, 273) 'Mul on kõik rõivad ära palistatud'; palštāb (KA) 'Palistab'; palštān ōrāni (Kl) 'Palistama rõivaid'.

Verbi palštā (vrd. e palistada, sm pallistaa) varasem läänemeresoome kuju on *palōista-.

palštā² 'palmitseda'.

Palšt pr. palštōb säumen, besäumen; das Haar flechten (LDW, 76); ibūksi palštā (LW, 273) 'Juukseid palmitseda'; ibūksi palštāB (Pz) 'Juukseid palmitseb'.

Verb palštā (vrd. e palmistada, palmitseda) on tuletatud läänemeresoome tüvest *palmi-. Liivi keeles toimus m-konsonandi kadu: *palmista- > palštā.

patīst 'patustada'.

Patist pr. patistōb zur Sünde verführen (LDW, 78).

Verb patīst leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on laen eesti keelest (vrd. e patustada). Tänapäeval on tavaline pattā tiedā 'pattu teha'.

peīrmstā ~ pīrmstā 'tolmutada'.

alā peīrmstā tūgādāks nei jennō (LW, 284) 'Ära tolmuta tuhaga nii palju'; vanād ašād ka peīrmstābāD (Kl) 'Vanad asjad ka tolmutavad'; ku pīrand pūstāB/ sis ka pīrmstāB (Pz) 'Kui pörandat pühitakse, siis ka tolmutatakse'.

Verb peīrmstā ~ pīrmstā on tuletatud sõnast peīm 'tolm', mis on liivi ja eesti ühine tüvi.

pīmstā 'pimestada'.

Lum pīmstōb ja vāndab (Līvli, 14, 1933) 'Lumi pimestab ja keerutab'.

Verb pīmstā on loodud eesti pimestada eeskujul ning tarvitatud kirjakeeles.

pīrmstā vt. peīrmstā.

piūkstā ~ pīkstā 'piuksutada, piuksuda'.

Pīvkst pr. pīvkstōb piepen, pfeifen (LDW, 83); pīkstā (LW, 296) 'Piiksuda'; līndād agā pīkstābāD (Va) 'Kas linnud piiksuvad'.

Verb piūkstā ~ pīkstā (vrd. e piiksutada) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *pīksu-.

piustâ 'pühitseda'.

püvvê päuvē piustâ (LW, 295) 'Pühapäeva pühitseda'; mad touvo iza, puvstod sōgo sin nim (EMÖ, 18) 'Meie taevane isa, pühitsetud olgu sinu nimi'; piustâB/ pap ka piustâB (Pz) 'Pühitseb, kirikuõpetaja ka pühitseb'.

Verb piustâ (vrd. e pühitseda) on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist piva 'püha' (< *pühä).

pivastâ 'õnnistada, pühitseda'.

Puvât pr. puvâtob (auch puvând, puvânt, puvâst) heiligen, weihen; segnen (LDW, 89); pivastâ (LW, 296) 'Õnnistada'; Sinnôn lâb pyvastô pyvapâva (PK, 3) 'Sul tuleb pühitseda pühapäeva'; Laz pyvastôt Sin nim sâgô (LVL, 53) 'Olgu pühitsetud sinu nimi'.

Verb pivastâ on kirjakeeles olnud tarvitusel, praegu tundmatu. Etimoloogiliselt kuulub kokku eelneva verbiga piustâ.

pīkstâ vt. piukstâ.

pīkstâ 'pigistada, suruda'.

Pīkst pr. pīkstob (lvSal pīkstub) drücken, pressen, quetschen (LDW, 82); Pīkstob (KA) 'Pigistab'; ku neitstâ pīkstâB, sis ta krīukkâB (LW, 296) 'Kui tüdrukut pigistatakse, siis ta karjub'; Mäd Jumal sieda tīedab kyl, mis mēdi pīkstôb (LVL, 42) 'Meie Jumal teab seda küll, mis meid pigistab'; mīnda pīkstâB (KL) 'Mind pigistab'.

Verb pīkstâ (vrd. e pigistada) on tuletatud deskriptiivsest algupärasest tüvest.

pīlpastâ 'pilbastada, lõhkuda'.

pītki um pīlppastên pīedag jārâ (LW, 297) 'Pikne on pilbastanud pedaka'; pīlpastâB/ sis ku ta ailâB (KL) 'Lõhub siia, kui ta jookseb'; ibbi pīlpastâb nei jēn/ ku tāmôn um joudâ/ rattâd lebâd lupattâke (Pz) 'Hobune lõhub nii palju, kui tal on jõudu, vanker läheb tükkideks'.

Verb pīlpastâ (vrd. e pilbastada) on tuletatud deskriptiivset päritolu läänemeresoomelisest sõnast pīlpa 'pilbas'.

potkâstê ~ p^uotkâstê 'põtkastada, jalgadega lüüa'.

Potkâst pr. põtkâstob zappeln, mit den Füßen ausschlagen (LDW, 85); põtkastab (KA) 'Põtkastab'; kis jalgaks rabuB, se potkâstêB (LW, 311) 'Kes jalaga lööb, see põtkastab'; ni-t^uta/ potkâstiz / jã-lgaks (ULS, 148) 'Nii ta põtkastab jalaga'; tõ-vaz/ sem p^uotkâstân nân^t tu-ba jã-rà (LT, 51) 'Torm on lõhkunud nende maja ära'; Ne at potkastõnd, laz sõg ka sê pagalam! (ELL, 16-17) 'Nad on põtkastanud, et ta saaks otsa'; Kõps min tõtist potkastiz taggišt jãlgadõks (VL, 102) 'Jänes lõi minu isa tagumiste jalgadega'; Vaⁿ nei pitki potkastob (LF kat.) 'Vaata, nii pikke lööb külge'; ebbi p^uotkâstêB jãlgi tã-giz (Va) 'Hobune lööb jalgu tagasi'; ibbi p^uotkâstêB/ putih-têB (Mn) 'Hobune põtkastab, lööb jalgadega'; p^uotkâstêB ibbi/ niem/ ristihG ka mi^hgis kirD (Pz) 'Põtkastab hobune, lehm, inimene ka mõnikord'.

Verb potkâstê ~ p^uotkâstê (vrd. e põtkastada, sm potkaista) on tuletatud läänemeresoome tüvest *potk-.

punâstê 'punastada, punada'.

tõvas punâstêB (LW, 314) 'Taevas punab'; ku ieb ros ke-zizâks/ un ku um jevã mël/ siz ma punâstêB (KL) 'Kui muutub natuke vihaõeks, samuti kui on hea meel, siis ma punastan'; punâstob tõvaz (Pz) 'Taevas punab'.

Verb punâstê (vrd. e punastada, sm punastaa) on tuletatud läänemeresoomelisest adjektiivist punni 'punane'.

purâstê 'peitliga töödelda, välja raiduda'.

Purâst pr. purâstob ausmeiseln, aushöhlen (LDW, 88); pūdê purâstêB/ tieb ouk puzê (LW, 318) 'Puud raiutakse välja, tehakse auk puusse'; purâstêB tikkiš katki (KL) 'Raiub kõik katki'; purâstêB/ siê um purâz (Pz) 'Raiutakse välja, see on peitel'.

Verb purâstê (vrd. sm purastaa, krjL purastada) on tuletatud soomeugrilise tüvega sõnast purâz 'peitel'.

pūdistê 'puhastada'.

pūdistigid êntšta, se touvo jelãmi um sïdo ležgõl jũro tund (EMÖ, 10) 'Puhastage ennast, taeva elu on siia lähedale tulnud'; Mis Jumal um pūdistõn, ala pida sieda äbpyvaks (UT, 256) 'Mis jumal on puhastanud, ära pea seda mittepuhaks'.

Verb pūdīstā on Wiedemanni poolt liivi kirjakeelde toodud soome laen. Verb pole tuttavaks saanud.

pūstā ~ pūtstā 'puhastada'.

Pūtst pr. pūtstōb putzen, reinigen (LDW, 88); pūdstab puhdistaa (KA); alā pūst kātķōks siīmi (LW, 322) 'Ära puhasta käega silmi'; ja pū·stāz mi·nnēn kō·ra jā·rā (LT, 54) 'Ja puhastas mul karva ära'; Ma lāb Mārin pīrant pūstōm (VL, 25) 'Ma lähen Marile pōrandat puhastama'.

Verb pūstā ~ pūtstā (vrd. e puhastada, sm puhdistaa, krj puhtastada) on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist pūdāz 'puhas'. Areng on toimunud järgmiselt: *puh·āsta- > pūtstā > pūstā.

ratstā 'ratsutada'.

Ratst pr. ratstāb (ratstōb, lvSal ratstub) reiten, traben (LDW, 91); ratstāb (KA) 'Ratsutab'; ratstōb ībbi (LW, 330) 'Ratsahobune'; siz ra·stiz dū·onīgā ki·zzām (LT, 17) 'Siis ratsutas Dundagasse küsima'; ratstān k^uolm kird īi jōg (NLK, 394) 'Ratsutanud kolm korda üle jõe'; Ku ma ractiz sin jūr kylalizōks (RA, II, 43) 'Kui ma ratsutasin sinu juurde külaliseks'; Jēzus ratstab Jeruzalemō sizzōl (UT, 159) 'Jeesus ratsutab Jeruusalemma sisse'; ratstābD/ ratstiz ebistā (KL) 'Ratsutavad, ratsutas hobusega'; un kus ma um n^uo rats·tān (Ii) 'Ja kus ma olen ratsutanud'.

Verb ratstā (vrd. e ratsutada, sm ratsastaa) on tuletatud varasemast *ratsutta-, millest selgub, et s kuulub tüvesse.

reōmāst 'rõõmustada'.

Roomōst pr. roomōstōb sich freuen (LDW, 95).

Verb reōmāst leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on loodud eesti rõõmustama eeskujul.

riḡkstā 'adrut võrgust ammutada'.

riḡkstā (LW, 338) 'Adrut võrgust ammutada'.

Verb riḡkstā on Kettuse poolt Lūžist registreeritud individuaaltuletis, mis lähtub alamsaksa laensõnast riḡk 'ring'.

sëinastê 'hallitada'.

se rīst um rōs sëinastēn (LW, 360) 'See nõu on natuke hallitanud'; sēmda kuorēn v'edap pālē t'oi kuor/ sēinastēB/ um sēinastēn (Sr) 'Piima koorele tuleb peale teine koor: hallitab, on hallitanud'.

Verb sëinastê on tuletatud eriarangu teel muutunud al-
gupärasest substantiivist sēn 'seen'.

silastê 'silitada'.

Silast pr. silastob schmeicheln; glätten, glatt streichen, streicheln (LDW, 100); silastēb (KA) 'Silitab'; ma silastup, pīnhē (LW, 365) 'Ma silitan koera'; ni tam irgan sie kuren pādē silastē (NLK, 170) 'Nii ta on hakanud pead silitama'; ja silastobod mād syndimā kardzod tuld (RA, II, 67) 'Ja silitavad meie sünnimaa karged tuuled'; silastēb neī (Kl) 'Silitab nii'; miḡgist lūomāst ka silastēB (Va) 'Mõnd looma ka silitab'; sle um silastēmi (Ii) 'See on silitamine'; lāp-sēn pādē silastēB (Sr) 'Lapsel pead silitatakse'.

Verb silastê (vrd. e murdeis siliatada) on tuletatud läänemeresoome tüvest *sili-.

sitastê 'sittuda; sitastada, väetada'.

Sitast pr. sitastob dūngen (LDW, 101); sitastēb dūngen (KA); um juvīst sitastēd mē, liēbi (LW, 368) 'On hästi väetatud maa, rammus'; sitastēbēd mōdē (Va) 'Väetavad maad'.

Verb sitastê on tuletatud soomeugrilise tüvega sõnast sitē 'sitt'.

sārstê 'võrrelda, sobitada'.

sārstē (LW, 394) 'Võrrelda, sobitada'; sārstēbēD/ agā panbāt, kubbē (Kl) 'Sobitavad või panevad kokku'.

Verb sārstê on L. Kettuse arvamusel järgi tuletatud varasemast *sārasta- ning tüvel on vaste eesti sõnas säärane (LW, 395).

tērst 'vakku täita'.

Torst pr. torstob in den Kleetenkasten füllen (LDW, 121).

Verb tērst leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. On võimalik seos substantiiviga tērdēz 'tõrs'.

tītštā 'piiksuda; teatada, kuulutada'.

Tītšt pr. tītštōb erzählen; publiciren, bekannt machen (LDW, 115); kūl, mis se līnt, tītštāb (LW, 424) 'Kuula, mis see lind piiksub'; tīčto - sludināt (RA, II, 89); Wōi mehğ āb uomō fin fōna pāhlō tulbō aļchdi tihtfohtōnōd (MEL, 15) 'Kas me pole sinu sõna peale tulevasi asju ette kuulutanud?'; tītštāb/ ku kaš akkāks īrā / ku ta rākkāks (Va) 'Piiksub, kui kass haaraks hiirt, kui see karjuks'.

Verb tītštā on tuletatud läänemeresoomelisest onomato-poetilisest tüvest *tīti-.

totāst 'kinnitada'.

Totost pr. totostōb versichern (LDW, 115).

Verb totāst leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud algupärasest sõnast t^uolž 'tõsi; tõde'.

tōvastā 'pruunistada, päevitada'.

ta um muštāks tōvastān (LW, 249) 'Ta on mustaks päevitunud'; sie um tōvastān (Kl) 'See on päevitunud'.

Verb tōvastā ei kuulu arusaadavate sõnade hulka. Tuletamisel on aluseks olnud balti laensõna tōvaz 'taevas; torm'.

t^uolstist 'muuta'.

Tuoistist pr. tuoististōb verändern, verwandeln (LDW, 119).

Verb t^uolstist leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud genuiinse tüvega numeraalist t^uol 'teine'.

tūtštā 'tuudutada'.

Tūtšt pr. tūtštōb (tūtst pr. tūtstōb) auf d. Horn blasen, tuten (LDW, 119); pētši tūtštāb, eñts lⁱēppa-kūor tūt-kāks (LW, 444) 'Peetrike tuudutab oma lepakoorepasunaga'; un tāmmon um vond tūtštōmōst sie tūtōks jega ōdōg sōuv lebbō (VL, 409) 'Ja tal on tulnud pasunaga tuudutada igal õhtul kogu suve'; kōra pāiht tūtštābāD (Va) 'Karjapoised tuudutavad'.

Verb tūtštā on tuletatud alamsaksa laensõnast tūt 'karjasarv, karjapasun'.

tānikštā 'pakkuda'.

Tānikštoks pr. tānikštokst, tānikštus Gabe, Geschenk (LDW, 112); tānikštōbōd magdiest syōmnāigad (Līvli, 6-7, 1934) 'Pakuvad magusaid sööke'.

Verb tānikštā on edasituletis sõnast tānikšā. Tüvi on genuiinne.

ūigastā 'häbeneda'.

ta ūigastāB/ ta um selli ūigali (Kl) 'Ta häbeneb, ta on selline häbelik'; sle um ūigali/ kis kārtaB/ ūigastāB (Va) 'See on häbelik, kes kardab, häbeneb'.

Verb ūigastā (vrd. vps huiaista) on tuletatud läänemeresoome tüvest, mille koos sufiksiga saab taastada kujul *ui-gat-. Liitele eelnev s on sekundaarne (vt. ka FU, 8, lk. 135).

umštā ~ imštā 'ummistuda'.

Umšton pl. umštōnd oder umbšton (umšton, umbšton) obstruct (LDW, 122); māgg um umštōn (LW, 452) 'Magu on ummistunud'; um^bštāb = ummistua (KA); umštā, imštā, van. ūmštā (GLL, 106) 'Ummistuda'; umštāB/ ku luft āb.lā lēbbā/ umštāb.vizzā (Va) 'Ummistub, kui õhk ei lähe läbi, ummistub kinni'.

Verb umštā ~ imštā (vrd. e ummistuda, sm ummistua, krjL umbistada) on tuletatud al. pärasest tüvest *umpi-.

ūlastā 'hullata, määtseda'.

Ūlast pr. ūlastōb tollen, rasen, wüthen, unsinnig sein (LDW, 122); ūlastāb (KA) 'Hullab'; sāl zālsā astā dāntšānād un spēlānād un ūlastānād sellist piškist rōuz (NLK, 389) 'Seal saalis on tantsinud ja mänginud ja hullanud sellised väikesed inimesed'; Māilma laz ūlastōgō (Līvli, 4, 1935) 'Maa-ilm määtsesu'; ūlastāB/ āp.tiēda/ mis.ta tiēB (Kl) 'Möllab, ei tea, mis ta teeb'; ūlastāB/ tiēB/ mis āb.v^ugls tiēmāst (Va) 'Hullab, teeb, mida ei oleks vaja teha'.

Verb ūlast (vrd. e hullustada, sm hullastua) on tuletatud läänemeresoomelisest tüvest *hullu- (vt. ka FU, 8, lk. 137).

ūtātā 'uuendada'.

Ūdstost pr. ūdštōstōb erneuern; sich erneuern, verjün-

gern (LDW, 121); ūtstā (LW, 462) 'Uuendada'; ūtstābēD/ūt
pāl sōp, tiedēt (Va) 'Uuendavad, tehakse uuesti'; ūtstābēD/
nei ne, ka ūz (Kl) 'Uuendavad, on nagu uus'.

Verb ūtstā on kahekordne neologism: Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus kahekordse sufiksiga, hilisemas kirjakeeles reeglipärasel kujul. Tänapäeval on sõna tähendus mõistetav. Tuletamisel on lähtutud soomeugrilise tüvega adjektiivist ūz 'uus'.

valmāstā 'valmistada'.

valmāstā (LW, 468) 'Ette valmistada'; aga kiendōn ta um
valmōstōt (UT, 92) 'Aga kellel ta on valmistatud'.

Verb valmāstā on laen soome keelest. Soomes ilmunud liivikeelseis trükiseis on seda kasutatud valmistaa 'valmistada' eeskujul.

valštā 'kahvatada, pleekida'.

Valšt, valst, valšt pr. valštōb etc. bleichen, erbleichen, hell werden (LDW, 128); ārnā valštuB (LW, 468) 'Riie pleegib'; valštāb (KA) 'Pleegib'.

Verb valštā (vrd. sm vaalistaa) on funktsioonid loovutanud samatüvelisele vallā 'pleekida'. Tuletamisel on lähtutud algupärase tüvega sõnast val 'valgus'.

varāstā 'varastada'.

varāstiz minnēn lēbanukā jāra (LW, 471) 'Varastas mul leivatüki ära'; varāstēB/ vanast jo selli senā v^uol (Sr) 'Varastab, vanasti ju selline sõna oli'.

Verb varāstā on eesti laen.

vājastā vt. vōjastā.

vātstā vt. vōtstā.

veristā 'veristada; veriseks kiskuda'.

Verist pr. veristōb blutig machen (LDW, 132); suiž um
ie-veristēn lāmbast, niēmā, ibist (LW, 478) 'Hunt on veriseks kiskunud lamba, lehma ja hobuse'; n^uo-vⁱeristēn ta v^uol/ nei
ku jelāi (Va) 'Ta oli veristatud nagu loom'; sis suis kis-
kis tānda un veristiz (Sr) 'Siis hunt kiskus teda ja veris-

tas'.

Verb veristā on kasutusele võetud eesti veristada eeskujul tähenduses 'veriseks kiskuda'.

verštā 'väristada'.

Verst (lvSal verst) pr. verstob (lvSal verstub) erschüttern, schütteln; schaudern, zittern (LDW, 132); verštob (KA) 'Väristab'; pādā verštā (IW, 479) 'Pead väristada'; Aga kis moodo leksto, ne suolmist tända, verštist ummo pādi (EMW, 116) 'Aga kes mõõda läksid, need sõlmasid teda, väristasid oma päid'; Vanaast sait rouvz jega kievad sagzōld jōdst verz-tōt (Līvli, 12, 1935) 'Vanasti väristati inimesi sageli igal kevadel külmtõve poolt'; verštāp pādā/ ku āp tō uskā (Kl) 'Väristatakse pead, kui ei taheta uskuda'; verštāB/ ku ris-ting um jara kilmān (Sr) 'Väristab, kui inimene on külmunud'.

Verb verštā (vrd. e väristada, sm väristaa) on edasituletis onomatopoeetilisest sõnast veržā 'väriseda'.

vēlastā ~ vēilastā 'hõljuda; ümber hulkuda'.

Vōlast pr vōlastob (vūlast) vorschweben (LDW, 138); ta vēilastāb, amā passōlī kouittā (IW, 482) 'Ta hulgub ümber kogu maailma'; tām silmad jēts vēlastis selli nāg (IW, 484) 'Tema silmade ees hõljus selline nägemus'; vōlast: vōlastāb (LF kat) 'Hõljuda: hõljub'; vēlastāB/ ku tāma sⁱeda neiž (Kl) 'Hõljub, kui tema seda nägi'; ku lāb assē piddāz/ mēg tēgiš pēdiā kītīzīmā/ vēlastām (Sr) 'Kui läheb kiiresti mööda, me varemini ütlesime: hõljusime'.

Verb vēlastā ~ vēilastā on L. Kettuse seisukoha järgi deskriptiivne moodustis algupärasest tüvest, mis leidub liivi verbis vēilē 'hõõguda' ja eesti tegusõnas võhliitseda 'rahatu, vilgas olla' (IW, 482, 484).

vⁱedastā 'eksitada; püüelda, suunduda'.

niemād vⁱedastābāt, k^uot pūolā (IW, 496) 'Lehmad suunduvad kodu poole'; Aga āz sin kez vōi jāлга sīnda viedastōb tig sizzōl (UT, 38) 'Kui sinu käsi või jalg sind eksitab kurjusse'; lōugā vⁱedastābād/ lābād (Kl) 'Vaikselt suunduvad, lähevad', sⁱe tle vⁱedastāB tāmān jāvist 'See töö edeneb tal hästi'.

Verb vⁱedastā on tuletatud soomeugrilist päritolu tüvest *vetā-. Liite s on sekundaarne.

vigastâ 'süüdistada'.

vigastâ (LW, 486); vigastâB/ ku um sili (KL) 'Süüdistab, kui on süüdlane'; vigastâB/ amsi sie ap sô piddât/ ku um ruja ristig (Sr) 'On haige, kõikjal ei saa hoida, on haige inimene'.

Verb vigastâ on tuletatud läänemeresoomelise tüvega substantiivist viga 'viga, haigus; kahju, süü'. Sõna on arusaadav, kuigi esineb kontekstis harva.

vijastâ 'vihastada; soonida'.

Vijastimi Zorn, Grimm (LDW, 133); vijastâbâD sellist kieûD (KL) 'Soonivad nõõrid'; vijastâbâD/ ma külân um (Va) 'Vihastavad, ma olen kuulnud'; vijastâB/ kõgin pidaB kezzâ (Sr) 'Vihastab, kaua peab viha'.

Verb vijastâ (vrd. e vihastada, sm vihastua, krjL viha-zuda) on tuletatud algupärase tüvega sõnast vija 'viha'. Liivi keeles on kasutusel ka viⁱjâ 'vihata'.

vissastâ 'tugevdada'.

Räntõdõks sâkstõ sidmõd ëstlist ja lïvlist vallõ viissõs-tõt (Lïvli, 11, 1932) 'Raamatutega saadaks sidemeid eestlaste ja liivlaste vahel tugevdada'.

Verb vissastâ on tuletatud saksa laensõnast viß 'tugev'. Sõna on kirjakeelne, kõnekeeles tuntakse lätipärase sufiksiga verbi vissintâ.

vitstâ 'vitsutada, siduda; vehkida'.

Vitst pr. vitstob bändern, binden, mit Reifen versehen (LDW, 135); niemâd vitstâbât, tabardâks (LW, 491) 'Lehmad vehivad sabadega'; vitstâb entâ tabarâks (KL) 'Vehib oma sabaga'.

Verb vitstâ (vrd. sm vitsastaa) on tuletatud algupärasest substantiivist vißa 'vits'.

vilastâ 'viljastada'.

Vilast pr. vilastob erwerben, erben (LDW, 133); vilastab, vilastyb (KA) 'Viljastab'.

Verb vilastâ (vrd. e viljastada) on tuletatud algupärase tüvega sõnast vila 'vili'. Verb leidub varasemais kirjanekuis.

vōjastā ~ vājastā 'vaevata, kaevata'.

Vojast pr. vōjastob (vajast pr. vajastob) bemühen, peinigen, plagen, quälen, martern (LDW, 135-136); vājastāb (KA) 'Vaevab'; mis sa tända vōjastāD (LW, 500) 'Mis sa teda vaevad'; se voi mām un kurēst vōjastod (EMÖ, 31) 'See oli tumm ja kuradist vaevatud'; ja ruja irg iidst iid Tēdi vājastub (F 175, M 3:10) 'Ja haigus ühtelugu ikka teid vaevab'; ja sīnda amsi vājastōbōd (Līvli, 3, 1935) 'Ja sind kõikjal vaevavad'; vōjastāB/ nei ku sellist lālamtā tleB t^uoizōn (Kl) 'Vaevab, nagu sellist raskust teeb teisele'; vōjastāB/ t^uoizān tleB/ nei mōtsāB (Va) 'Vaevab, teisele teeb, nii vaevab'.

Verb vōjastā ~ vājastā on tuletatud germaani laensõnast vōja 'vaev'.

vōnastā ~ vānastā 'vanduda, töötada'.

vōnastā (LW, 501) 'Vanduda'; mis ta um vānastōn (Līvli, 1, 1935) 'Mis ta on töötanud'.

Verb vōnastā ~ vānastā kuulub kirikukirjandusse. Tänapäeval antakse sõnale ebamääraseid seletusi, näit. vōnastāB/ ku kīttāp^sedā/ mis um kibdi tlenD/ sīe um bībālist veittāt (Kl) 'Töötab, kui öeldakse seda, mida on valusalt tehtud; see on piiblist võetud'. Verb on tuletatud läänemeresoomelisest vānnō 'vanduda'.

vōtstā ~ vātstā 'tuisata, tormata; tuhnida'.

Vodst pr. vōdstob (vadst pr. vadstob, lvSal tūktub) es stürmt (LDW, 135); vādstāb = es stürmt (KA); tāmpā vōtstāb, amā pāva (LW, 501) 'Täna tuiskab kogu päeva'.

Verb vōtstā ~ vātstā (vrd. vdj vahtostada) pärineb tüvest vod-, mida kinnitavad varasemad kirjapanekud. Seega on võimalik seos sõnadega vō 'vaht' ja vōdāks ~ vādāks 'lumevall'. Varasem tähendus on olnud 'vahtu kokku ajada', hiljem 'lund kokku tuisata'. Tüvi *vahto- on läänemeresoomeline.

v^uonštā 'õnnistada; õnnestuda'.

Vonšt. vonštāt pr. vōnštob, vōntštob gelingen, gedeihen, glücken (LDW, 136); vēntstāB, ^uonštāb (KA) 'Õnnistab'; min-nān āb vōnšt vēimizāks (LW, 505) 'Mul pole õnnestunud püüd-misega'; beē tāmmān āb uō vōnštān kunāgāst lešti sōdā (ULS, 72) 'Tal pole kunagi õnnestunud lesti saada'; Tallins mād-

dõn äb uo vonštõn sädõ ruimõ sieks pävaks (P 175 M: 5/24) 'Tallinnas pole meil õnnestunud saada ruumi selleks päevaks; Kui jennõ jõva tami um vonštõn, se um mū kyssimi (Līvli, 15, 1933) 'Kui palju hea tahe on õnnestunud, see on teine küsimus'; Kyl Jumal sinda vonštõb siz (LVL, 43) 'Küll jumal sind siis õnnistab'; v^uõnštõB/ selli v^uõd sädäB/ vīndab midagõst (Kl) 'Õnnestub, selline õnn juhtub, võidab midagi'; v^uõnštõbD/ ku nēdi lōsidi vetaB (Va) 'Võidetakse, kui leese võetakse'.

Verb v^uõnštõ (vrd. e õnnistada, sm onnistaa) on tuletatud läänemeresoome tüvest, mille koos sufiksiga saab taastada kujul *onnista-.

v^uõrštõ 'katusepaare lüua'.

katükust vorštõ (LW, 505) 'Katusepaare lüua'.

Verb v^uõrštõ pole keeletarvituses. Tuletamisel on lähtutud balti laensõnast v^uõrž 'õrs, paar'.

västõ 'väsitada'.

västõ (LW, 508) 'Väsitada'; västõb jalgi (Līvli, 11, 1933) 'Väsitab jalgu'; um tända västõn (Va) 'On teda väsitamud'; jelami ka västõB (Kl) 'Elu ka väsitab'.

Verb västõ (vrd. e väsitada, sm väsyttää) on tuletatud algupärase tüvega sõnast väzzõ 'väsida'. Varasem kuju on *väsütta-, millest selgub, et s kuulub tüvesse.

ädastõ 'hirmutada, pahandada'.

ädastõ (LW, 512) 'Hirmutada, pahandada'; ja ne ädastist tända (UT, 100) 'Ja nad hirmutasid teda'.

Verb ädastõ kuulub kirikukirjandusse. Tüvi adā on läänemeresoomeline ning aluseks ka aktiivsele verbile ädaktõ 'hirmutada, kohutada'.

äkstõ 'äestada'.

Äkst pr. äkstõb (lvSal akstub) eggen (LDW, 8); ägstõb = eggen (KA); jēdmāl lēinakst-älgõ äkstõgõD (LW, 512) 'Enne lõunat äestage'; äkstõ (HFL, 39) 'Äestada'; äkstõbõd mõdõ (Va) 'Äestavad maad'.

Verb äkstõ (vrd. e äestada, sm äestää, krjL ägestädä) on tuletatud balti laensõnast äggõz ~ äks 'äke'.

Lisaks eespool esitatule on liivi keeles arvukalt läti laenverbe, milles läti sufiks -stēt on andnud -stā. Sellised on näiteks grōpstā 'krabada, haarata' (< lt grābstīt), grīepstā 'ablas olla' (< lt grīpstēt), smilkstā 'uriseda, vinguda' (< lt smilkstēt), tšīṁkstā 'vigiseda, viniseda' (< lt činkstēt), tšīrkstā 'siriseda, säriseda' (< lt čirkstēt), tšīkst 'pragiseda, raksuda' (< lt čīkstēt), tšurkstā 'soristada' (< lt čurkstēt), tšārkstā 'nagistada, nagiseda' (< lt čirkstēt), valstā 'ümbepöörata, segada' (< lt valstīt), vōristā 'ust kulutada' (< lt vārstīt). Need verbid on laenatud koos läti liitega ning neid tuleb lahus hoida algupärase s/t-liitega verbidest.

Sufiks -t- moodustab enamikul juhtudel koos eelneva s-elementiga liitsufiksi -s/t-, mis liitub valdavalt vokaalile (eṁgist, evāstā, glagāstā, globāstā, kaṁkastā, kegāstā, keṁvīstā, kīrgāstā, lomāstā, vīlastā jt., vokaali kao puhul ka konsonandile (kuorāstā ~ guorāstā, lōkstā, palstā, v^uonstā jt. Onomatopoeetilistele z-liitelistele verbidele liitunud -t- on andnud -š/t- (deṁštā, ērštā, glepštā, meṁštā ~ miṁštā jt.). Suhteliselt harva pärineb t-sufiksile eelnev s tüvest: āmbastā (< āmbaz + tā), ārmastā (ārmaz + tā), jūokstā (< *jōksuitta-), vāstā (< *vāsūtā-) jt. Paaril juhul (ārmakstā, tāmikstā) eelneb t-sufiksile ks-element ning on tekkinud liitsufiks -ks/t-.

Üldse on fikseeritud 135 verbi, milles t-sufiks liitub š- või s-konsonandile. Tänapäeval on neist kasutatavad 91, passiivseks muutunud 44. Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus on registreeritud 87 vaadeldavat verbi.

Sufiks -s/t- on algupärasele tüvele liitunud 101 juhul, laenudele 34 korral. Viimased jagunevad järgmiselt: germaani tüvesid 5 (ārgastā, ārmakstā, ārmastā, līngastā ~ lāngastā, vōjastā ~ vājastā), alamsaksa tüvesid 4 (daṁtstā, luštstā, riṁkstā, tūtstā), saksa tüvesid 2 (norastā, viššōstā), balti tüvesid 7 (āmbastā, jāmstā, lajastā, ōlastā ~ ālastā, tōvastā, v^uōrštā, ākstā), läti tüvesid 3 (dopastā, kalkastā, lātastā), eesti tüvesid 11 (alastā, imustā, jūtustā, korist, käkast, ouṁvāstā, patist, pīnstā, reṁōst, varastā, verīstā) ja soome tüvesid 2 (pūdīstā, valmēstā).

52830-sõnaliselt lühenstatud tekstis leidis ühesnes 12 eespool käsitletud verbi. Tarvitamissageduselt reastusid nad järgmiselt: ratstā (25 korda), pūstā ~ pūtstā (11 korda),

pikstē (10 korda), jamstē (6 korda), kūjastē (6 korda), ār-
nastē (5 korda), ērštē ~ īrštē (4 korda), kērštē ~ gērštē
(1 kord), poṭkastē ~ p^uoṭkastē (1 kord), tāmikštē (1
kord).

L ü h e n d i d

EDW = F. J. W i e d e m a n n, Ehstnisch-deutsches Wörterbuch, Tallinn 1973; ELL = Ezmi Līvəd lugdabrōntēz, Tartu 1921; EMW = Das Evangelium Matthai in den westlichen Dialect des Livischen übersetzt von dem L i v e n J. Prinz und dessen Söhnen P. P r i n z und J. P. P r i n z, London 1863; EMO = Das Evangelium Matthai in den ostlichen Dialect des Livischen zum ersten Male übersetzt von dem Liven N. P o l l m a n n, London 1863; F = ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Riikliku Kirjandusmuuseumi fondide liivi materjalide mapid (M); FU, 8 = Fenno-ugristica 8, Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 566, Tartu 1981; GIL = L. P o s t i, Grundzüge der livischen Lautgeschichte. - MSFOu LXXXV, Helsinki 1942; HFL = L. K e t t u n e n, Hauptzüge der livischen laut- und formengeschichte, Helsinki 1947; J.L. = P. D a m b e r g, Jemäkiel lugdabrōntēz skuol ja kuod pierast I, Helsinki 1935; KA = E. N. Setälä kogutud keeleline ainestik Helsingi arhiivis; LDW = F. J. W i e d e m a n n, Joh. Andreas Sjögren's Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch. - Gesammelte Schriften II, St. Petersburg 1861; LF IV = Liivi fond ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Riikliku Kirjandusmuuseumis; LF kat. = ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Riikliku Kirjandusmuuseumi liivi fondi kataloog; LG = F. J. W i e d e m a n n, Joh. Andreas Sjögren's Livische Grammatik nebst Sprachproben. - Gesammelte Schriften II, St. Petersburg 1861; Livli = ajaleht "Livli", nr. 2, 7 (1932); nr. 14, 15 (1933), nr. 6, 7, 8 (1934), nr. 1, 3, 4, 12 (1935); LT = J. M a g i s t e, Liivilaialia tekstēja. - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 276, Helsinki 1964; LVL = Livlist vainli loulrantōz, Helsinki 1939; LVV, II = K. M ü l l e n b a c h s, Latviesu valodas vārdnīca II, Rīga 1925-1927; LW = L. K e t t u n e n, Livisches wörterbuch mit grammatischer eileitung, Helsinki 1938; MEL = Pywa Matteus Ewangelium lihbiſchi, Pehterburgs 1880; NLK = E. N. S e t ä l ä, Naytteita liivin kielestä. - MSFOu 106, Helsinki 1953; PK = M. L u t h e r, Piskvi katkismus, Helsinki 1936; RA, II = Līvōd Randalist ājgarantēz 1934. ājgastōn, kien at 365 pavq, Rīga; ULS = L. K e t t u n e n, Untersuchung über die livische sprache, Tartu 1925; UT = Uz Testament, Helsinki 1937; VL = O. L o o r i t s, Volkslieder der Liven.-Ōpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXVIII, Tartu 1936.

e = eesti keel; li = liivi keele İra murrak; Kl = liivi keele Kolka murrak; krj = karjala keel; krjA = karjala keele aunuse murre; krjL = karjala keele lüudi murre; lt = lati keel; lv = liivi keel; lvSal = liivi keele salatsi murre; Pz = liivi keele Piza murrak; sm = soome keel; Sr = liivi keele Sirkōgi murrak; Va = liivi keele Vaide murrak; vps = vepsa keel.

ЛИВСКИЙ ГЛАГОЛЬНЫЙ СУФФИКС -s (-š) + t- *

Р е з ю м е

В ливском языке встречается всего 7 исконных глагольных суффиксов, продуктивность которых различная. Достаточно много таких глаголов, в суффиксе которых встречается элемент t, соединяющийся с согласным или гласным.

Сравнительно много таких глаголов, в которых элемент t соединяется с согласным s (или š). По всем данным с помощью суффикса -s (-š) + t- образовано 135 глаголов.

Из 135 глаголов 91 входит в активный словарный состав ливского языка, 44 – в пассивный. В словаре Шегрена-Видемана 1861 г. встречается 87 s/t-глаголов. Всего 101 основа исконного происхождения, 5 германского, 4 нижненемецкого, 2 немецкого, 7 балтийского, 3 латышского, 11 эстонского и 2 финского происхождения.

Большинство глаголов имеет каузативное значение.

Анализ текстов (52 830 слов) показывает, что частотность указанных глаголов следующая: ratstā 'ездить верхом' (25 раз), pūstā ~ pūtstā 'чистить' (11 раз), pīkstā 'давить' (10 раз), jamstā 'кусать' (6 раз), kūjastā 'сушить' (6 раз), ārmastā 'любить' (5 раз), ērštā ~ īrštā 'дразнить' (4 раза), kērštā ~ gērštā 'квакать' (1 раз), kevlstā 'точить' (1 раз), lōkstā 'разрушать' (1 раз), pūtākstā 'ударить ногой' (1 раз), tānikstā 'предлагать' (1 раз).

* Начало в 11-м номере "Трудов по финно-угроведению".

LIVISCHES VERBALSUFFIX -s (-ä) + t- *

Z u s a m m e n f a s s u n g

In der livischen Sprache gibt es 7 Verbalsuffixe von unterschiedlicher Produktivität. Verhältnismäßig häufig sind Verben, in denen im Suffix das Element t vorhanden ist, das sich sowohl an einen Konsonanten als auch an einen Vokal anschließen kann.

Eine große Gruppe bilden die Verben, in denen sich das Element t an den Konsonanten g (ǵ) anschließt. Nach Durcharbeitung der Materialien konnten im Livischen 135 solche Verben festgestellt werden.

Von den behandelten 135 Verben gehören 91 zum aktiven Sprachgebrauch, 44 zum passiven Wortschatz. In dem 1861 erschienen livischen Wörterbuch von Sjögren-Wiedemann sind 87 Verben angeführt worden.

Bei der Ableitung sind in 101 Fällen die Wörter von genuinem Stamm abgeleitet worden, in 44 Fällen von Lehnwörtern. Germanische Stämme finden sich in 5 Verben, niederdeutsche in 4 und hochdeutsche Stämme in 2 Verben. Baltische Stämme wurden in 7 Verben, lettische in 3, estnische in 11 und finnische in 2 Verben festgestellt.

Der größte Teil der Verben hat kausative Bedeutung.

In der Textsammlung, die 52 830 Wörter enthält, gibt es 12 Verben, die nach Gebrauchshäufigkeit angeführt werden: ratstā 'reiten' (25), pūstā ~ pūtstā 'reinigen' (11), pīkstā 'drücken' (10), jamstā 'beißen' (6), kūjastā 'trocknen' (6), ārmastā 'lieben' (5), ērštā ~ irštā 'hetzen' (4), kērštā ~ gērštā 'quackern' (1), kevlstā 'schleifen' (1), lōkstā 'Holz hacken' (1), potkastā ~ p^uotkastā 'ausschlagen' (1), tānikstā 'anbieten' (1).

* Anfang in der 11. Nummer von "Fenno-ugristica".

SISUKORD - ОГЛАВЛЕНИЕ

Saateks	4
I OSA - I ЧАСТЬ	5
P. A r i s t e, 1932. aasta kevadel Helsingis	6
П. А р и с т э, В весеннем семестре 1932 года в Хель- синки. Р е з ю м е	10
II OSA - II ЧАСТЬ	11
P. A l v r e, Paul Ariste läänemeresoome keelte uurijana	12
П. А л в р е, Пауль Аристэ - исследователь прибалтийско-финских языков. Р е з ю м е	24
P. D o m o k o s, Paul Ariste és Magyarországon	25
P. D o m o k o s, Paul Ariste ja Ungari. T ö l g e ..	28
П. Д о м о к о ш, Пауль Аристэ и Венгрия. Р е з ю м е	31
З. М. Д у б р о в и н а, К юбилею академика П. А. Аристэ	32
Z. M. D u b r o v i n a, Zum Jubiläum des Akademikers P. A. Ariste. Z u s a m m e n f a s s u n g	33
И. С. Г а л к и н, Академик Пауль Аристэ и марийское языкознание	34
I. G a l k i n, Akademiemitglied Paul Ariste und marische Sprachwissenschaft. Z u s a m m e n f a s s u n g	42
Г. К е р т, Встречи с профессором П. Аристэ	43
G. K e r t, Begegnungen mit Prof. Paul Ariste. Z u s a m m e n f a s s u n g	48
P. K o k l a, Akadeemik Paul Ariste ja СФУ	49
P. K o k l a, Akademiemitglied Paul Ariste und СФУ. Z u s a m m e n f a s s u n g	52

A. K ü n n a r, H. R a j a n d o, Paul Ariste teadus- ja teaduskorraldustöö nimesid ja arve..	53
A. К ю н н а р, Х. Р а я н д о, Некоторые имена и цифры, характеризующие научную и научно-орга- низаторскую деятельность Пауля Аристе. Р е з ю м е.	59
I. M u l l a m a a, Professor Paul Ariste och svenska språket vid Tartu universitet	60
И. М у л л а м а а, Профессор Пауль Аристе и шведский язык в Тартуском университете. Р е з ю м е ...	63
B. M ö r k h e i n, Kandidatский экзамен профессору П. Аристе	64
V. M ü r k h e i n, Jatko-opintotutkimus professori P. Aristelle. T i i v i s t e l m ä	66
S. S u h o n e n, Paul Aristen kontakteista suomalai- siin	67
C. С у х о н е н, О контактах Пауля Аристе с финнами. Р е з ю м е	73
Д. В. Ц ы г а н к и н, М. В. М о с и н, Пауль Аристе и мордовское языкознание	74
D. V. T s y g a n k i n, M. V. M o s i n, Paul Aris- te ja mordvan kielitiede. T i i v i s t e l m ä.	82
E. Ц ы п а н о в, Академик П. Аристе как исследова- тель коми языка	83
J. С у р а н о в, Academician Paul Ariste as a stu- dent of Komi language. S u m m a r y	90
K. U u s t a l u, Professor Paul Ariste und Nieder- deutsch	91
K. У у с т а л у, Профессор Пауль Аристе и нижнене- мецкий диалект. Р е з ю м е	93
E. V ä ä r i, Professor Paul Ariste soome-ugri keel- te sõjajärgse väliuurimise organiseerijana	94
Э. В я а р и, Профессор Пауль Аристе как организатор послевоенных полевых исследований финно-угорских языков. Р е з ю м е	100

III osa - III часть	101
P. Alvre, Üleispiirteitä versään monikkotaivutuksesta	102
П. Алвре, Об общих чертах образования множественного числа в вепсском языке. Резюме ...	110
H. Heinsoo, Vadja keele partsiaalsubjektist...	111
Х. Хейнсоо, О парциальном субъекте в водском языке. Резюме	123
T. Kukk, Karjala keele adverbide ning pre- ja postpositatsioonide uuritusest	124
Т. Куку, К вопросу изучения наречий, предлогов и послелогов карельского языка. Резюме	134
A. Kunnap, O dialektном членении южносамодийских языков	135
A. Kunnap, Zur Gliederung der Dialekte des Süd-samojedischen. Zusammenfassung...	138
A. Mihkelis, Transitiivisuse-intransitiivisuse käsitlest, eriti mansi keele korral	139
А. Михкельс, О трактовке переходности-непереходности глаголов, особенно в мансийском языке. Резюме	146
G. Nekrasova, O падежах на <u>-лань(-)</u> в коми языке	147
G. Nekrasova, Komin <u>lan</u> -päätteisistä sijoista. Tiivistelmä	154
P. Palmes, Mõningaist eesti murdesõnadest ...	155
П. Пальмес, О некоторых эстонских диалектизмах. Резюме	158
E. Vääril, Liivi verbisufiks <u>-s (-s̃)</u> + <u>t-</u>	159
Э. Вярм, Ливский глагольный суффикс <u>-s (-s̃)</u> + <u>t-</u> . Резюме	180
E. Vääril, Livisches Verbalsuffix <u>-s (-s̃)</u> + <u>t-</u> .. Zusammenfassung	181